

శిల్పనాస్వాద్యములు గ్రంథికత్వపే

ప్రథమ ప్రముఖము 500 హాసీలు
విరాతి సంవత్సరం పై త్రవ్వక నివహి
17 ఏప్రిల్ 1959

చిత్తపెన్ తిరుపతి

శ్రీ ర వ్యా ల్

—౦౨౭౦—

రసాత్మకమైన వాక్యం కావ్యము. వాక్యములలో నాటకము రమ్యం. నాటకాలలో శకుంతల (రమ్యం) అని సహృదయ సూక్తికలదు. అట్టిదే ఉత్తరేరామచరితే భవభూతివిశిష్టతే అనికూడా ఒకటిఉన్నది. అంటే - నాటకము లన్నిటిలో శకుంతల రమ్యమైనది - ఉత్తర రామ చరిత నాటకముచే భవభూతి విశిష్టమైనది - అనేభావము వాసిస్తుంది. 'రమ్యవిశిష్ట' శబ్దాలు సాభిప్రాయములగును.

పరిశీలిస్తే ఈమహాకవుల వాక్య దృక్పథము భిన్న భిన్న మని తోచకపోదు. వారి రచనా సంవిధానము వేరువేరుగానే స్ఫురిస్తుంది. వారికంతములు కూడా ఒకటికావు. అంతేరాదు. కాళిదాసు వృశ్యశ్రవ్య కావ్యాలు సృజించిన మహాకవి. భవభూతి తేవలం రూపకరచన నలిపిన శబ్దబ్రహ్మవిదుడు. అయితే మధుమయభరితికి మార్గదర్శకమైన మహర్షి రచనను ఇరువురూను ఆరాధించిరి. కాని ఒకరు రామాయణమును రఘు పంశ మహాకావ్యంగా కమనీయము చేయగా. ఇంకొరు లోకోత్తర మయిన ఆదర్శనమును అభినయ పిన్యస్తం కావించిరి.

దీరు రచించిన నాటకాలగు తావిప్లవేయడంకూడా కఠినమైన వార్యం. ఎందుకంటే ఏకపక్షీ నిష్ఠంగా నిర్వాహకమైన రూపక ఇతి వృత్తము చాల తక్కువ. అట్టి అనన్య సంవిధానము ఉత్తరరామ చరితలోనే ఉస్మిత మయింది. అదిగాక, కటణమనే ఒకానొక అదోధ మానవభావము ఇందుస్థాయినంది రసముగా విరజిత్తమైనది. బాగా ఆలో చిస్తే రామునిపంటి నాయకుని పరికల్పింప వచ్చునేమో; కాని సీతాదేవి స్వభావధర్మశీలములు నాటరాభినయముగా అసృతములు రాగలవా అని సంశయము. భవభూతి దుర్బుధుమయిన ఈ సంవిధానమును సాధించాడు.

ఈ మహాకవి పై ధృష్ట్యమును గలిపించి మూర్ఖుల ప్రబంస చిను
పురలకు అపేక్ష్యము కాకపోదు.

భవభూతేః సంబధా న్యూధిర భూయేష ధారతి క్షితి,

ఏతత్కృత కామద్యో కిమస్యధా రోదితి గ్రావా

--- గోపర్ధనాచార్యులు.

భవభూతేః శిఖిరిణీ నిరర్గళ తరంగిణీ

యచిరా చునసందిర్యే యా చుయూరీవ సృస్యతి

-- శేషేంద్రుడు.

శృష్టభావ రసాచిత్రైః పదన్యాయైః ప్రవర్తితా

నాటకేషు నటశ్రీవ ధారతీ భవభూతినా.

--- భనపాలాని - చుంజిని.

ఈ నాటకమునకు పదుపురు నిద్యత్కపులు ఇదివఱకే తెలిసిగిరిరి-
ఇప్పుడు పునః అనువాదమెందుకని నహృదయులును, స్నేహితులును
ప్రశ్నింపకపోరు. నచ్చే సమాధానమేమీ నాకు కనబడలేదు

అనువాదములో భందస్సంబంధముపై న మూర్ఖులుకొన్ని కాస
నగుచు. మూలములోని వృత్తిములను యథాగణబద్ధింగా లక్కడక్కడ
అనుఘటించితిని. యతిప్రాసలు పాటించలేదు. ఇంకా, గతిగమకములు
సరళములగునని తోస్తే ఒకవర్ణమును-లఘువునో-గురువునో-కలిపితిని.
పసంత తిలక పాదాంతమున రెండు గురువులలో చివరది లఘువుగనుట
కలదుగదా - అట్లునిలిచిన గురులఘువులను నడకనుబట్టి మూడు
మాత్రలుగా వాచుకొంటిని. కోమరామంత్రణమందు నాటక కపుల కల
వృత్తి న 'అయి' తెచ్చుకొంటిని.

దేశిబంధమునందు అటవెలిదిని సమపాదిగా సవరించితిని. సూర్య
గణములను యథాతథంగా ఉంచి-మిగిలిన వానిని పంచమాత్రా ప్రాయం
గా సవరించు కొంటిని. కొన్ని సీసములలో పాదగణములన్నీ పంచ

మాద్రాపరిమితములుగా కాననగును. మూలము ముగిసినప్పుడు నాలుగు పరణముల వాడుక పటలపలసి పెచ్చినది. చంపరాదుల సుప్రదాయమును వివరభాషింపగా అనుసరించితిని.

రజవ 31-7-1958 లేదీస ప్రారంభమై 27-10-58 సాయం సమయాన ముగిసింది. నాకు చిన్నప్పటినుంచీ వ్రాసినది ఇతరులకిచ్చి వారు చదివితే వినే అలవాటు. ఆనందరథములోనే రచనలో జరుగవలసిన పరిష్కారమంతా కుదిరేదినాట. ఆ సహచారం అందించారు అసత్తితో - ఆచేక్షతో శ్రీమమ్మూరి సంగమేశంగారు. ఆయన మూడు థాషలలోని అందచందాలు తెలిసిన చాడేకుడు. తరువాత శ్రీపంగనామాల బాలకృష్ణ మూర్తి గారి సాహచర్యం కలిగింది. అనువాదమందా చదివారు. తార పటాలు చర్చించారు. వివాదా పిశదములు గుర్తించారు. ముద్రణ పూర్తిగావించారు. ఆయన ఉధయ థాషలయందును బోధలో - పరిశోధనలో కుసులుడైన విచక్షణుడు. దారికి ఇరుపురకుం నాకృతజ్ఞత.

లిపిపతి.

17-4-1959

రాయప్రోలు సుబ్బారావు.

టమ్.

శ్రీవేంకటేశ్వరప్రభు
 ణోదెల నిఖరముల నీడ నానలెత్తిన వా
 వాదిచ్చుతి యాత్మతి ఆ
 డైచరలాచోదనాంతితముగ విలసిల్లున్.

సీచారాముల ప్రణయ సు
 ధాతిర్థము విరహాకరుణ వాతగ్లోతా
 సాతహిత మొసర్చిన ప్రా
 చేలసు ఛందోవచస్పదిః ధ్యానింతుః.

కవిసురపతి - శబ్దప్ర
 హ్లావిషుడు - పదవాత్మగతిగదుకలంధ కుళి
 లుపుడు - భవధూతి - దర్శిం
 చి చిదక్షింబె కవసురపశ్చంగారంభః.

శ్రీ కవ్యాత్.

ఉత్తర రామ చరిత్ర

ఇనియే సమోదారము ను

పురుషులు పురాతనులకు-గురువులః రాక్షసకలా

మునిక - అమృత - యగు వాచా

విచేదక యనుగ్రహప్రతితి పరించున్.

[నాందికి అనంతరము మాత్రరామము ప్రవేశించి]

వాచా - అతిప్రసంగ మక్కరలేదు. ఇప్పుడు భగవంతుడు
కాళప్రియారామని తిరునాళ్ళలో ఇవటికి విచ్చేసిన విద్వాంసులకు ఇట్లు
విన్నవించుకొనుచున్నాను. పూజ్యులు మీరు చిత్తగింపుడు. ఉన్నాడు
కదా ! రాక్షసగోత్రుడు - శ్రీకంఠుడను బిరుదు కలవాడు. వ్యాకరణ
సర్వమీమాంసా శాస్త్రముల తత్త్వ మెఱిగినవాడు — భవభూతి -
జానాశ్రీపుత్రుడు.

విచ్చవీ! బ్రహ్మకుం టోతె నిష్టవశ్య

యై నిహవరిండు దేవి వాచాగవిత్రి.

ఆ మహాకవి యుత్తరరామచరిత

మచిసయింపగ గున్నార మభినవముగ.

■ నారదార్థమై నేను అయోధ్యావాసియైన రామగుహలీనుడనై తిని.

(అంతటను కలయ చూచి)

రావణ కులధామకేతుడైన రామచంద్రుని మహారాజ్యాభిషేక
సమయము గదా ఇది. రాత్రి విషములు ఇంత ఎఱతెరిచితేక మోగు

మందెను ఆనంద మంగళ వాద్యములు — ఏ మిమి : ఆ చారములందఱు
ఇప్పుడు చాచిప్పుడుంగిప్పులో తూగుచున్నారు.

[నటుడు ప్రవేశించి]

నటు : ఆర్యా : సంగ్రామ సమయమున సహాయపడిన వాసర రాక్షస
ప్రముఖులకు అంశకములయినవి. నానా విగ్రంతములనుండి అభిషేక
సేవకు బేంచేసిన పవిత్రులను — అగస్త్యాది బ్రహ్మర్షులను, నారదాది
రేవత్తులను ఆరాధించుటకై ఇన్ని దినములును ఉత్సవము సాగు
చేసిడినది. ఇప్పుడు

అల పెరిమిడు బ్రహ్మయ్య దానిగమింప
పుణ్యగంధి అమందతి ముందు నడువ
వెళ్ళినారు రాముని హర్మి కల్లు లంప
అల్లు నాశ్రమమునకు యత్నార్థముగను.

సూత్ర : అలాగా : నటుడా : అమగుచున్నాను నేను వైదేశికుడను.
వీరికి అల్లదెవరు ?

నటు : దశరథవిభుండు కన్నె శాంతమను సంకు
రేని రోమపాదునకు పాలింప నిచ్చె ;
పరిచయంబాదె నామెకా విభాండకఋషి
సుతుడు ఋష్యశృంగుండు విశ్రుత తపస్వి.

ఆయన ఇప్పుడు పన్నెండేండ్ల సత్రయాగమును ఆరంభించెను.
తప్పరాని విధాయకమగుటచే పెద్దవారందఱును కఠోర గర్బాలసమైనను
కోడలిని విడిచిపెట్టి అక్కడికి వెళ్ళినారు.

సూత్ర : అది అంతా మన కెందుకులే : రాజద్వారమును సమీపించి
కులస్వత్తిప్రకారము సమయానుకూలముగా సేవితము.

నటు : అలా గయిలే, దాదా ! ముందుగా రాజస్థానానికి సుగరిళ్ళు
మయిన ప్రోత్సాహంతోని నిపు సేవ్యముంపుము.

నూత్ర : పాదముగ నిర్వహి పరిపాటికొలది,
అద్విదముల కంపని సుదృఢములు కొదె !
పడచులం చెల్లొ పలుకుపోకకల నెల్లె-
సర్దినులు సుమ్మి జనులు సానుత్వగదన.

నటు : నిజమే - అర్హం దుర్జనులని చెప్పవలెను.
పట్టపుదేవి యని తలంపక విదేహ
పుత్రి కవదాను కట్టి వాపోపు పౌర
జనము - రాక్షస గృహనివాసంబు కళన -
అగ్ని సద్వివర్ణను నిశ్చయంబు లేక.

నూత్ర : అహా ! ఈ లోకాపవాదము మహారాజు చెవిసోకెనా ! కష్టము
తప్పదు.

నటు : సర్వథా, దేవతలును ఋషులును శుభమును సమకూర్చగలరు.
(పరిక్రమించి) ఓహో ! ఎవరక్కడ ! ఇప్పుడు మహారాజుగా
రెక్కడ ఉన్నారు ? (చినుట సభినయించి)

స్నేహమున ఇన్నినాళ్ళు రంజింపజేసి
జనకు దరిగె విదేహ కుశ్వవము విడిచి ;
దాన కలగిన దేవి నోదార్ప విధుడు
వాగ గృహమేగె విడిచి భర్తాననమును.

(నూత్రుడార నటులు నిష్క్రమింతురు.)

ప్రస్తావన

ప్రథమాంకము

.....

[అశ్వమేధ సేవాధ్యక్షుని ప్రవేశము]

రాముడు : డేవీ ! వైదేహీ ! నీకుండీ వంగలను కావలెనని విడిచిపెట్టి
పెళ్ళగలడా ? మచేమన.

నిత్యమయిన అనుష్ఠాన నియతి వారి
శిష్టవచ్చినంత స్వచ్ఛందము మునుపెప్పుడు-
అగ్నిహోత్రములకు విఘ్నమంటినగా గృ
హస్థధర్మము దోషోపహతిని చెడును.

సీత : అది నే నెఱుగుచును; ఇనను, ఆర్యపుత్రా ! బంధుజనము విగిది
పెట్టి పోయినప్పుడు సంతాపము కలుగకపోదు.

రాము : అది యట్టిదే. హృదయమర్మస్థానములను భేదించు సరిసారి
వాదములు ఇవే. అందుచేతనే బహుదుఃఖభాజనములగు ఇట్టి కాలి
తమల నన్నుటిగి త్యజించి మనీషులు అడవులలో విప్రమింపుదు.

[కంచుకి ప్రవేశము]

కంచు : రామభద్రా ! (సగము చలిరి జంకి) మహారాజా !

రాము : (చిఱునవ్వుతో) ఆర్యా ! మా పితృనేపకులు నన్ను రామభద్రా
యని ప్రియముగా పిలుచుకొనె శోభాయమానము. అందువలన
అలవాటునే అనుసరింపుము.

కంచుకి : ఋష్యశృంగాశ్రమమునుండి అష్టావక్రులు వయచేగినారు.

సీత : ఆలస్యమెందుకు ?

రాము : శీఘ్రమే వారిని సగ్రవేశపెట్టుము.

[కంచుని విష్కరిమిగుచును.]

అష్టా : (ప్రవేశించి) ఈభయము మీకు.

రామ : ఇది తమకు అభివాదము.

సీత : వంచే. గురుకుల కంచటికినీ, పెద్దలకును. మా శాంతమృతును కుశలమే కదా ?

రామ : చూ బావ, ఋష్యశృంగ పూజ్యపాదులును. ఆర్యశాంతయును నిర్విఘ్నముగా సోమరసమును సేవించురు గదా :

సీత : మమ్ములను ఎప్పుడైన సమరింతురా :

అష్టా : (కూర్చుండి) అలాగే చేవి. భగవాన్ వశిష్ఠుడు సీతో ఇట్లు చెప్పుచునెను.

భగవతి మహిమతల్లికి పట్టి వీపు
తండ్రి, రాజర్షి జనకుడు, ధాతృసముడు,
ఎవ్వరికి కులగురువుల మినుడు నేను,
ఆ నృపుల యింటికోడల వయితి బిడ్డ :

ఇంతకన్న నిన్ను ఏమి దీవింపగలము. ఏకైక వీరులగు పుత్రులను కనుము.

రామ : అనుగ్రహింపబడితిని.

జగతిలోన లోకికులైన సాధుజనుల
వాక్కులు మెలంగు అర్థానువర్తనముగ ;
ఆద్యులయిన మహర్షుల యమృతవాణి
నంటి అర్థమే పలుగిను నవళి మగుచు.

అష్టా : భగవతి అరుంధతియు, దేవి శాంతయు మీకు మఱి మఱి చెప్ప
మని ఇట్లు సందేహించిరి. “గర్భిణీసహజముచైన వాంఛావిశేషములు
ఏవయినా ఉన్నచో వానిని చెప్పినే తీర్చవలసినది” అని.

రామ : ఈయె ఏమేని చెప్పినచో వానినెల్ల తీర్చెదను.

అష్టా : దేవీ ! ఏ యామలిష్టవల్లభుడు ఋష్యశృంగు డిట్లు చెప్పి పంపి
నాడు. “పత్నా ! పూర్ణగర్భవతి పగుటచే నిన్ను ఇవటికి తీసికొని
రావేను. రామభద్రుని కూడ రప్పించక ఏ విధోనిమునకై అవట
నిలిపితిమి. ఇక, ఆయుష్మతిని నిన్ను కొడుకున్న విడికట్టుతో మాన
కోరుచున్నాము. ”

రామ : (లక్ష్మణార్హమందహాసములతో) కథార్థు.

ఆర్యా, పూజ్యపాదులు పర్యులు నన్నేమియు అచేరింపలేదా ?

అష్టా : వినుడు.

అట్లుని సవనమం దిటు లాగినాము,
బాలుడపు నీవు - క్రొత్త భూపాలనంబు,
రాజ్యకలన యుక్తము ప్రజారంజనంబు-
ఇదభిసేత యశంబె నీ ధనము రామ :

రామ : గురుదేవులు, మైత్రానరుదులు పలికినట్లే -

జాలినేని - స్నేహమునేని - సౌఖ్యమేని -
కావయేని - ఈ జనకర్షకస్యనేని-
ఆఖిలలోకసమారాధనార్థ మేను
నదలువాడ - లే దించుక వ్యతయు నాన.

సీత : అందువలననే ఆర్యపుత్రుడు రఘుకులమునుభరింప నమర్చుడైనాడు.

రామ : దేవరక్కడి ? అష్టావక్రులకు విచారింతి నీయ తగును.

అష్టా : (లేచి పరిక్రమించి) ఆహా ! అక్షణకుమారుడు వచ్చినాడే....
(చిష్కరించుచును.)

| అక్షయము ప్రవేశించును |

అక్షయ : జయము ! చిరస్థనకు జయము. అన్నయ్యా ! ఆ విప్రలారుడు
మనము ఆదేశించినట్లు మీ చరితమును పరికమునలిఖించి తెచ్చినాడు.
అర్జుడు అపలోకింపబడును.

రామ : వత్సా ! ఏమిగుఱును. చిత్తము దెదిరియున్న జానకీని ఏనోడు
పెట్టుటకు కదా ! ఆ చిత్ర మెంతవఱకు వచ్చినది ?

అక్షయ : పూజ్యురాలి అగ్నికుట్టిపఱుకును పూర్తియైనది.

రామ : చాంతమ్.

పుట్టుపుట్టుగతోనె ప్రహళయనున

ఈమెకు నిమగ్తి సాధన కేల తలవ !

హతవహును గాని - పుణ్యార్థిగృహములు

గాని - తల కుచీకరణ యోగ్యములు కావు.

వీధి : దేవతలయజ్ఞమం దివతరించినదానజ్ఞై నను సజీవితమందు
ఈ అపవాదుకు అనది కానిరాలేను.

కులధను పెట్లు నొప్పవలె కుత్సితలోకము బుట్లగింప, స

ట్టులని మనస్విని ! నిను కఠోరములాగుట సైపరాది, కో

మల మరథిప్రహనమును మో? ధరించుట సై ఆసిద్ధ, మ

చ్చలమును రాళ్ళలో వదిలి చిక్కొనరించుట లోపరాదెటులా

సీత : అనుగాక, ఆర్యపుత్రా ! అది అటుచంది, దీప్రలిఖితమైన
మీ చరితమును పరికింతము. (లేచి పరిక్రమింతురు.)

ఉత్తరరామచరిత్ర

లక్ష్మ : ఇదే లిఖితమైన ఆచిత్రము.

సీత : (తెల్లబోయి) వీరెవరు? సమయము లేకుండా మీరునే నిలబడి
మిమ్ము స్తోత్రము చేయుచున్నట్లున్నాము.

లక్ష్మ : ఇవే, అతిరహస్యములయిన అజ్ఞాంభకాస్త్రములు. వీనిని భగవాన్
భృశాశ్వదు మహర్షి కౌశికనకు అనుగ్రహించెను. అవి విశ్వమునకు
మిత్రుడయిన విశ్వామిత్రునికి సంక్రమించెను. ఆ మహానుభావుడు
దానిని తాటకావధానమున అత్యున్నతమైన కుపదేహించెను.

రామ : దేవీ! దివ్యాస్త్రము లివి. సమస్కరింపుము.

బ్రహ్మతోడ పురాణదేవతలు మున్ను
వేలవేలెండు దీక్షించి వీని గనిరి;
స్వాత్మ తేజస్తవములు రూపములు గొనగ,
వేద సంరక్షణార్థమై విమలగాత్రి :

సీత : వీనికి సమస్కరించుచున్నాను.

రామ : ఇవి సర్వథా నీ సంతానమునకు సుస్థాపితము లగును.

సీత : అనుగ్రహితము.

లక్ష్మ : ఇది మిథిలానగర కథ.

సీత : ఓహో! ఏమి! ఆర్యపుత్రుని శరీరసౌభాగ్యము! పూచిన స్తంభ
కలువ వలె నీలకోమలమై చిక్కగా నిగనిగలాడుచు సౌమ్యమందరి
ముగా నున్నది. సునాయాసముగా విడిచిన శూలిధనుస్సుతో అచంచ
లములైన నేత్రము లప్పగించి చూచుచున్నాడు. ముంగురులముడితో
ముగ్ధమైన ముఖమండలము చక్కగా లిఖింపబడినది.

లక్ష్మ : తల్లీ! చూడు చూడు.

పెండ్లిచుట్టాలకు వశిష్టపితరులకును
సముచితార్చనల్ నలుపు నీ జనకమౌళి;
తన కులపురోహితుడు గౌతమునినుతుడ
యిన శతానందుతోడ ప్రహృష్టుడగుచు.

రామ : అది చూచుచున్నాను.

జనక రఘుకుల బాంధవ్యసంఘటనము
ప్రియము కాకుండు నెవరి నీ వృథివిమీద;
దాతయు ప్రతిగృహీతయు తాన యగుచు
కౌళికుడె నడిపించె మాంగల్యదీక్ష.

సీత : అలాగే ఉన్నది ఇది ఆ సమయమున నాందీ గోదానము లిచ్చి
వివాహదీక్షవహించిన ఆ నలుగు రన్నదమ్ములను వీరే. అహా !
ఇప్పుడుకూడా నేను ఆ ప్రదేశమందే ఆ కాలమందే ఉన్నట్లు భావించు
చున్నాను.

రామ : కమనీయ కంఠణము కట్టినట్టి కరండు
నర్పించె నాపై శతానందు డేవేశ,
అసుపర్తిలుచు నున్న దదియె యిప్పుడు సుమువి !
నాపరిణయోత్సవము రూపొంది వెలసెనాఁ.

లక్ష్మ : ఈమె పూజ్యురాలి వయిన నీదే. ఇదిగో మాన్యురాలు మాండవి.
ఇక, ఇది శ్రుతికీర్తి

సీత : వత్సా ! (చిత్రములో ఊర్మిళను లక్షించి,) ఆవల నింతాకరున్నారు.
ఆమె యెవరో ?

లక్ష్మ : (అపవారించి, లజ్జించి, చిటు నవ్వుతో) అహా ! డేవి ఊర్మి
ళను గుఱించి అడుగుచున్నది. కానిమ్ము. ముందుకు జరిపెదను.

(ప్రకౌశముగా) పుణ్యక్షేత్రముగా : చూడతగినది ఇది. చూచుము. రాయన భగవాన్ భార్యవుడు.

సీత : నాకు భయముగించుచున్నది.

రామ : మహర్షికి సమస్కారము.

అశ్వు : సోదరా ! చూచుము. ఈయన మీచేత. ...

(నగము చెప్పుచుండగా)

రామ : (సాక్షేపముగా) వత్సా ! చూడతగినది ముఁచు పాపము ఉన్నది. ఇంకొకదానిని చూపింపుము

సీత : (స్నేహగౌరవములతో పరికించుచు) వాగుబాగు ; ఆర్యపుత్రా ! వినయవల్లభ్యముచే మీరు అధికముగా శోభిల్లుచున్నారు.

అశ్వు : ఇదే మనము అయోధ్యకు వచ్చితిమి

రామ : స్మరణకు వచ్చుచున్నది. హా ! ఏదీ !

తీవించియుండ జనకులు-

దైవాహికరస్తి సమనవంబుగ నిలరిన్-

వేషతులు లెల్ల వోమిస

ఆపానర సుఖము లెల్ల నల్ల గతిచెన్.

ఆతరుణమునందు ఈ జనక కుమారియును —

పలుమొగ్గల్ తెలుపారు సోయగముతో-ప్రాంతలబులక ముంగురుల్
పలుచకాబార - మొగంబునందు లిఖితావణ్యంబు చిందంగ. వె
న్నెల యల్లందము లీను - నంగముల వన్నెల్ విప్ప మా మాతృకాం
క్షల తీర్చెన్ నిరతం బకృత్రిమ మనోజ్ఞక్రీడనా లాలనన్.

అశ్వు : ఈమె మంధర.....

రామ : (బిమలాదక - మలౌకబి చూపి) గేపీ ! వైదేహీ :

అనిహాదుకులేశ్వరు వయన సుహుని
స్వీర్ణసాంగిత్వ మెందు సంధిన్లు మనికుః
స్వంగవేర పురికాములను ఇంగుదీచు
హేరుహం బిదె వీక్షింపు మిందువదన.

లక్ష్మ : (నవ్వుతో-లనలో) అన్నయ్య పరికులలో నడిమితిల్ల తైతేయి
కథ అడుగున వచ్చదిలే.

నీతి : కటా ! ఇది జడలు ముడిచిన వృత్తాంతము.

లక్ష్మ : రాజ్యలక్ష్మిని పుత్రపరలు జేసి,
పుష్పలయన ఇక్ష్వకు లర్పించి రెద్ది.
బాల్యమందె పూనెను దాని వ్రాత్యవరండు.
గణ్యమయిన పుణ్యారణ్యకప్రకంబు.

నీతి : ఇది నిర్మల పుణ్యార్థములతో నిండారిన భాగీరిధీనది.

రామ : రిముకలచేవతా ! నీకు సమస్కారము.

సవనాశ్వార్థము ఛామి త్రవ్వి. కపిలేజ్జ క్రోధకీలాహృతా
సువులై పద్మ పతామసూన్ భగవతీ శుద్ధోదకస్పర్శచే
దవముంబొందగ; స్వాంగపాతి బహుళాత్తిన్ నైచి, తోతెచ్చె పన్
స్తవసీయుంబు భగీరథుల. శతి తపోజ్వాలాశిఖాశప్పుడె.

ఆ కల్లవి నీవు. కావున అచంపతివలె - నీవును - ఈ శోడలిపట్ల మంగళ
చ్యానవై యేమరకుము.

లక్ష్మ : చిత్రకూటమునకు పోవు దారిలో యమున ఒడ్డున ఉన్న ఎని
మహర్షి భరద్వాజుడు తెలిపిన శ్యామమసు వనస్పతి — ఆ మహా
పటము ఇది.

రామ : (దానిచుంక పరికించి చూచును)

సీత : ఆర్యపుత్రా ! ఈ ప్రదేశము మీకు జ్ఞాపకమున్నదా !

రామ : ప్రియా ! దీనిని ఎట్లు మఱువగలుగుదును.

నడచిన మార్గభేదమున నగ్ని వ్యథాలసమోహనంబునై,
వడిలిన తమ్మితుండ్రవలె వాడిన తాపకదుర్బలాంగముల్
విడువని గాటపుం గవుగిలింతల నిచ్చి సపర్యనేయ నా
యెడదను వాల్చి మున్నిచట నే నిదురించితి బీషు కోమలి !

లక్ష్మీ : ఇచ్చటనే వింధ్యారణ్యము ప్రవేశించునపుడు మనలను రాక్షస
విరాధుడు అడ్డగించెను.

సీత : ఇక చాలును. ఇప్పటికీ కథ ప్రత్యక్షముగా చూచుచున్నాను.
ఆర్యపుత్రుడు స్వహస్తముతో తాటియాకుల గొడుగును బట్టి నాకు
ఎండ తగులనియని దక్షిణారణ్యప్రదేశము.

రామ : ఇవి వైఖానసు లాశ్రయించెడి తపోవృజులవీనిర్హరీ
సవిధారణ్యతలంబు; లిం దతిథిదేవవ్రాత పూజాపరో
త్సవురై నిల్తురు గేస్తు - లాత్మశమనేచ్ఛాదీక్షితుల్ - సంభవం
బవు దానిన్ గొని పర్ణశాలలను నీవారాన్నముల్ వంచుచున్,

లక్ష్మీ : ఇదే. జనస్థానమధ్యమందున్న - ప్రస్రవణ పర్వతము. సలదు
లేని చెట్లగుంపులతో చల్లగా నల్లగా నున్న సమీపారణ్యము. దానిని
చుట్టుకొని ప్రవహించుచున్న గోదావరీ తరంగములు ఘోషతో
ఘూర్జిల్లుచున్నవి - అవే - మహాగుహలు. అదిగో దాని మీది
భాగము - తెరపిలేక కారుచున్న కారుమట్టులతో నీలాతి నీలముగా
నిగనిగలాడుచున్నది - చూడు :

రామ: అతివ స్మరింతె యీ గిరిని హాని యొలుంగక యింత. లక్ష్మణా
ర్పిత విహితోపచారముల ప్రీతి నుభించిన నాటి నాళ్ళు. సం
సృతములు గౌతమీరసమనోహరతీరములన్ తలంతువో
స్మృతి కలదో నభి! మన సమేశవిహారము లాతటంబులన్.

మఱియును.

బ్రట ధాషింతుము మందమందముగ నేమేమో ప్రియాసత్తి ము
చ్చటలకా చెక్కిలి చెక్కిలికా కలిపి యిచ్చటతీఱ; నేకాంతసం
ఘటితాలింగన బద్ధజాహువులమై - గరాములకా తేలగా
ఏటులో జాములు జాతె, రాత్రి గతమయ్యెకా గుర్తు రాకుండగకా.

లక్ష్మ: ఇది పంచవటియందు తారసిల్లిన శూర్పణఖ.

సీత: హా! ఆర్యవృత! ఇంతదీక్షితే మీ దర్శనము.

రామ: ఆయీ! అప్పుడే వియోగభీతిని పొందుచున్నావు. ఇది చిత్ర
పటమే నుమీ!

సీత: ఏమయినాసరే దుర్జనులు నిజంగా సంకటమునకు దారకులు.

రామ: హతవిదీ! జనస్థానమందు జరిగిన కథ ఇప్పుడు - ఇక్కడకు -
తిరిగి వచ్చినట్లున్నది - నాకు.

లక్ష్మ: కటా! ఇది ఆనాటి కుటిల రక్ష.

కనకకురంగకై తవముగా ఖలదైత్యుల కూర్చినట్టిపం
చన విషమార్థ మప్పుడటు జ్ఞాతమయ్యు, పునర్భవించునే.
అనఘుని నిన్ను ఆ విజనమైన జనస్థలి నేర్చినట్టి వే
దనలకు పట్రముల్ పగిలె తాళగ జాలక పాళ్ళు నేడిచెకా.

సీత: అవును. (కన్నీరు నించుచు తనలో) రఘుకులానందుడు నా
నిమిత్తముగా ఇంత చింతాశిథిలు డయినాడు.

శిల్పరహస్యచరిత్ర

లక్ష్మి : (రామునిపై పు చూచుచు సహృదయముగా) ఏమిటి :

పెరిగిన మంచి ముత్యముల పేటచలెక భవదప్రజ్ఞాలమున
చోరలెడు ధాత్రి, చారలయి - తున్నిన కుంపురులై : నిరోధని
ఘోరమగు నాత్మతాపనకరోరభరంబును తెల్పు తీవ్ర ప
స్ఫురితములైన నీ యధరముక - పుటపేళల నాసికాగ్రమున.

రామ : తమ్ముడా :

ప్రియజన మర్చియోగి పరిపీడన మస్పృహ పీవ్రతీక్షణం
బయినన, పై చినాది సురితారిజన ప్రతిఘాతవాంఛః ఏ
ని యిపుడు క్రమ్మరక రగిలి నిప్పురమైన తదార్తివహ్నినిం
చయము మనోమయవ్రణముచందమునకావ్యతియించు మర్మముల.

సీత : అబ్బా! కష్టమే! కష్టబుదాచిన ఈనముత్కృష్ట సంతాపదేగముతో
నేనుకూడా ఆర్యపుత్రునికి మారమై - ఒంటరిదాన పై నట్లున్నాను....

లక్ష్మి : (తనతో) కానిమ్ము - ఈ సంపన్నతమును దాటించును.... (ప్రసా
దముగా) ఇమిగో, పక్షికులప్రభువు - జటాయువు - మన్వంతరియుల
నాటి పురాణపురుషోత్తముడు—ఈ పితృపాదుని పరాక్రమప్రకరణము
ఇక్కడ ప్రకటిత మగుచున్నది.

సీత : తాత ! విష్ణులపెళ్లి జనకులకుండు సంభృతన్నేహ మెట్టిదో అది
మీయందు సాక్షాత్కరించినది.

రామ : తండ్రీ! కాశ్యపకులీన! విహంగస్వామి! మివంటి తీర్థంకరుల
సాక్షులైతములు ఎందేని ఇక సంభవించురా :

లక్ష్మి : ఇది జనస్థానమున కావలి దండకారణ్య పశ్చిమభాగము. అది
దనుకబంధుడు ఆదిష్ఠించిన కుంజవంతము. ఇది ఋష్యమూక గిరి

మీద మతంగా ప్రాణము. ఇక్కడనే పిదపలనే వేటకారుల జాతికి చెందిన సిద్ధురాలు - శ్రమణి - నివసించును. అదిగో! చంప యను పేరిటి పద్మికాసారము.

సీత : ఇక్కడనే కదా ! కోపము విడిచి - పై ర్యము తూలి అర్యపుత్రుడు ఎలుగెత్తి ఏడ్చినది.

రామ : దేవీ ! తమస్వయముగా ఉన్నచీ కాసారము.

నలుపులు తేలు చంచుచరణంబుల యంచలు జెక్క లాట్టుచున్
కలచగ తెల్లతామరలు కాడలతో తలడిల్లు - నల్ల క
ల్వలు నిలువెల్ల పూచు - నపలకః తిలకించెద నీ విభాగమున్
కలికిరొ! కంటిబాష్పములు క్రమ్ముచు రాచుచునుండు నందులన్.

లక్ష్మీ : ఆ మహామహాను - హామంతుడు - ఇతిమి.

సీత : వీర్వురొకాకులమైన జీవ లోకమును ఉద్ధరింప గల సమర్థుడు.
సత్వభాగి.

రామ : ఎఱివి బలనత్వనంపత్తి నేము నఖిల
భువనములను కృతార్థతకా పొందినామొ ;
అంజనానంబి వర్ధనుడయిన యట్టి
ఈ మహాబాహు గంటి మచ్చప్రవళత.

సీత : పత్నీ ! పూచుచున్న కడిమి చెట్లమీద నెమిట్లు సృత్యముచేయు
చున్నవి. ఈ కొండపేరేమి ? తన శరీరసహజ మయిన సౌభాగ్య
విలసన మొక్కచే మిగులగా, భూభూసరచ్చాయతోనున్న నాకుడు
ఏడ్చుచున్న నిన్ను అనుకొని ఆ చెట్ల క్రింద మూర్చిల్లినట్లు లిఖించ
బడినాడు. ఏమిది ?

లక్ష్మి: ఇది యల మాల్యవంతము - పయికి విభరంబున నీలమేఘముల్
పొదివెడి - గుప్పెడికి కకుభపుష్ప సుగంధము.....

రామ: చాలు లక్ష్మణా !

వట్టలుము తత్ప్రసక్తి - నికపై న సహింపగలేను సుంతయున్,
మొదలిటి జానకీవిరహ మూర్ఛ నగున్ పునరావహించెడిన్.

లక్ష్మి: ఇక ముందు ఆర్యపుత్రుడును - వానర దానవులును - రావించిన
ఆశ్చర్యకార్యములు లెక్కలేనన్ని చిత్రింపబడియున్నవి. వదినగాని
ఇప్పటికే అలసినట్లున్నారు. విశ్రమింపుడని విన్నవించుచున్నాను.

సీత: ఆర్యపుత్ర! ఈ చిత్రలిఖితములను చూచిన ఏమృదు నా హృద
దాంధ పొడముచున్నది. ఆ విషయమును నేను విజ్ఞాపింతునా ?

రామ: తప్పక అజ్ఞాపింపుము.

సీత: ప్రసన్నములై గంభీరములైన వనాంతర వీధులలో విహరింప
వలెననీ, పవిత్రమయిన భాగీరథీతీర్థములలో చల్లగా, సౌమ్యులగా
స్నాన మాచరింపవలెననీ, మన సగుచున్నది.

రామ: వత్సా! లక్ష్మణా !

లక్ష్మి: ఇక్కడనే ఉన్నాను.

రామ: తమ్ముడా! గర్భిణీదోహదములను శీఘ్రముగా రావింప తగునని
గురుజన మిప్పుడే గదా ఉపదేశించి పంపిరి. కాబట్టి అదురు చెదురులం
లేక సుఖంగా నడిచే రథమును పన్నింపుము.

సీత: ఆర్యపుత్రుడును నాతో అక్కడికి రావలయును.....

రామ: అయి! కఠినురాలా! అదికూడ నీవు చెప్పవలయునా ?

సీత: అలాగయితే, ఇది నాకు అత్యంత ప్రియము.

లక్ష్మ : అజ్ఞాపించినట్లు (ఆని విష్కంభించును).

రామ : ప్రియా! ఈ గవాక్షముద్వారము కూర్చుంటున్నాము.

సీత : అలాగే తానంటు. పాపము బదిలినట్లు నాకును నిద్ర తూగుచున్నది.

రామ : అట్లునైనా - గొప్ప దిడువకుండా వట్టుకొని వెంట నడుపుము.

రిమ్మ :—

హిమవరస్పర్శ కరిగెడి యింటినుండి

లంబ తోట, బయ్యరమరభన నలసి

చెప్పెటలు చిమ్ము నీ చేయి చెప్పు మణల!

నాకు కంఠాన జీవముల్ నాచి వోయ.

(అట్లే చేయించి ఆనందముతో)

ప్రియా : ఇది నేమి :

నిమిరయో! ఇది మెలకువో! చువమో! విషమో!

మృత్యుమో - దుఃఖమో - నిశ్చయించుదుకు కాదు:

నిమిరయో! తానంత నింద్రయములెల్ల

మాధములగు - చేతనమును మూర్ఖ మునుగు.

సీత : (సవ్వచు) మఱొకటి నీ మగును ఇది! — నాపట్ల మీకు గల

స్నేహానుగ్రహము కాక. నాకు అంకితన్న అన్యమేమి కావలెను.

రామ : గవలిన జీవపుష్పములు ప్రష్మణ రేకులు లేవు. పూచె, మో

హమున జడంబున విషయాదులు జాగృతి రాగిలెన్, శరత్

కుముద దళాక్షి! నీకు పలుకుల్ నియింపగ నామనోవ్యథా

శమనరసాయనంబులయి త్రాన్యములై శ్రవణామృతంబులై.

సీత : ప్రయితాషి! నీయనింపవలెను (అని అంకితా కలయచూచును).

రామ : అయి ! నీమీ చెవకుచున్నావు ?

పరిణయ కాలమాదిగ నువాసిని ! ఎన్నడు నన్యసంప్రకారం
చెలుగక - ఇంటనున్న - నని కేగిన - నైశవ చిహ్నవనం
నరములనేని పాయర పెనంటిడి నుప్తముభోషణరహిత
తిరిగిన నానుభూతుము నిదే తిలకింపగ నావరింపుమి !

సీత : (నిద్ర నటించుచుచు) ఉన్నది. అర్థపుత్రా ! అతిగానిన
నాకు ఉండనే ఉన్నది.

రామ : ప్రియవచనము లాడుచు చామె అట్లే వక్షమున నిమగ్నమగును.
(సాలోచనముగా)

నా గృహలక్ష్మి యామె - నయనంబుల కార్ద్రసుధాలావ - చి
రాగిణి స్పర్శనంబు మెయి రాచిన వందనః మామె పాణి ము
త్తగణ చిక్కణావ్యమగు కలహారంబుః ప్రియంబుగాని పీ
ణాగము వీ నుమంగళిని-ప్రాప్తవియోగ మొకండు గాని.

ప్రతీహరి : (ప్రవేశించి) దేవా ! వచ్చాము !

రామ : ఓయీ ! ఎవరు ?

ప్రతీ : దేవరటు దగ్గర ఉండే పరిచారికుడు - పురుషుడు.

రామ : (తనలో) అంతఃపుర పరిచారకుడు - పురుషుడు - పట్టణమునది
జానపదులవాడలలో అజనరించి రమ్మసి ఉండితిని. (ప్రకారముగా)
నానిమ్ము.

పురుష : (ప్రవేశించి తనలో) రటా ! సీతాదేవినిసూర్పి ఇలాటి అనాది
వాదమును మహారాజునకు వినిపించుట ఎట్లు ! లేనిది. ఇట్టి
గదా నాబోటి నిర్భాగ్యుడు చేయవలసినది.

సీత : (కలవరించుచు) హా ! నామ్మడా ! అర్థపుత్రా ! నీవు ఎక్కడు
ఉన్నావు.

రామ : చిత్తమృతమౌన కణరణకములో కలిగిన విరహానాదన... ..
 ఇప్పుడు కలలో దేవిని వేగించుచున్నది (స్నేహభావముతో
 ఆమెను సేయుచు).

అనుపల్లించెది భేదహృదయములయందపై పైతిమై, హిరడి
 ల్లనెఱక చేరి, చుమ్మలన్నిటను నిల్చుకా నెమ్మి, కాలానలో
 భగవంతుని తేలి కనన్బలికా, ముదిమి కలనందోని ఆ స్నేహసా
 రనిధానంబునుమానుషంబొకడు ప్రార్థ్యం మౌన ప్రేమాపథిన్.

గుమ్మ : (గుమ్మిని చూచి) దేవా ! జయము.

రామ : మౌనమున దేవో చెప్పుము.

గుమ్మ : మా రామచంద్రుడు సుహృదాజు నకరభునే మరపించాడని
 నాగరకులను, జానపదులను కూడ మిమ్ము కొనియోడుచున్నారు.

రామ : ఇది జగము కలవాటైన స్తుతిదాదము. ఏదేని అపవాదన్నచో
 వినిపింపుము.

గుమ్మ : (కన్నీరు పెట్టుచు) దేవర నిందురు. (చెవిలో) ఇట్లే ఇట్లే.

రామ : ఈవఱకు తీర వేగములో పిలుగువలె కనిలినది. (మూర్ఛిల్లును)

గుమ్మ : దిశరడిల్లుడు దేవా ! సహించవలెను.

రామ : (చేచి) ఇన్నీ !

పరునియింటి నున్న పాపాన పై చేసి
 కలసికట్టి నింద అమ్మతోపాటుముల
 మానిపోయి, ముఱు మోనెత్తె పిథిచెట్టు
 పిచ్చికుక్క కాటు పిశుముట్టు లంతకును.

దీని కిప్పుడేమి చేయుదును. అప్పిష్టహీనుడను గదా !

(విమర్శించుకొని - సుఖముతో)

జంకేమున్నది ?

ఎట్టకొరకంటే తొనరిందిగోనీ, తోట
 లను ధరించియు సామంతుల వ్రతము;
 దానినే గద వ్రాసించె తండ్రి మునుపు
 నొప్పు - ప్రాజంబులను - సమానముగ వదిలి.

ఇప్పు డిప్పుడే గదా భగవాన్ చరిత్రలు వ్రాసేమును వ్రాపించిని.
 చుటియునూ,

లవియెదలుకా ప్రసీద్ధుని రాజకులమున వ్రాజ్యలై నవి
 ర్హిపు లనవద్యశీలమున తీర్చిన శుద్ధచరిత్ర. నామ వా
 ధవమున కశ్రుల. బయి హతలగుచో: నిపు దేల? కాల్పనే
 అననరమై అవచ్చియు ఆజని యీ మిరదృష్టజన్మమున్.

హా! వీచినవశంభవా! దేవీ! నీ జన్మభాంధవముచే వసుంధరిని
 వివిత్రము చేసితివి. హా! నిమిజనక గురుకులనందినీ! అనుధర్మ
 వశిష్టలు నీ శీలమున నంబులించిరి. అగ్ని అభినందించెను.
 ఆహా! రామజీవితభాగినీ! గహనాంతర సహచరీ! నిమిశామృత
 భాషిణీ! ఇంతగానవే నీవు! ఇట్టి అనిష్టానర్థి యేల?

జగమునకు పవిత్రముచేయ లగును నీవు.

అయిన నిన్ను సమిత్రురాలనె ఆనోక్తి:

నీవే చిట్కా లోకముల కన్నిటికి: కాని

చిట్కామాలి తపింతు నీ చక్కటకట.

(చిట్కాకునిపై పు చూచి) - చుట్టూ: లక్ష్మణునితో నీట్లు చెప్పము.
 మీకు క్రొత్తిరాజుయిన రాముడు ఈ ప్రకారమాట్లాపించుచున్నాడు
 (అని చెవిలో) ఇట్లు కానిమ్ము.

మర్దు : ఆ ఎట్లు ? అగ్ని పరిశుద్ధురాలయిన అకలంకను - రఘు
కులాంకురములను మోయుచున్న నిండు చూలాలిని - దుర్జనుల
చూటుద దేశర మారము చేయుదురా :

రామ : ఛాంతమ్ ! పౌర జానపదులు దుర్జను లగుదురా ! ఎట్లు

జనుల కభిమత పాత్ర విశ్లేషకు కులము.

దైవ పరమున సడికి విత్తనము పడెను -

ఆకడ ఘటిల్లె శుద్ధి నా డద్భుతములు :

ఎవరు నమ్ముదు రతిదూర స్పృత్తిములను.

కావున - పౌమ్ము.

దుర్ము : హా దేవీ రః (నిష్క్రమించును)

రామ : కటకహా ! కష్టమ్. అతిభీభత్సమయిన . కార్యముచేసి కారాని
ఘాతుకుడ నయితిని-

చిన్ననాటినుండి చెలిమి పెంచిన ప్రియణ,

స్నేహనిరతి నితర చింత లోపని దాని,

నిండిపెట్టి మిత్తి కందించు చున్నాడ.

ఇంటి చిలుకను బలియిచ్చి బోయవిధాన.

అందుచే తాకరాని పాతకినైనాను నేను. ఇక దేవిని ఏల మైల
చేయవలెను.

(సీత శిరమును తనంతట తానే పైకిత్తి - చేయి లాగుకొనును)

కని వినని యట్టి కర్మచండాలుడ

జేల : నన్ను విడిచిపెట్టు మింక :

మంచి చందనంపు మ్రాకని బ్రహ్మని చే

రితిని విషవిపాక పృక్షము నిటు.

(లేచి) ఆహా ! జీవరోకము తాటుమాటైనది - జీవిత ప్రయోజనము కూడా సమాప్తమయినది - లేదా : రాముని పాలిటికి చూన్యమయిన ఈ జగత్తు ఎండిన అడవిగా మారినది. ఆ - సంసారములోని సారమే ఆటిపోయినది. ఈశ్వరము కూడ వాష్య ప్రాయమైనది. కటా : నాకు శరణ్యమే కావరాదు. ఏమి చేయుదును ! ఏదిగతి ! ఇంక —

శోక వేదన మగుభవించుటకు మాత్ర
మంటియున్న దీ చైతన్య మకట రాముః
ప్రాణములు వజ్ర కీలము వాటిబిగిసి
హృదయ మర్మమాతముగ కాంచు కెరలి.

అంబా అరుంధతీ : భగవత్పాదులారా ! ఎశిష్ట విశ్వామిత్రులారా !
దేవా ! పావకా ! హా ! భగవతీ విశ్వధాత్రీ ! హా ! జనకరాట్నీ !
హా ! తంద్రీ ! హా తల్లులారా ! హా ! పరమోపకారి లంకేశ్వరా !
హా ప్రియసఖా సుగ్రీవా ! మహాకృతీ మారుతీ ! హాచెలీ ! త్రిజటా !
మీరందఱును మోసపోతిరి - తిరస్కృతులైతిరి. ఈ భూతుకుడు
రామునిచేత - కాగా - వారి నిప్పుడు నే నేమొగము పెట్టుకొని
పిలుతును.

చాచ మహాత్ములై : అయినన్
ఘోరకృతిఘ్నులు - మరాత్మకుం - డగు నాచే
వేయకొనిబడిన పాపం
బారక వారలను తాకు నని భావించున్.

అంతటి దురంతకుడను నేను. ఎట్లూ !

ఉరముమీద నుండి దిగి నిద్రించి ప్రియ—

గృహిణి-సస్మదీయ గృహాలోభ-దేవత.

పాపవల్లకి కఠోరగర్వాలన—

కరుణ మాలి భూమికమ్మగాలి బలి నల్ల.

(నీ పాపములమీద పరమగుడి) దేవీ ! దేవీ ! ఇదే కడసారి
నీ చరణాద్భిములకు రాసుకొని స్పర్శ. (అని ఏడ్చుచున్నాడు.)

(దేవత్యమున)

అయ్యో ! అయ్యో ! పాపము ! మహా పాపము

రాము : ఎవడక్కడ : అదేమో తెలిసికొందు.

(తీరిగి దేవత్యమున)

అమ్మనా తీరనివాసులు—

యమివరు - బాణ్యులకపో ప్రతాప్యములవచో

ప్రభుమధ్యహతురై వచ్చిరి

గుమికూడి పరయ్యి నిన్ను కోరి యిచ్చటికిన్.

ఆహా ! దేవుని రాక్షసపీడనమా ! అది అట్లే : కానిమ్ము.

గురాత్ముడు కుంభీననకుమారుడు-ఆతని సమూలముగా భేదింపుమని
శత్రుఘ్నుని ఆజ్ఞాపింతును.

(కొన్ని యమగులు నడిచి, మఱిల వెంకట తీరిగి)

హా దేవీ : ఏమయిపోదువో నీవు ! భగవత్, మనుమతీ !

జనక రఘుకుల గోత్ర తీర్తనము సకల

మంగళాస్పదమయ్యో నే మగువవలన.

దేవయజనమునన్ కన్న దివ్యమూర్తి—

సరిసికొనుమమ్మ జానకి నక్షియముగ.

(అని నిష్క్రమించును)

శ్రీ త్తరవామదరిః

సీత : హా ! నామనస్కుడా : ఆర్యపుత్రుడా ! (నవేగముగాలేచి) చీ....

పీడకలలో ప్రియుని ఎడదాసిన దాననైతిని. అయ్యో ! అయ్యో !
ఆర్యపుత్రా ! నీకొఱకు ఆక్రందించు చున్నాను.

(అంతటను పరికించి కలయచూచి)

హా కష్టము. హా కష్టము. ఒంటరి దానిని — ఒడలు మఱచి
నిద్రించుచున్న దానిని—నన్ను ఉజ్జగించి వెళ్ళిపోయినాడు. నా నామడు.
ఇదియిట్లే జరిగినది ? కానిమ్ము. కనబడినప్పుడు చాలుదునే!
నేనాయనను కోపింతును. ఎవరక్కడ ? పరిచారకులు !

(ప్రవేశించి)

మర్దుఖ : దేవీ ! లక్ష్మణ కుమారుడు ఇట్లు విజ్ఞాపించు కొనుచున్నాను.

'రథము సిద్ధముగా నున్నది. దేవీ మీరు ఎక్కడనున్నాను.'

సీత : ఇదే ఎక్కుచున్నాను.

(లేచి అటుసటు నడుచుచు)

గర్భభారము కదలుచున్నటులున్నది. నింపాదిగా నడుతుము.

మర్దుఖ : ఇటు దేవీ ! ఈలాగు....

సీత : రఘుకుల దేవతలకు నమస్సులు. తపోధనులకు నమస్కారము.

(అంతటను నిష్క్రమింతురు)

ద్వి తే మాంసము

—

(తెగలో)

అపస్వంపర్కరాని స్వాగతమ్.

తాపసి : (బాటసారి వేషముతో ప్రవేశించి) ఏహో ! ఈమె పగచేపి.

పూరితో - చండ్లతో - పల్లవములతో అర్చ్యము గానివచ్చుచున్నది.

నందోపత : (ప్రవేశించి - అర్చ్యముచల్ల)

సుదినము నాకు నే - డటిది సుమ్మి తపోధన సత్సమాగమం

బిది, బహువుణ్య యోగఫల - మీవనమెల్లను మీదె, న్వేచ్చగా

ఒరివినఛాయలో - ఇలములో - మఱి పండ్ల - తపోజనా? కొ

ప్పిరిమగు చుంపలో - అంతవింపుడు లేవిది మీకు నవ్యము.

తాపసి : ఇవిచెప్పవలెనా....

వినయమితోక్తి పై ఖరియు - పేళలమైన ప్రియాయిత ప్రప

ర్తనము - నివర్గమంగళ పరాయణబుద్ధి - గతాగతంబులన్

రొనగని ప్రీతి - చూషణలు త్రొక్కని నేర్పము నొప్పి-అచ్చమై

అనుపదియైన సాగుచరితార్థ - మబోధ రహస్యమెయ్యెదన్.

(కూర్చుండురు.)

చ.దే. : మహాసింహు - ఎవరుగా భావించును -

తాపసి : నేని ఆత్రేయిని.

చ.దే. : అవస్థిని! ఎక్కడినుంచి మీరాక్క : పండనారణ్య సంచారము

నను అవసరమేమయిన కలిగినదా !

ఉత్తరరామచరిత

ఆశ్రే : ఈ ప్రదేశమున అగస్త్యుని పుష్పములు

పలువురు దీక్షితులు కలరని విని :

వారి జేరి వేదాంత విచార మొనగ

సంచరింతు వాల్మీకి పార్శ్వమును విడిచి.

వ.దే. : అమ్మా ! వ్రాచేసియు పరమముగి - ఆయన పురాణబ్రహ్మ
వాది యని ప్రతీతి. ఇతర మునులు కూడ బ్రహ్మపారాయణ ముపా
సించుటకై ఆయననే సేవింతురు. అట్లుండగా మీ రేల ఈ గూఢ
ప్రవాసమున ప్రయాసపడ వెడలితిరి ?

ఆశ్రే : అక్కడ మా అధ్యయనమునకు గొప్ప అంతరాయము కలిగినది.
అందువలన ఈ దీర్ఘప్రవాసము నిచ్చుగించితిని.

వ.దే. : అది ఎట్టిది ?

ఆశ్రే : ఎన్నడు వినని అమృతప్రకారమొకటి జరిగినది. ఎవరో ఒక
దేవత పాలు విడిచిన పసి బాలకులను ఇద్దరిని తెచ్చి పెంపమని
భగవంతుని కప్పగించి వెళ్ళినది. తరువాత-అచ్చటి సంయమివర్గమే
గాక సకలచరాచరజాతము కూడ-అంతరంగములు కరిగిపోగా-ఆ
బాలకులపట్ల స్నేహబద్ధమయినది.

వ.దే. : వారి పేర్లు జ్ఞాపకమున్నవా ?

ఆశ్రే : ఆ దేవతయే - ఆ బాలకుల పేర్లు - లవకుశు లని వాకొని, వారి
ప్రభావమును గూడ తెలిపివెళ్ళినది.

వ.దే. : వారి ప్రభావ మెట్టిదో

ఆశ్రే : జ్యోతికాస్త్రములును-వాని మంత్రరహస్యములును-ఆ శిశువులకు
పుట్టుకతోనే సంసిద్ధమయినవి అని.

ప.దే. : ఓహో ! ఇది విచిత్రమే

ఆత్రే : మహర్షియే వారికి దాదిగా పరివరించి - పెంచి - సంరక్షించినాడు. మఱిస్తే - కేశభండనము జరిపించి - మూడువేదములతప్ప సిగ్గులిన విద్యలన్నియును వారిచే సాధనముగా పదివించెను. అదివార గర్భస్థులయినది మొదలు పదునొకండవ యేట క్షత్రియ సంప్రదాయముగా ఉపనయనము కావించి - వేదాధ్యయనము చేయించెను. ఉజ్వల ప్రజ్ఞగల ఆ మేధావులతో మాటోంట్లకు ఏకపాఠయోగము కుదిరలేదు. అటులే గదా

గురువు మనస్థితికి బదునకు సమభంగిని విస్మయింపు. నివ్వరాబలంబు మాత్రము అపంబును కుంచను పెంచలేడు; అంకరము పొలంది వాని పరిజ్ఞానము తేలును; విద్యభానములే మెలుగులు తేలు రిత్తమున పుత్కబలంబున మూఢమైపడును.

ప.దే. : మీ అధ్యయనవిఘ్నానికి ఇదే కారణమా :

ఆత్రే : ఇంకొకటి ఉన్నది.

ప.దే. : అది ఏలాంటిది ?

ఆత్రే : బ్రహ్మర్షి - ప్రాచేతసుడు. ఒకనాడు మధ్యాహ్నవేళ తమసానదిని చేరబోయినాడు అక్కడ - జంటగా పెనగొన్న క్రౌంచపక్షులలో - ఒకదానిని - కెరతు దెబ్బతో చంపగా చూచెను. అప్పుడు అకస్మాత్తుగా దివ్యమైన భాషిత మొకటి ఆయనముఖమున అవధాసించెను. అది - అగ్నేష్టమయిన అనుష్టుప్చందస్సుగా హఠాందినది.

బ్రదికియుండబోవురా నిషాదుడ ! శాశ్వ

తముగ - ఎల్లవత్సరములు నీవు ;

క్రౌంచ మిథున మంచు - కామమోహిత నిక్క

దాని చంపినావు వారుణముగ.

ప.దే. : చిత్రమే. అమ్మాయములుండగా-వానికి వేరై -సూతనచ్చందస్సు
అవతరించినది.

అతే : అప్పుడే ఘాతబాపసుడయిన బ్రహ్మదేవుడు - శబ్దబ్రహ్మవిష్కృ-
రముతో ప్రకాశించు ఋషిని సమీపించి ఇట్లు పలికెను. “ ఋషీ !
నీకు వాగాశ్మకమునైన బ్రహ్మపవోధ మయినది. రామచరితసు
ప్రవచింపుము. నీప్రతిభావజ్ఞిస్సునకు ప్రతిరోధములేదు. అది-జ్యోతి
రమయమై అర్హవిభూతి నందినది. నీవు ఆదికవివి ” అని - అట్లే
అదృశ్యుడయ్యెను. అనంతరము భగవాన్ ప్రాచేతసుడు ఇతిహాసముగా
రామాయణము రచించెను. అదియే-కొలుతొల్తగా మనుష్యలోకమున
శబ్దబ్రహ్మ విపర్లమై వానించెను.

ప.దే. : బాగు - సంసారము వండినట్లయినది....

అతే : ఈకారణముచేతనే మాఅధ్యయనమునకు గొప్ప అంతరాయము
కలిగినదంటివి.

ప.దే. : సమంజసంగానే ఉన్నది.

అతే : నేను విశ్రమింతును. సుఖాగిని ! ఇక నాకు అగస్త్యాశ్రమము
నకు మార్గము చెప్పుము.

ప.దే. : ఇక్కడినుండి పంచపటి వాటికను ప్రవేశింపుము. అటుమీది
గోదావరీతీరముననే నడిచిపోవచ్చును.

అతే : (కంట నీరు కారగా) హా ! ఇది పంచపటి - ఆ తపోవనమా?
అనది గోదావరేనా ? మఱి - యీ గిరి పరి ప్రవణమా ? అయితే
జనస్థాన కులదేవత - ఆ వాసంతిదా నీవు ?

ప.దే. : అది అంతా నిజమే.

అతే : పత్నా ! జానకీ !

మా ప్రసంగ కథాగతి సీమియ ప్ర
 వాన బంధువర్గములు జ్ఞాపకము కిగిలె
 నామశేషముగా పోయినను కుమారి
 నిన్ను ప్రత్యక్షముగ చూపుచున్న వివిధము.

వాసంతి : (భయముతో తనలో) ఆ నా నఖిని నాచుశేషఅన్నదే ఈమె

(ప్రకాశముగా)

తల్లీ ! సీత కేమయినా అపాయమైనదా ?

ఆత్రే : అపాయమే రాదు అపవాదు కూడా (చెవిలో) ఈవిధంగా
 జరిగింది,

వాసం : అబ్బా ! ఈ దైవవిచారం దారుణవిఘ్నంగా ఉన్నది.

(ఘోరియము)

ఆత్రే : భద్ర ! గాసిల్లకు - ఊరడియము.

వాసం : (తెలివి తెచ్చికొని) హా చెలీ ! సీతా ! నీ జన్మఫల భాగదేయ
 మింతేనా ! హా ! రామభద్ర ! ఇక ఆయనతో నాకేమి కావలె :
 అనఘమయీ. ఆత్రేయీ ! అప్పుడు - ఆ విధాన - లక్ష్మణుడు అడ
 విలో పడవేసినవచ్చిన తరువాత సీతావృత్తాంత మేమయినా తెలిసినదా !
 చెప్పవచ్చు

ఆత్రే : లేదు - లేదు

వాసం : కష్టమే. అకటా ! అచంభతీ వశిష్ఠులు నడుపుచున్న సత్కుల
 ములో - పైగా - పృథ్వరాణులు జీవించియుండగా ఇట్టి కట్టిడి చెయి
 వము ఎట్లు జరిగినదో ?

ఆత్రే : ఋష్యశృంగుని సత్రయాగములో పెద్దలందఱు విలిచిపోయిరి.
 పన్నెండేండ్లు ప్రవర్తిలిన ఆ సత్రయాగము ఇప్పుడే ముగిసినది.

పూజలు పూర్తిచేసి యుష్మత్పంసెడు సమరములకు అంబకములు చేసినాడు. ఆ సమయమున భగవతి అరుంధతి “కోడయితేని అయోధ్యకు నేను పోనన్నది” రామమాతలాకూడ అమాటనే ఆమోదించిరి. అప్పుడు వశిష్ఠుడు ఆలోచించి, ‘వాల్మీకి తపోవనమునకు పోయి అక్కడ నిలిచెదము’ అనెను.

వాసం : అయితే, ఇప్పుడామహారాజు ఎట్టి యశుష్ఠానములో నున్నాడో :

ఆతేర్చి : రాజానుక్రమణీయమైన అష్టమేధక్రతువు నారంభించినాడు.

వాసం : ఆరె ! పెండ్లికూడ చేసికొనెనా ?

ఆతేర్చి : శాంతమ్. లేదు. లేదు.

వాసం : అలాగయితే ఆ యజ్ఞరర్థయందు కూర్చుంటుంటు సహధర్మచారిణి యెవరున్నారు ?

ఆతేర్చి : సువర్ణమయమైన సీతాప్రతిమ.

వాసం : ఓహో !

అమిత కవనమ్ము లయ్యు పజ్జిములరింటె-

మంచి పుష్పలకంటె కోమలము లగును,

అఖిల లోకోత్తరచరిత్రు లయినవారి

చేతము లెఱుంగ నెచ్చరిచేత నగును.

ఆతేర్చి : వామదేవపురోహితులు అభిమంత్రీణము నిర్వహింపగా-పూజ మయిన యజ్ఞాశ్వమును ఉత్సర్జించి శాస్త్రసమ్మతముగా దానికి రక్షకుల నేర్పఱచిరి. లక్ష్మణకుమారుని చంద్రోకేతును సర్వాధిపతిగా వంపిరి. సంస్కృతాయ పృథ్వరము అతనికి నివ్యాత్రముల నిచ్చి చతురంగబలమును సహాయ ముపిరి.

వాసం : (స్నేహకౌతుకములతో బాష్పములు కాలగా)

అమ్మయ్యా! భాగ్యం. కుమారలక్ష్యమునకా పుత్రుడు! తల్లీ! ఇక బ్రతికితివి. నేను బ్రతికితిని.

అత్రే : అంతలో-ఒకానొక బ్రాహ్మణుడు-చచ్చిన కొడుకు నెత్తికొని వచ్చి రాజద్వారముముందు-గిరిదేవి బాటకొనుచు-“రక్షింపుడు-రక్షింపుడు” అని ఆక్రందించెను. అంతట, “ఏదో రాజాపచారము లేనిది ప్రజలలో ఆకాలమృత్యువు ఆరుగ దని కరుణాసముద్రుడగు రామభద్రుడు-ఆ దోషము తనదిగా భావించుకొనెను అప్పుడు ఆకాశమునుండి ఒక పలుకు వినబడెను..

శంబూకు దను! పృథ్వీ! త

పం బుర్విని నల్పుచున్నవాడు - శిరశ్చే

దం బాచరించి - అతని చ

దంబున బ్రతికింపుము పసుభాసురసుతునిన్” అని.

ఆ ఉపశ్రుతిని ఆలకించి. రామచంద్రుడు కృపాణపాణియై. పుష్పకవిమాన మెక్కి - దిగ్విగతముల నంతటను - పూద్రతాపసిని వెదకు చున్నాడు.

వాసం : పూద్రశంబూకుడు, ధూమపానము చేయుచు - ఇందే - ఇచటనే జనస్థానమందు తపమాచరించుచున్నాడు. అందువల్ల, రామభద్రుడు, తిరిగి, ఈ వన మలంకరింపవచ్చును.

అత్రే : భద్రముఖీ! ఇంతలోనే ఆయన ఇచటికి రావచ్చునేమో!

వాసం : అట్లే కావచ్చు....కాని - పగటిపూట లప్పుడే తీండించుచున్నవి.

పురుగుల్ తిన్న బెరళ్ళలాగ విహగంబుల్ నీడలకా తెల్కుచున్.
అఱవకా క్లాంతకపోతనంతతి కులాయశ్రేణులకా. గండ కం
ధరముల్ రాయ కరుల్ జిలకా; తరువు-రెండకానల్ల వృత్తింబులం
దరువుశ్చై పడు సొంతపుష్పములతో-నర్పించు గోదావరిన్.

(పరిక్రమించి నిష్క్రమింతురు)

కుద్దివిష్కంభము

(అప్పుడు పుష్పకముమీద నదయాభిధానియై
రాముడు ప్రవేశించును)

ఏషిణకరమా ! చచ్చిన ధరణీసురు
కువును బ్రదికింపు-మన నేసి చూడ్రమునిని-
నిండుచూలాలి నడవి కనిచిన రామ
బాహు వై తివి కరుణ యేపాటి నీకు.

(ఎట్టులో ఖడ్గమును విసరివైచును)

ఆ-రామునికి సరిపోయిన దీ కర్మ. ఆ బ్రాహ్మణవత్సకు ప్రాణ
ములు వచ్చునా !

దివ్యపురుషుడు (ప్రవేశించి) ,

దేవా ! జయము, జయము.

“యమునివలన నైత మథయ మిచ్చెను. నీక
రాసిధార - బ్రతికె నర్చకుండు-
నీ చరణముల తల నిలిపె శంకూకుండు;
ధ్వంసమేని ! అగుచు తారకమ్ము.”

రామ : రెండునూ మాకు ప్రియములే. ఇకమీద మహాజ్వలమైన నీ
తపస్సుకు తగిన ఫలము ననుభవింపుము.

ఎందు ఆనందమోదము లందనోపు
 సంభవంబగు బహుపుణ్యచయన మెచట.
 తేజరిల్లు లోకములు వై రాజనములు-
 కలపు, పొంచెద పవి నీ వికళ ప్రపంచు.

శంబూక : దేవా ! ఈ మహిమయంతయును మీ ప్రసాదఫలమే. ఇంక
 తపస్సేమీయగలదు ? అట్లననేల ? తపస్సే నాకు మహత్తరమగు
 ఉపకారమైనది.

నిఁగు భూతేశు శరణ్యు పొంచుటకు అన్వేషించు లోకంబు చె
 ల్లగు, విచ్చేసితి, వల్పు-నక-వృషలు-నేలకాదాటి వేలామడల్;
 చన బో లిట్టుల నా తపఃఫలితముల్, కాదేని యీ దండకా
 వనమే మూల ! అయోధ్యయెక్కడది దేవా ! నీవు రా క్రమ్యుఁడనీ

రామ : ఏమీ ! దీనిపేరు దండకా : (అంతటను అవలోకించి)

అహా ! ఎట్లది

మన్మథామము లొక్కచో-ఒకట భీష్మగ్రావ కాశిన్యముల్,
 దెసలకా త్రుళ్లెడు భాంకరించుచు స్రవంతీధార లంతంతటన్,
 పొసగుక తీర్థములుకాదుల్- గిరిసరిత్ పుణ్యాశ్రమారణ్యముల్.
 మనగుకా చుచ్చికలై స యీ కడల జాడల్ దండకాభూములై .

శంబూక : అవును, ఇది దండకారణ్యమే. ఇక్కడనే కదా మునుపు,

పదియు నాల్గువేల పదునల్పు రసుర లని
 తెగిరి నీక రాసి - త్రిశిర ఖర దూషణులు.

దుర్బలులగు మాబోటి పల్లెవారుకూడ నిర్భయముగా సంచరించుటకు
 వీలైనది.

రామ : ఇది దండకారణ్యమే కాక - జనస్థానముకూడానా ?

శంబూక : నిజము - ప్రాణులకెల్ల గురురైత్తించు - ఉన్నట్టి చండజంతి
కాండముతో సంకులములగు కొండకోన లిక్కడనే కలవు. ఈ జన
స్థానమునంటి బలిసిన దీర్ఘరణ్యములు దక్షిణముగా విస్తరించినవి.
శిలకింపుడు....

అలికిడి లేక విశ్వలముగా నొక వాడ
కొలులు కూరమృగాల యటపు లొకట,
స్వేచ్ఛగా సుఖవిద్రచెందు పెన్పముల
శ్వాసఘోషల విషజ్వాల లెత్తు,
వాహంబు తీట కెద్దడి నెట్టెల- కొండ
లజగర స్వేదము నాని శనియు.

రామ : చూచుచున్నవాడ సుమి జనస్థానమును,
అనురభరుని పూర్వవసతి వాసంబులను,
అనుభవించుచుంటి నా పూర్వవృత్తాంత
మదరి జరుగుచున్న యట్లు ప్రకృతముగ.

(అంతటను కలయచూచి)

వై దేహి నిర్వధా ప్రియారామ గదా : అట్టివే ఈ కాంతారములు.
ఇక నాకు భయమెందుకు ?

(కన్నీరు నించుచు),

“నీవు తోడ నుండ వివసించు నిష్ఠముగ
మధుమతకల గంధమయములగు నీ వనుల”

అనుచు అనుసరించె నబల నాతో నిచట
ఆమె స్నేహ మట్టి దగు - నగును-నాపల్ల.

అది యట్లే.

ఏమి చేయ కించుక కలయికల మాత్ర
సుఖముచే యుఖమును మాపు సుహృదు డెప్పుడు.
తత్ప్రియ జనంబుకంటె సాంత్యస మొనంగు
ప్రియమయిన ద్రవ్యమేచి జీవితమునందు.

శంకరాక : దురాసుచిములయిన ఈ గహనములమాట చాలును. ఇటు
చూడుము. ఇవి మధ్య మారణ్యములు-ప్రశాంతములు - గంభీరములు.
అవిగో మత్తిల్లి కేకలువేయు నెమిళ్ళ కంఠకాంతులతో క్రాలు
చున్నవి ఈ కొండలు ; వానిమీద చిక్కగా పెరిగిన గున్న చెట్లు
నల్లగా గుంపిల్లుచున్నవి. బెదరక ఫీతిచెందక ఇందు తిరుగుచున్న
వివిధ జంతుసంతానమును తిలకింపుడు.

పుయగుల్ త్రొక్కగ జాటు వేతసలతా పుష్పాశితో, వాసనా
మిళితంబై న తుషారతోయముల యూర్మిప్రాతముల్ మ్రోయగా.
ఫలకారంబున శ్యామలంబులయి, బేసల్తేలు నేరేటి మ్రా
కులతాకిళ్ళకు క్రుశ్ని ఘర్జిలు నవే కూలంకషా నిర్వరుల్.

పాటియు - ప్రభూ :

ఉడికి ఆవులింప వడుచు భల్లూకములు
దరులు మాటుమ్రోగి పెరుగునా భయధ్వనులు ;
కరులు చీల్చి చెరగ కణపులంబడికారు
సల్లకీళి శిరకషాయ సౌగంధ్యములు.

రామ : (కప్పిళ్ళ నాపుకొని)

వత్సా : నీకు త్రోవలు కుభములగును గాక - దేవయానముల
నంటిపోయి పుణ్యలోకములు పొందుము.

ఉత్తరరామచరిత

శంబూక : అగ్నే ! అనాది బ్రహ్మవాదియైన అగస్త్యునకు అభివాద
మర్పించి, శాశ్వత పదమును ప్రవేశింతును.

(నిష్క్రమించును)

రామ : ఎవట పూర్వము వసించినాము చిరంబు
ఇదియదేవనంబు ఇప్పుడు మాతును మఱల
అటసుఖించితిమి గృహస్థులమును - వనస్థు
లము సగుచు స్వధర్మ సమయాధిమతరతిని.

ఇంకను

కేకాశ్రుతిఁమిశ్న క్రీడించు గిరులివియె
మత్తిలిన హరిణములు మనలు పనతలము లిఁ
మంజువంజుల లతల్ మలయు వాటిక లిదియె
నవనీలనిచుళములు ననుచు నదితటము లివె.

మఱియు

దూరమునకు చూడ తోచు మేదురమేఘ
మాలవోలె నీల నీల మగుచు -
పుట్టువాందె నిచట పుణ్యగోదావరి -
ప్రప్రపణగిరింద్ర పాదమిదియె !

అగ్నే

ఈనగ శృంగమం దపుడు వృద్ధజటాయు నివాసముండె, ఆ
కోనలనుంటిమేమును నికుంజముక్రింద, ప్రవాహ గోతమి
తానము లాడ నీలతరుదామము - కొమ్మలలో శకుంతముల్
గానముచేయ - రమ్యములుగా చెలువారిన పీఠనాంతముల్.

అహో చిరకాలమున్నందువలన వివిధములైన మాస్నేహానులాపములకు ఈ ప్రదేశములు సాక్షులైనవి. నా ప్రియురాలికి ప్రియసఖయైన వానంతియును అపుడు ఇందే వసించుచుండెను. కటా : క్రూరుడగు రామునకు నేడేమి సంభవించినదో :

చిరసంతాపము దుర్విషంబుపలె నుజ్జ్వలింబించె తీండ్రించుచుకా,
ఉరువేగంబున నొత్తిపిచ్చటిలె స్నాయుశ్శల్య శాతవ్యధల్ ;
పతీయల్ బాటు అరుంతుదవ్రణనిగుప్త గ్రంథిచందాన - ఈ
కరుడుల్ గట్టిన శోకమిట్లురలి నన్కాటాడు కొంగ్రొత్తగన్.

కానిమ్మ : అనాటి మాకు మిత్రసంమితము లయిన భూమిభాగములను చూతును. (నిరూపించుచు) అహో : ఈ నేల పడకలు నిలుకడలేనివి.

పూర్వము నెలయేళ్లు పొరలి పొంగిన చోట్ల
పడియలై తేలెను పాలయిసుక,
కొల్లి కారడవులతోడ క్రిక్కిరిసిన
ప్రాంతంబు లెడలయి పలుచబాటె,
బహుకాల మవల గన్నట్లు కాంతారమున్
వేటొకం డరుచు భావింపనయ్యె,
స్థావరములనున్న శైలముల్ చూడ అ
య్యదియే యిదని దృఢమగుసు బుద్ధి,

అబ్బా : త్రోసివేసికొని పోదమన్నను ఈపంచవటీన్నేహబంధమునన్ను బలాత్కరించు చున్నది.

(మొదటి భాగములో)

స్వగృహమువోరె నెందు దివసంబులు వుచ్చితి మేను నామెయున్.
తగిలి సతంజు నెచ్చటి కథల్ తెగనీయక చెప్పికొందు, మి
పుగ : నిపు - డాప్రియాహతకపుణ్యుడు రాముడు తానొకడై యే
మొగమున చూచు - చూడ-కెటు పోనగు పంచవటీ మహాతటిన్.

శంబూకుడు (ప్రవేశించి)

దేవా ! ఆయము భగవాన్ అగస్త్యుడు మీరాక నావలన విని
మీతో ఇట్లు పలుకుచునిరి. “ పమానమును దిగుతరుణమునకు
వలసిన మంగళార్ఘ్యము సమకూర్చుకొని - వత్సల - లోపాముద్ర
నీకై ఎదురు చూచుచున్నది. మా ఆశ్రమ జనపంతయును ఆమెతో
నున్నారు. అందువలన ఇటువచ్చి మమ్ము సంతాపింపుము. అనంత
రము సుఖయానమెక్కి త్వరగా స్వదేశము ప్రవేశించి అశ్వమేధము
నాధానింపుము.”

రామ : అగస్త్యభగవానుని రాజ్ఞాపించినట్లే !

శంబూక : అట్లైన దేవా ! పుష్పకమును ఈపై పురానిమ్ము

రామ : (పుష్పకము నటు పోనిచ్చి)

పరమతటి ! పంచవటీ ! ఇది గురుజన వచనము. ఈ యసు
రోధముచే సంధిల్లిన రామావరాధమును క్షణము క్షమింపుము,

శంబూక : ప్రభూ ! పరికింపుము

కొద్దరైపో పొదరిండ్లు ఘాకముల కాటొడ్డెంబులన్, కీచక
 ప్రదరాఘోషలురేగ కాకులెలుగింపన్ మానె - క్రొంచావతం
 బిది : మత్తిల్లి నెమిళ్ళు నెత్తముల నట్టిట్టాడగా; సర్పముల్
 ఒదిగెక చందన వృక్షకోటరములం దుద్వేష్టితావస్థితా.

మఱియును.

గుహలన్ గుబ్బటిలుక గళధగరుతిన్ గోదావరీ తోయముల్;
 మహితోత్తలపయోదమాల లివి లీలాదక్షిణా హార్యముల్;
 బహు కుల్యా ప్రియ సంగమంబిదె - పయస్సంఘాత కోలాహల
 గ్రహణంబై - వెలయున్ - పరస్పర గభీరక్షుబ్ధ చక్రస్థితిన్.

ప్రతి యాంకము

— 100 —

[అంతట తమన - మురళి - అను ఇద్దరు సదీదేవతలు ప్రవేశింతురు.]

తమన : సఖీ మురళి ! ఎందుకే ? ఏదో భ్రాంతిలో ఉన్నట్లున్నావు.

మురళి : భగవతీ తమసా ! పూజ్యపాద - అగస్త్యపత్ని గోదావరీ దేవితో " ఇట్లు " చెప్పిరమ్మని నన్ను పంపినది.

" నీవు ఎఱిగియుండువు. మా కోడలిని పరిత్యజించినది మొదలు....

రామభద్రులొకరస మడచిపెట్ట భృతి,

పుటవిపచ్యమానఃకుతరౌషధినాతి

కానరాక పయికి - లోన గాఢవ్యధా

ఘోర మగుచు కుమిలి కుదిలించుచున్నయది

అది అప్రకారమే అగును - అలాటి ఇష్టజనమును కొట్టిన కష్టములో వుట్టినదా శోకము - తెరిపితెంపులు లేక - దీర్ఘంగా - రగిలి రెచ్చిల్లు చున్నది. అందువలన రామభద్రుడు నానాట నవని నొగిలి పోతున్నాడు. అది చూచినప్పుడు నా హృదయము కంపించును. ఇప్పుడు - అతడు - దండకనుండి తిరిగి పోవుచు పంచవటీ వనవాటికి వచ్చును. అప్పుట నీతాన్నేహ సాక్ష్యములగు ప్రదేశములను చూడక మానడు. ధీరుడే సహజముగా అతడు ! ఐనను ఈలాటి అవస్థలు అనూహ్యములు. లోతుగా పాతుకొన్న శోకక్షోభలు పెకలి పొంగినప్పుడు ఆ యుద్వేగములో పడే పడే ప్రమాదకారణము లుండునని శంకింతును. అందువలన భగవతీ గొతమీ ! రామభద్రునిపట్ల నీవు మెలకువతో నుండుట మంచిది. కాబట్టి

దినశివలయ గంధములయి.

ప్రసన్న శిశిరజలశీ కరములగు అలసా

లనవీచీపవనములన్

దినరి, తగువు మతము కూలి విటిగెడు వేళన్"

తమస : రూదాక్షిణ్యమామె స్నేహమునకు తగినదే. అపుగాక - రామ భద్రుని ఆపాయమునకు సంజీవనివంటి ఉపాయము మార్కిష్పుడు సంనిహితంగా ఉన్నదిలే. -

మూరళ : అది యెట్టిది ?

తమస : ఖర : ఆరాడు లక్ష్మణుడు వాల్మీకి తపోవనము ముందు సీతను విడిచిపెట్టివెళ్లెనుగదా. అంతట సీతాదేవికి ప్రసవవేదన ప్రారంభమాయెను. ఆ బాధావేగము నాగలేక ఆమె గంగలో చూకెను. అందే చిద్దల బిడ్డలు పుట్టిరి. అప్పుడు పృథివీ భాగీరథి దేవతలిరువులు ఆ శిశువుల సుగుహహించి ఆమెను రసాతలమునకు కొనిపోయిరి పిమ్మట పాలు విడువగానే ఆ శిశువులను స్వయముగా ఎత్తికొనిపోయి గంగాదేవి వాల్మీకి మహర్షి కప్పగించెను.

మూరళ : (విస్మయముతో)

చట్టివారి దుస్సంగట పృత్తికగతుల

యందును ఘటిల్లెడిని పరమాపృథములు -

ఎవట ఉపకరణీభావ మెగు నవట

అవతరించు నీలాటి దివ్యాభిజనము.

తమస : తరువాత శంఖాక వధనిమిత్తముగా రామభద్రుడు జనస్థానమునకు వచ్చినాడని, సరయూముఖమున భగవతి భాగీరథిని నెను. అంతట, ఆమెకూడ స్నేహావళమై భగవతి లోపాముద్ర

వలెనే శంకించెను. కొంత ఆలోచించెను. ఏదీ ఏదో గ్రహశాంతి చేయవెట్టి సీతాదేవిని వెంటబెట్టుకొని గోనావరీదేవిని దర్శింప వచ్చి యున్నది.

మురళి : ఎంతో బాగున్నది భగవతి ఆలోచన. ఎందుకంటే రాజధానియందున్నప్పుడు రామభద్రుని చిత్తము ప్రజా క్షేమంకర కార్యములలో నిక్షిప్తమై యుండును. కాని నిర్వాహరమతియై శోకమే రెండవ తోడుగా పంచవటిని ప్రవేశించుట అంతులేని అనర్థములకు కారణము కాకపోదు అయితే సరేకాని సీతా సహాయంగా రామభద్రుని ఊరడించుట ఎట్లు సాధ్యమో నాకు తోచుట లేదు.

తమన : ఆ విషయముకూడ భాగిరథీదేవియే ఇట్లు ఎక్కాటించినది.

“వత్సా! సీతా! అయుష్మంతులు కుశలపులకు నేడు వుట్టిన దినము. వచ్చెండవయేడు, సంఖ్యామంగళ గ్రంథిని కట్టవలెను. అందుకు నీవు ముందుగా సవితృదేవతను పూజింప తగును. ఆమహ నీయుడు నీకు మొదటి మామగాను. ఈ మానవ రాజుని వంశమునకు మూలపురుషుడు, పాపధ్వంసి. అందుచే నీవు స్వహస్తములతో కోసిన కుసుమములతో ఆ దేవునకు అరాధన నలుపుము. ఈ నిమిత్తముగా నీవు భూమిమీద సంచరింప వలసియున్నది. ఐనను మాప్రభావము వలన వనదేవతలు నైతము నిమ్నుచూడ లేరు. ఇక మనుష్యులమాట చెప్పనేల” అటుపిమ్మట నన్నుకూడా దేవి ఇట్లాజ్ఞాపించినది. “తమసా! మా కోడలు - వత్స - జానకి నిమ్ను మిక్కిలి ప్రేమించును. అందువలన నీవే ఆమెకు సహచారిణివై అనువర్తింపుము.” అని. కావున మురళి! నేనిప్పుడు తల్లిచెప్పినట్లు నడుచు కోవలెను....

మురళి : నేనుకూడ ఈ పృథ్విరాజును భగవతిలోపాముద్రకు నివే
దించును. ఇంతలో ... రామభద్రుడును ఇటు రావచ్చును.

తమిళ : మురళి ! అదిగో ఆమె గోదావరీ జలములనుండి వెలువడి

తెలుపెక్కి తృణించిన గుండపాశతో
జడవీడి కుమల్ చెదరంగ మోమునన్
విరహావ్యథరూపము 'శోకమూర్తియో'
యన జానకి వచ్చుచుండే వనానికిన్.

మురళి : ఆమెనా - ఇది

రాడిమెన్ లవింప వసివాడిన మొగ్గ పగిదిన్
హృదయ ప్రసూనము పడంబడ; శోకతపనల్
దహించు - సన్నగిలి - పాలిన - యామె తనువుఁ
శరదాష్టకంబు మృదుకేతకిరేఖనుకెన్.

[అటునిటు పరిక్రమించి - ఇరువురును నిష్క్రమింతురు.]

శుద్ధ విష్ణుంభమ్

నేపథ్యమున

ప్రమాదము - ప్రమాదము

[పూలుకోయుచు ప్రవేశించిన సీత కరుణాత్మకములతో అలకించును]

సీత : ఆ ఎఱుగుదును. అది-నా-ప్రియనఖి వానంతి కంఠస్వరము

(నేపథ్యమున మఱల)

సీతాస్వహస్తమున అందుగు లేత జిగురు
లకాదీసి మున్నుతిని తేలిన కోడెయేన్.

సీత : అయితే - దానికేమయింది ?

(తిరిగి నేపథ్యమున)

నీరాచుచుండ నఖితో చలమెత్తి పెనగ
మాతంగ మొక్కటి ఉదగ్రమదాన కవిసె.

సీత : (రథనతో దొన్ని అడుగులు అటునిటు నడచి)

ఆర్యపుత్రా ! ఆర్యపుత్ర ! రక్షింపుము - నాపుత్రకుని రక్షింపుము

(అకోచించుచు)

ఎంత చుంచినాగ్యురాలనో ! బహుకాలబద్ధ పరిచయమునైనా -
అవే - అక్షరములు నన్ను వదలక - మెదలి ఈ పంచపటీ దర్శనమున
స్మరణకు పచ్చుచున్నవి. ఆర్యపుత్రా - అయ్యో

(మూర్ఛిల్లును)

శమన : అయి - ప్రియసఖీ ఏమిటిది ? ఓరడిల్లుము-ఓపికపహింపుము.

(నేపథ్యమున)

విమానరాజమా ! ఆగుము - మొదట ఇక్కడనే - ఆగుము

సీత : (తెలివితెచ్చుకొని - భయడిల్లినములతో)

అహో ! ఏమిటి ఎక్కడనుంచి వచ్చెరో తెలియదు. నీళ్ళమబ్బుల
నుంచి నిదాన నిస్వానములాగా-గంభీరజ్వంభణంగా-వినిపించింది
ఈ భాషాపంక్తి. అంతేకాదు. అభాగ్యుడైన నా వీనులు తాకి యుడితి
చక్రితను చేసినది.

శమన : (చిలునవ్వుతో) ఓసీ ! పసిదానా !

ఆపరిస్ఫుట - మేదో - ఆ

లవనము - తెలియ దెచటకా వెడలెనో ! ఇటులు

స్కిపడి సముత్కంఠవయితి

వి పిదాన స్తనిత చక్రిత యగు నెమిలిపలెకా.

సీత : భగవతీ ! ఏమంటివీ ! అపరిస్పృటమా ? ఆ - (తిరిగి ఆ కంఠస్వరసరళిని ఆకళించుకొని) ఆర్యపుత్రుడే పట్టుచున్నాడని ఆనదాలు పట్టితిని.

తమస : ఆ విన్నాము తపస్సు చేయుచున్నాడట ఒకశూద్రుడు. ఆతని చండనార్థముగా - ఇత్వైకుకులీసుడైనరాజు చండకకు వచ్చి నాడని.

సీత : అవును. పరిహరింపరాని దర్శవిధానము నెఱిగినవాడై యుండును. ఆ రాజు

(నేపథ్యమున)

ఎందే మృగాలను ద్రుమాలను బంధులయి,
ఎందే వసించితి ప్రయాసహచారి నగుచు;
ఆగోత్ర కంధర ఝరీయురధార వివియె
గోదావరీ పరిసరాద్రి చటాయనవియె

సీత : (చూపు సారించి) అయ్యో ! ఏమిది ? ఆ దుర్బలాకారము ఆర్య పుత్రుడే. వేకువజామున వెలవెల బోవు చందమామవలె నున్నాడు. గంభీరసౌమ్యములయిన ముఖ చిహ్నములచేత మాత్రమే ఆయనను గుర్తింప గలుగుచున్నాను. నిజంగా - ఆర్యపుత్రుడే భగవతీ ! నన్ను పట్టుకో (తమనను కౌగిలించుకొని మూర్చిల్లును)

తమస : (సీతను పట్టుకొని) బిడ్డా ! భీతిల్లకు. ఊరడిల్లు

(నేపథ్యమున)

హః పంచవతీ దర్శనముపలన

ఉగ్రముగ నిప్పుడు జ్వలింపనున్న అంత
రాశీన శోకానల జ్వాలికలకు,
ముందు ముప్పిరిగొసు ధూమపుంజమట్లు
గాఢ మూర్ఛాభరము నన్ను కప్పుమొదల.
హా ! ప్రియా జానకీ !

తమస : (తనలో) పెద్దలు ఈలాటి విపత్తునే చంకించిరి.

సీత : (తెలివి రాగా) ఆ - హా - ఏమిది ?

(చుఱల నేపథ్యమున)

హా దేవీ ! దండకారణ్య సహచారిణీ ! విదేహ రాజపుత్రీ !
(మూర్ఛిల్లును)

సీత : కటాకటా ! నష్టదాగ్ధును నన్ను ఏలుచుచు - నల్ల కలుచలపంటి
నేత్రములు తేలవేసి - నా నాథుడు మూర్ఛిల్లెను. కష్టమ్ ! నిట్టూ
ర్పులు సారించుచు - నిప్పుహూడై - నిలువలేక - నేలమీద పడి
పోయినాడు. హా-హా-ఇది విపర్యాసము. భగవతీ ! కాపాడుము—
కాపాడుము. ఆర్యపుత్రుని బ్రతికింపుము. (అని కాళ్ళమీద పడును)

తమస : ప్రాణములు పోయగలవు కళ్యాణీ ! నీదు

పాణి సంస్పర్శమున జగత్పతికి నిపుడు,
అతని నిరతప్రియ స్థానమదియ కాన
నియతమగు నచ్చటనె జీవనీయ మహిమ.

సీత : కావలసినది కానిమ్ము (ఏమైనను సరే)

భగవతి ఆజ్ఞాపించిన స్థై.... (సంభ్రమముతో నిష్క్రమించును)
[నేలమీద మూర్ఛిల్లిన రాముడు—కన్నీళ్లురాలగా సీత కరస్పర్శముతో
ప్రవేశము.

రామ: (అప్లోదించినట్లు ఉచ్చాసించును)

సీత : (ఇంచుక హాయింది - తనలో) త్రిలోకముల కంతకును జీవితము
తిరిగి వచ్చినది.

రామ: హంత ! ఏమిది ? అహో ?

శ్రీవంశనద్రుమకిసాలము లేరి నూరి.

చంద్రాంకు కందశరసంఘలు పిండి తేర్చి,

సంతప్తమైన హృదయంబున పూసినారొ.

కుష్మించు జీవతరుపుక తడిపించినారొ.

మఱియును....

చిరపరిచిత మీ స్వర్గము-

మరలించును ప్రాణముల - తెనుబులు, మూర్ఖున్-

పరితాపము తీర్చును - క్ర

మృతి - ఆనందజటిల ఇడిముక వడత్రోయున్.

సీత : (భయశోకములతో - ఇంచుక ఒదిగి నిలిచి.) అమృత్యా -
ఇప్పటి కిదే నాకు - బహుశమైన బహుమానము.

రామ: (లేచి కూర్చుండి) ఏమీ - నా దేవి - వత్సల - సీత - ఆమె - నాకు -
ఇప్పుడు - ఈ ప్రకారము - ఉపవారము చేయలేదా ?

సీత : అయ్యో ! ఇదేమిటి-ఇక్కడనే ఉన్నాను. ఆర్యపుత్రుడు నన్ను
వెదకునా యేమి ?

రామ: కానిమ్ము....పరికించి చూతును.

సీత : భగవతీ! తమసా ! రా....రా.... తొందరగా రా-తొలగిపోదము.
ఇంతలో నేను కంట పడితిని నెలవు లేక సమీపించుటకు ఈ
మహారాజు మిక్కిలి ఆగ్రహించును.

తమన : అయి ! కుమారీ ! వాగీరథీపరప్రసాదిమువలన నీవు వనదేవత
లకుకూడా కనబడవు. (ఎందుకీ భయమ్)

సీత : ఎఱుగుదును. ఆ ప్రభావ మటువంటిదే.

రామ : ఔను - ప్రియా ! జానరీ !

సీత : (శోకగద్గదమైన కంఠముతో) ఆర్యపుత్రా ! నీ యీ పిలుపు నా
యీ దశలో ఉచితంగా ధ్వనించుటలేదు. (ఏడ్చుచు) ఇస్సీ. నా
హృదయము పాషాణమై పోయినదా! ఇంకొక జన్మలో నైనను సంభ
వము కానిది ఈయన దర్శనము. అట్టియెడ అభాగ్యునైన నన్ను
ఎత్తులా ! యని పిలిచిన ఆర్యపుత్రుని పట్ల నాకు కనికరము లేక
పోయినది ! నేను ఆయన హృదయము నెఱుగుదును - ఆయన
నా హృదయము నెఱుగును :

రామ : (అంతటను పరకాయించి, సీరాశతో) అక్కటా ! ఇక్కడ
ఏమియును లేదు.....

సీత : భగవతీ ! అప్పుడు, ఇట్లు-అకారణంగా విపత్తిచినాడు-ఇప్పుడు
ఇట్లు ఈ ప్రకారంగా - అగపడుచున్నాడు. ఆహా ! నా హృదయాను
బంధ మెట్టిదో నేనే తెలిసికోలేకున్నాను.

తమ : ఎఱుగుదును వత్సా ! ఎఱుగుదును..

ఆసలన్నియు పో నుదాసీనతః సుడిసి -

నిష్కారణ కఠోరనికృతికిఁ కలుషించి -

దీర్ఘచుయిన వియోగ దీనదు స్తర దళను

ఆకస్మిక సమాగమాప త్తికి జడించి

సహజసౌజన్య ప్రసన్నతః వియపోపి

విభుని రోదనకు విలవిలలాడి తెగ నేడ్చి -

ప్రేమోపయముతో ద్రవించు సీ క్షణమందు
నీదు హృదయందు - అన్నియు నేకమైనట్లు

రామ : చేపీ :

రూపుతాల్చిన ప్రణయస్వరూపము పతె
నీ కరస్పర్శ మిప్పు డార్ద్రీకరించు
నన్ను - స్నేహార్ద్ర శిశువనన్నముగను -
ఎందు గలవో : కానబడ వానందయిత్రీ.

సీత : బిగ్గరిగా ధ్వనించుచున్నవి ఆర్యపుత్రుని ఆలాపములు. వానిలో
ఆయన స్నేహభారము తెల్లమై, ఆనందము చిందుచున్నది....వీనిని
ఆలకించినప్పుడు, ఆరాటి అకారణ విసర్జనము - శల్యమువలె - లోన
నాటియున్నను నా జన్మము కృతార్థమనియే భావించుచున్నాను.

రామ : ఇంకా - నా ప్రాణప్రియ - ఎక్కడ ? — ఇది రాముని భ్రమ.
నిరంతర చింతనచే కలిగిన తన్మయావస్థానము కావలె

(నేపథ్యమున)

సీతా స్వహస్తమున అందుగులేచచిగురు
లక్ష్మీనీ మున్ను తిని తేలిక కోడె యేస్తు.

(ఈ పాదములు చదువబడును)

రామ : అయితే ? దాని కేమయినదీ

(మఱి నేపథ్యమందే)

సీరాడుచుండ ప్రియతో - చలమెత్తి పెనగ
మాతంగ మొక్కటి ఉదగ్రమదాన కవినె.

(ఈ పాదములు చదువబడును)

ఉత్తరమునకు

సీత : (స్వగతమ్) అయితే దాని నిప్పుడు ఎవరు రక్షింతురు ?

రామ : ఆ.... ఎక్కడ ? నా ప్రియురాలి పెంపుడు పుత్రుని-సఖిన మేతుని
మీద పడిన దురాత్ముడెక్కడ ? (అని లేచి నిలుచును)

[వానంతి ప్రవేశించును]

వానం : ఏమిదీ ! దేవర రఘునందనుడా ?

సీత : ఇది యెట్లు ? ఈమె నా ప్రియసఖి వానంతి....

వానం : జయము జయము.

రామ : (నిరూపించుకొని) ఎలాగూ ! నేనీ ప్రియసఖి - వానంతియూ ?

వానం : దేవా ! త్వరపడుము - త్వరపడుము. ఇదే జటాయు శిఖరము.

అదిగో దానిని చక్షుముగా సీతాతీర్థము అచ్చట గోదావరిని దాటి
దేవీపుత్రుని కాపాడుము.

సీత : తండ్రీ ! జటాయూ ! నీవు లేక ఆనన్ధాన మిప్పుడు హింసించుచు
మైపోయినది.

రామ : అబ్బా ! ఈ కథాకథనము పూర్వయమర్మపేళికలను కోసివేయు
చున్నది.

వానం : దేవా ! ఇటు - ఈదైవు

సీత : భగవతీ ! వనదేవతలకు కూడ నేను కానవచ్చుటలేదు. ఇది
విజమా !

చమన : అమ్మాయీ ! నీ కెందు కీ సందేహం. వనదేవత లందఱిలో
మహామహిమకు అభిష్టానము మందాకిని

సీత : అలాగయితే - మనము వీరి ననుసరింతము.

(ఇరువురూ నడచుచున్నార)

రామ : (గౌతమిని సమీపించి) భగవతీ ! గోదావరీ ! నీకునమస్కారము.

వాసం : (వ్రేలు చూపుచు) దేవా ! సంబోధము అదిగో వగువుతోనున్న దేవీవత్సలుడే జయించినాడు.

రామ : ఆయము. చిరంజీవికి ఆయమే.

సీత : ఇంతలోనే వీడింతవాడైనాడు.

రామ : దేవీ ! నియదృష్టము గొప్పది.

నీ చెవినున్న వల్లవము స్పృగ్ధరిసాంకుర ముద్ధరింతమున
సాచి గ్రహించె విద్ధవతె చక్కినయాటకు - నే డతండు నుం
కోచము లేక గంధగజకూటముపైబడ, పోరి గెల్వగా
చూచితి - నీ వయస్సులు శోభనభాజన మెంత పుణ్యమో.

సీత : బాగు - ఇతి డిగ్లే తన సుందరితో - ఎడవా తెలుగక - చిరాయు
పగుగాక.

రామ : సఖీ ! వాసంతీ ! చూచు - చూచు. ఈ పద్మలును కాంతాను
చిత్తనమందు కుసలుడైనారు.

ఆలజనుగంధతోయము లొసంగును పుక్కిట నించి - పీల్చగా
నెలగిన తమ్మితుండ్లు కయినేయు ప్రియంకిరికి గ్రహింపగా -
చిలుకు కరంబుతో శిశిరశీకరమౌక్తిక సీరమున - తుదిన్
నిలుపు - నలోలబాల నలిసీదలపత్రము చిత్రభంగిమన్.

సీత : భగవతీ ! ఇంతటిదైనది. ఇప్పటికి కుకలపు తెంతవారయిరో.
తెలియలేకున్నాను.

రామ : వారునూ దీనియంత వారై యుండురు.

సీత : అదృష్టము చాలని నా జీవితమిట్లున్నది. ఒకవైపు అర్యపుత్ర
వియోగము. మఱొకప్రక్క పుత్రవిరహము.

తమ : అవును నీ దాగ్యమట్టిదే....

సీత : తల్లీ ! నేను బిడ్డలను కన్న ప్రయోజనమేమి? ఇంతింత ఎడము
లయిన పలావరునతో, మినమిన లాడు చెక్కిళ్ళతో — లలిత లలిత
మయిన లావణ్యమతో - బిగియకట్టిన కాంత కుంతలములతో
నిండార విచ్చిన తెల్ల తామర పువ్వుల వలె - ఉజ్జ్వలములై - ఉల్లాస
దరహాసములైన - ఆ యిద్దరి ముద్దు మోములనూ అర్యపుత్రుడు
ముద్దాడి యెఱుగడు గదా !

తమ : కుమారీ ! కులదేవతల ప్రసాదమున అదియును సిద్ధించును.

సీత : భగవతీ ! ఇట్లు కన్న బిడ్డల కథ స్మరణకు వచ్చుటచే - నా
తొమ్మిలు - చేప - పాలు కాలుచున్నవి. అందువలన వారి జనకుల
సంనిధానమందు క్షణమాత్రము బిడ్డలతల్లిని తిని,

తమ : ఏమిటి సంభాషణ? ఎఱుగవో! స్నేహమునకు ప్రసవమే ఆ
సీమాంతఫలమ్. అదే పితరులను అన్యోన్యము అవినాభావముగా సంధా
నించు పరమానుబంధము.

తరుణీతరుణుల ఆంతః

కరణస్నేహ మగు నీ యభిందానందా

వరణగ్రంథి - నపత్యా

భరణ మనిరి తాత్వికులు సుపర్యసవిశ్రీ !

వానం: దేవా ! ఈ చిక్కున తిలకింపుము

ఆ....శిఖండి సమయ మనక మదపదభంగి

తాండవోత్సవమును తానై నివర్తించి

క్రొత్త ఫలమునెత్తి కులుకుచు సఖితోడ

కూయు కడిమిమీద - కురువిందచుకుటమై.

సీత : (కౌతుకముతో కన్నీరు జాలుగా) ఓహో ! అదే....ఇది.

రామ : వత్సా : ఉల్లసిల్లుము. నేడు మేము సుప్రీతులమైతిమి.

సీత : అట్లే అనుచుగాక.

రామ : కనులు తిరుగ గుండ్రగా - భ్రమిస్తూ తగతి

సులభ చలనభంగి - చోదింప భ్రాసటన

ముగుడ కటపె నాట్యము - పాణితాళముల

ప్రియసుతులవలెను - స్మరింతు గదోయి శిఖి !

హా ! విధి ! తిర్యగ్చింతనము నైతము స్నేహసతము నంటియే
వర్తించుచున్నది.

కలిపయ సుమగుచ్ఛములను

కుతుకము నిడు ఈ కడిమిని

అతి మమతను నా ప్రియనఖి

సుతుని పగిది సాకిన యది....

సీత : (కన్నీళ్ళతో) నిజమ్. ఆర్యపుత్రుడు చక్కగా గుర్తించినాడు.

రామ : స్మరియించును దేవియు నీ

గిరిశిఖి నఖిజనమున బ్లఖిల వత్సలతన్.

వాసం : దేవా ! నీ విందుక కూర్చుంటుము.

రామ : (కూర్చుండును)

వాసం : అరటిచెట్ల నడుమ అల్లదే పాషాణ

పలక - మవుడు-నీకు పాన్పయ్యె ప్రియతోడ

అందె యుండి సీత అందించె పచ్చికలు

హరిణములకు - దాన - నటుపాయ విప్పుడివి.

రామ : ఇది చూచుటకు శత్రుముగాదు -- నాకు -- (అని లేచి వే టాకచో కూర్చుండును.)

సీత : సఖీ ! వాసంతీ ! ఇలాటి దృశ్యములను చూపి నా ఆర్యపుత్రుని నేమిచేసినావే ? ఎందుకెది ? అకటా ! అనాటి ఆర్యపుత్రుడే ఇతడు. పంచపటీవనమును అదే ! ఆ ప్రియసఖి వాసంతియును ఇదే ! సకల సరససఖ్యములకును సాక్షి లయిన గోదావరీ గహనమందున్న మిట్టలును అవే ! ఇంకను బిడ్డలవలె మెలగిన ఆ పశుపక్షి వృక్షవీఘలును ఇవే ! కాని - నేను మందభాగ్యును. కనులార చూచుచున్నను ఇవి లేనట్లే ఉన్నది నాకు - ఆహా ! జీవలోకపరివర్తన మిట్టిదేనా !

వాసం : సఖీ ! సీతా ! ఏమిటిది ? రాముని అవస్థను చూడవా
కలువలు బోని మేని నునుకాంతులు నీ కనువిందొనర్చు. చెంతల కనువారికే ననుచినప్పుటమంగళ నూత్నమూర్తియై విలసిలు రాము డిప్పుడు తపించి కృశించి వియోగదుర్వ్యథనై సౌలసియు పాలి నల్లబడి శోభిలు నై నను దర్శనీయుడై.

సీత : చూచుచున్నాను ! చూస్తూనే ఉన్నాను.

తమ : చూచుము. బిడ్డా ! ప్రియుని చూతువుగాక. బాగా పరికింతువుగాక !

సీత : ఆహా ! దుర్విధి ! నన్ను బాని అతడు - అతని నెడబాని నేను - ఇట్టి ఇక్కట్లు సంభవమని ఎవ్వరేని ఊహించిరా ? ఆర్యపుత్రుని ఈ దర్శనము - ఆన్మాంతరాయతమువలె - త్రాసుకుంది ముల్లువలె సున్నితంగా సుంత నిలిచింది. ఐనను చూతును - కన్నీళ్ళు పొడిచి-విడుచు సందులున్నవి గదా !

తమస : (కన్నీళ్ళతో సీతను కౌగిలించి).

ప్రియపరితృష్ణతో పెగిలి పీవరమై, చెలిమిఁ గొణుకుచున్.
రయమున నిండి-వేగమున రాలు-ప్రమోద విషాదబాష్పముల్
వయికుండు సుమచృష్టి ధవళంబుగ పాచు పయస్తరంగినీ
క్రియ, జలకంబు లార్చును సుఖింపగ నీ హృదయేకునియ్యెడన్.

వాసం: తరుపు లొనగుఁ పూదోసిల్లఁ రసాల ఫలాలతో
విసరును వసీవాతంబుల్ పచ్చగంధిభరంబురై
విహగకుల ముత్కంఠఁ పాడుఁ కషాయగళప్రతిన్
స్వయముగనె వేంచేయఁ శీరాము డీ వనసీమకున్.

రామ : సఖీ : వాసంధీ : నివిచ్చట కూర్చుండుము.

వాసం : (ఘోకించుచు) మహారాజా ! లక్ష్మణసమూహులకు క్షేమమేగదా,

రామ : (విననట్లు అభినయించి),

పెనిచె ప్రియ చేయారఁ నివారకాద్వలపయస్సులఁ
ఎదిగినవి యీపక్షిల్ సారంగముల్ తరులతాపహల్;
అణగరిపు ముద్వేగించుఁ మర్వికార మెదలోపల్
పెళలునటు రేదో పాషాణద్రవంబువలె వేడిమిన్.

వాసం : మహారాజా ! అడుగుచున్నాను లక్ష్మణకుమారులకు కుశలమా-
అని.

రామ : (స్వగతమ్) మహారాజా — అని సంబోధించుచున్నది. ఇది
కేవలమ్ నేహసిక్తముకాని ఆమంత్రణపదము. అదిగాక - ఒక్క
లక్ష్మణుని కుశలమును మాత్రమే అడుగుచున్నది. పైగా-ఆ యక్ష
రములుకూడా కన్నీళ్ళతో తడబడి వెడలివని. అందుచే, ఈమె సీతా
వృత్తాంతమును విన్నదనియే భావించును. (ప్రకాశముగా) ఆ-లక్ష్మణ
కుమారుడు కుశలముగా ఉన్నాడు.

వాసం : అయ్యా ! ఎందుకంత చారుణమే కావలసివచ్చినది.

సీత : చెలీ ! వాసంతీ ! ఏమిటీ వాదన ? ఆర్యపుత్రుడు అందఱికిని పూజ్యుడు. విధేషించి నా నఖికి - వాసంతికి - నీకు

వాసం : “నీవే నా హృదయంబు - నాదు నయనేందీవర త్యోత్సన్నపుణ్
నీవే - రెండవ ప్రాణమీ - వాడలికి పీయూషమునీవ - నా
జీవాలంబన” మంచు మచ్చికల నచ్చింపుల్ శతంబాడి-హా
నా వై దేహి, నమాయికన్ తెగితి-శాంతమ్-పాప-మింకేమనన్.

(మూర్ఛిల్లును)

తమన : మాట రానప్పుడు మూర్ఛ ముసించుకొని చచ్చును
అనుగతమే ఇది.

రామ : సఖీ ! సహింపుము. సమాధానము వహింపుము.

వాసం : (తెలివి తెచ్చుకొని) దేవరవా రీ అకార్యమును ఎందు కాచరిం
చిరి ?

సీత : నెచ్చెలీ ! వాసంతీ ! చాలించు - ఇంక చాలించు నీ

రామ : ఆవల లోకజనము సహింపలేకపోయినది అని

వాసం : అందుకు హేతువు

రామ : ఏల ! అది లోకమునకే తెలుసును.

తమ : ఆ-ఈ దూఱు దీర్ఘకాలమునాటిదే.

వాసం : ఓయి కఠోర ! యశస్సొక

తే యుష్మదభీష్టము : కలదే దుష్కర్తి

చ్చాయ మతొకటి : తెలుపు మే

మాయె నడవి నా-పూరిజనయన ? ఏమనెదో

సీత : సఖీ ! ఏదే కఠోరపు — కటికిదానపు. మఱుగుచున్న దానిని
మండించుచున్నావు....

తమ : దిడ్డా ! స్నేహశోభిముల వైఖరి యిదే నువ్వు !

రామ : సఖీ ! అనుటకు ఏమున్నది ?

(చినచో - ఏమని ఊహింపను)

ఏడాది రేడిపలె బిత్తరవోవు కగుల —
నిండారు చూలున భరాలసమైన నడల —
రేచూడవంటి తెలి వెన్నెల తీగె నామె
క్రవ్యాదముల్ నమలియుండును - సేవ్యయంబు —

సీత : ఆర్యపుత్ర ! నే నిక్కడ సజీవంగా ఉన్నాను.

రామ : హా ! ఏయా ! జానకీ ఎక్కడ ఉన్నావు

సీత : ఇన్నీ ! ఆర్యపుత్రుడి కంతము విప్పి ఆక్రందించుచున్నాడే....

తమ : వత్సా ! ఇది సరిగానే ఉన్నది. దుఃఖదష్టులకు దుఃఖించినపుడే
స్థిమితము కలుగును.

గట్లు తన్ని తొణకు కాసారమునకున్న
కలుజుతీయ పొంగు వెలికి పోవు -
శోకదుర్భరమున క్షోభించు హృదయంబు
కొసరి యేడ్చి పిదప కుదుట పడును.

అందును - ఇది రామునివల్ల మిక్కిలి నిక్కము. ఎందుకంటే -
ఆతని జీవితము ఈ లోకములో బహుప్రకారముల కష్టజుష్టమై
కక్కసమైపోయినది. ఇతనికి....

పరిపాలింపగ కగ్గ దీభువి మనఃస్వాస్థ్యముతో ప్రాగ్విధిన్ ;
తరుణీతాపము జీవపుష్పమును చండగ్రీష్మమ స్లేర్చు ; దు
స్తరమాయెన్ విలపింపగా న్వయము కాంతాత్మాగమున్ చేసి; ఊ
పిరితో నే డిటు లేడ్చి తత్ప్రళమసంబున్ పొంద లాభంబగున్.

రామ : కష్టమ్. ఇది అత్యంత కష్టమ్ -

హృది శిథిలమాయెన్ దుర్వేగాహతిన్ విడక రెండుగా,
ఒడలు భరియించున్ వైకల్యంబు - మూర్ఛిలదు చేతమున్,
వపువును దహిం చంతర్దహంబు భస్మముగ కల్పితే,
విధియు ప్రహరించు మర్మాలంటి త్రెంపకయె ప్రాణముల్.

సీత : నేనుకూడ ఆలాటి యాశనలోనే ఉన్నాను.

రామ : ఓహో! సౌరజాన పరులారా !

అభిమతముకాదాయెఁ దేవీ గృహాంతర నివాసమే,
విడిచితి తృణంబట్టుల్ కూన్యబవిఁ వగవ కింతయున్,
చిర పరిచయ స్నేహవిర్భాసముల్ భ్రమల ముంచెడిన్,
అశరణుడనై శోకింతుఁ నేడు మీరు కరుణింపుడి!

తమస : కటా : శోక సముద్రములోపలి సుడిగుండములు అతీతమ్
లోతై నపు.

వాసంతి : దేవా ! గతించినది తిరిగి రాదుగదా ! ధైర్య మవలంబింప
తగును.

రామ : సఖీ ! ఏమంటివి ! ధైర్యమా

వడిరెందేండ్లు గతించెను

విదేహ సుతలేని ఈన్య విశ్వమున - ధ్వనిం

వను సీతావదమైనను -

బ్రహ్మకక బోలేను - చాక - రాముడు ధరలో

సీత : ఆర్యపుత్రుని మాటలతో నాకు మూర్ఛ ముంచుకొని వస్తున్నది.

శమన : పత్నా! అది అలాటిదే సుమీ!

కడిసి స్నేహాన - శోకాన నుడికి వెడలు

ప్రియతమాలాపములు కావివి శుభగాత్రి!

విశము కలిసిన వేడితుంపిళ్లు వాడి

ధారలై నీవయికా బారు వారుణముగ.

రామ : అయి - వానంతీ! ధైర్యములేదా నాకు

గుండె కడ్డంబుగా గ్రుచ్చుక పెడబడి

కెరలి మెఱమెఱలాడు కొఱవి మాడ్రి.

అంతస్సులో నాటి యాతనలెత్త ఆ

రాటపెట్టు వినగవుకాటు పగిది.

హృదయ మర్మములను తీవరించి కొటికి

త్రెంచు శోకమును భరించలేదే?

సీత : అవును. మాటిమాటికి — ఆర్యపుత్రుని ఆయాసపెట్టుచున్న
అభాగ్యురాలను నేనే

రామ : అకటా! నేనో విరుత్సాహి నైతిని - విష్కంపంగా అంతః
కరణము స్తంభించి పోయింది. ఐనా - బహు పరిచయ భరితము
లైన ఈ జీవద్వస్తు పరిసరమును చూచినప్పుడు ఏదో ఉద్వేగము
ఉబ్బితిల్లు చున్నది.

అతిలోలంబయి, జుట్టమైన విషయాత్యంతీన దుర్వేగమున్
ప్రతిరోదించితి నెట్టె రెట్టులు ప్రయత్నస్పర్ధ - నట్టట్టు లే
క్షతమై అన్నియు చిన్నపై - ఒకబలాత్కారవ్యూహవేగ ము
ప్పటిలున్ - కట్టలు తెంచు అప్రతిరయాపః ప్రాంకురాశిక్రియన్

సీత : ఆర్యపుత్రుడు దారుణ దుఃఖముతో జీభిల్లుచున్నాడు. అది ఆపం
కున్నది. దానితోబాటు నా హృదయముకూడా ఆత్మశోకమునపః
రంపించుచున్నది.

వానంతి : (తనలో) ఈయన తీవ్రాపత్తులో పడినాడు. ఇంచుక విషేపము
కల్పించి మరలింతును (ప్రకాశముగా) దేవా ! దీర్ఘపరిచితము
లయిన ఈ జనస్థాన భాగములవైపు తిరిగి చూడుడు.

రామ : అలాగే, (అని లేచి పరిక్రమించును)

సీత : అయ్యో ! ఇదేమిటి ? ఏవి దుఃఖదీపనములో వానినే దుఃఖాః
నోదములుగా నానభి భ్రాంతిపడు చున్నది.

వానంతి : (సకరుణముగా) దేవా !

త్రోవల చూచు చీలతల తోరణవాటిక నుండ నీవు, గో
దావరి పై కతంబుల ముదంబున అంశలయాట గాంచుచున్
దేవి విలంబయై యరుగుదెంచి పృథా విమనస్కుని జోలె నున్న నీ
భావ మెఱింగి, మోడ్చె కరవల్లవపాళి క్షమార్పణాంజలిన్.

సీత : కఠినవే ! వానంతి ! నీవు నిష్ఠురకఠోరపు. మనోమర్మ కర్కశ
ములైన గాఢఘట్టనలతో మాటిమాటికీ మంద భాగ్యనయిన నన్ను -
ఆర్యపుత్రునీ కక్కన పెట్టుచున్నావు.

రామ : చండీ ! జానకీ ! నీవు ఇక్కడా - అక్కడా ఉన్నట్లు మాత్రం
అగపడుదువు; కాని జాలి చూపలేదా :

చేవీ : నాహృదయంబు ప్రితే, తెగెనందిస్కంధ చేహంగముల్,
వావజ్ఞానలలోన కాలుదును - హన్యంబాయె లోకంబులున్,
జీవాంత్యకరణ ప్రసారములు పెంజీకట్ల స్తంభించె; వా
లొవన్ చక్కెను చేయలేక యెదియున్ మూర్ఛిల్లి యేకాకిన్.

సీత : అయ్యో ! ఆర్యపుత్రుడు మఱి మూర్ఛపోయినాడు.

వాసంతి : దేవా : ఊరడిల్లుము ఊరడిల్లుము.

సీత : హా ! ఆర్యపుత్ర : అదృష్టము చాలని దానను నేను. అశేష జీవ
లోకమునకును ఆధారము నీజన్మభాగ. అట్టినీకు నా నిమిత్తముగా,
పదే పదే జీవితసంకయమగు దారుణదశ దాపరించుచున్నది
హా - హతవిధీ.

(మూర్ఛిల్లును)

తమర : బిడ్డా ! ఓపిక పూనుము - ఊపిరి చిక్కపట్టు - తిరిగి
నీ పాణిస్పర్శన మొక్కటే రామునికి తీవ్రనోపాయము.

వాసంతి : కష్టమే. ఏమి చేయను ఈయన కింకను ఊపిరి రాలేదు.
హా ! ప్రియరథీ ! సీతా! నీవెక్కడ ఉన్నావో నీ జీవితేశ్వరుని సంవి
ధానమునకు రమ్మ.

సీత : (సంభ్రమముతో సమీపించి రాముని హృదయలలాట స్థానము
లను స్పృశించును)

వాసంతి : అమ్మయ్యా ! రామభద్రుడు మఱి తేఱుకొన్నాడు.

రామ : అమృతవిలేపనంబు బహిరంతర ధాతుకరీర మంతటన్
నిమిరినయట్లు సోకినది నిర్మలమై యొకస్పర్శన ప్రసా
రము, సుడిచోయి శోషిలినప్రాణము తేటి ప్రమోద మందె - కా
ని మఱి వేదపెద్దెడిని నిల్పగఱాలని మూర్ఛనావిధుల్.

ఉత్తరరాముని.

(ఆనందముతోకన్నులు మూసికొనియే, సఖి! వాసంతి! ఆ-ఎంతటిభాగ్యం)

వాసంతి : దేవా ! ఏమిది.

రామ : సఖి ! చుడేమున్నదీ - చుటల జానకి దొంగిలెని

వాసంతి : అయి దేవ ! ఏమీ ? ఎక్కడ ఉన్నది ?

రామ : (స్వర్ణసుఖమును సూచించుచు) చూడు. ఇదే - నాముందే

వాసంతి : దేవా ! రామభద్ర ! ఏమిటిది : ప్రియసఖీ విపద్విషాదము
తోనే దగ్ధమై పోతున్నాను. పైగా - నీ ప్రలాపములు గారులంగా
అంతరాంతరములను చేదించు చున్నవి.

సీత : ఇక్కడినుండి పోవలెననిపిస్తున్నది నాకు. అయితే చిరదారుల
మైన నా దీర్ఘసంతాపము క్షణములో ఆర్యపుత్రస్వర్గుచే ఉపశమి
చింది. ఇంక - నా హస్తమో - వజ్రలేపముతో గట్టిగా బిగించినట్లం
పోయినను-చెమర్చి-అవశంగా-వదలిపోతున్నది. ఏమిచేయుదును...

రామ : సఖి ! ప్రలాపము లందువా నావి. ఎక్కడ ?

పరిణయమందు పట్టితిని వచ్చని తోరముతోడి హస్తమున్
ఎఱుగుదు దానిస్వర్గులు యథేచ్ఛ చిరంబు సుధాసుషీమముల్

సీత : ఆర్యపుత్ర ! అదే యిది. నీ చెఱుగుచువు.

రామ : ఆ

కర మిదె; తొక్కిరింపు వడగండ్లవలెనా తనియించుచున్ మ.
హరలవదలీ లలితమై లభించెను నాకిదే యిటా

(అని పట్టుకొనును)

సీత : అయ్యో! ప్రమాదమయినది ఆర్యపుత్రునిస్వర్ణవలన మోహంలో
వడి ఏమరితిని....

రామ : సఖీ! వాసంతీ! ఆనందముతో స్తంభించినవి నా యింద్రియ
ములు. భయమెత్తుచున్నది....నీవైనా పట్టుకో నన్ను....

వాసం : కష్టమ్. ఇది ఉన్మాదమే....(అని రాముని పట్టుకొనును)

సీత : (సంత్రమముతో చేయి వదిలించుకొని వైతొలగును)

రామ : ఇస్సీ. ప్రమాదము-ప్రమాదమ్.

జలదరించి చెమర్చు సఖిపాణి పల్లవము
స్వేదించి కంపించు నాడు హస్తము నెడసి
జాటిబోయినది సుకుమారముగ స్నిగ్ధమై,
జడమునుండి జడంబు రుడితి విడచినట్లు.

సీత : అకటా! ఆర్యపుత్రు డిప్పటికినీ కోయకొనలేదు. ఈ వికలా
వస్త్రలో తెప్పలు వాలక ఆయన చూపులు సుక్కు తిరుగుచున్నవి.

తమస: (న్నేహకౌతుకములతో నవ్వుచు)

తన ప్రియుని స్వర్ణసుఖమున తనిసి తనరి
వత్స చెమరించి పులకించి వణకిపోవు;
గాలి చిమ్మిన శిశిరజలాల తడిసి
కలయ విప్పారు మొగ్గల కడిమి వోలె.

సీత : స్వీయమైన అవినయముచేత తల్లివంటి తమసముండు నా సిగ్గు
చితికినట్లయింది. ఆమె ఏమనుకొనురో....ఆ పరిత్యాగ మెక్కడ....
ఈ హృదయాసంగ మెక్కడ?

రామ : (అంతటను కలయ చూచి) అహో! ఏమిటి ఇది. ఎచ్చటను
లేదు. జాలిలేని ఓ జానకీ!

ఉత్తరగామిని

సీత : సత్యమే. నేను జాలిమాలిన దాననే. ఏమన-నిన్నీ దురవస్థలో చూచుచూ ప్రాణములతో నిలిచి ఉన్నాను.

రామ : ప్రియా ! ఎక్కడ ఉన్నావు. దేవీ ! ప్రసన్నురాలవుకావా ? నన్నీ దళలో విసర్జించుట తగునా ?

సీత : అయి. ఆర్యపుత్ర ! అట్లుకాదు. ఈ పలుకులు తారుమారయినవి. నిజానితి నీవే నన్ను విడనాడితివి.

వాసం : దేవా ! క్షమింపుము-క్షమింపుము. నీ శోకము చరమదశాంత ములను తాకి-దాటి-పెరిగిపోయినది. దానిని లోకోత్తరమైన నీ ఆత్మ దైర్యముతో స్తంభింపచేయుము ఆ నా ప్రియసఖి - ఇంకా-ఎక్కడ

రామ : స్పష్టమే: ఆమె లేదు. కానిచో ఆమెను వాసంతి కూడా చూడ లేక పోవునా ? ఇది ఒక స్వప్నము కానోపు - అయితే నేను నిద్ర పోలేదే-ఆ-రామునితి నిద్ర యెక్కడిది ? లేదు. ఇది ఒక మః ప్రళయ. మరుపురాక - మాటిమాటికీ - స్మరణలో నిలిచిన బలవద్విప్ర లంభ ధ్యానమే ఈలాటి మిథ్యాకల్పనలతో నన్ను వెన్నాడ చుండవలెను.

సీత : అవును నామూలముగానే ఆర్యపుత్రుడు పంచివుడై నాడు.

వాసం : దేవా ! అటు చూడుడు....

ఇది పౌలస్త్యుని నల్లయుక్కురథ మింతింతై జటాయుచ్చిదా
చ్చదియై కూల, పిశాచవక్త్రవికృరాశ్వక్షీణకంఠాశముల్
చెదరె-గృధ్రకులేంద్రు పక్షములు విక్షేపించి పై దేహితో
చద రెక్క-రిపు డిందె-గర్భతటిదుత్సంగసితాత్రంబుల్.

సీత : (భయముతో) ఆర్యపుత్రా ! తాతను చంపుచున్నాడు. నన్ను
అపహరించికొని పోవుచున్నాడు.

రామ : (వేగముతో లేచి) ఆ-పాపీ ! తాతప్రాణసీతాపహరీ ! లంకాపతీ !
నీవెందు తప్పించుకొని పోగలవు.

వాసం : అయి. దేవ ! దైత్యకుల ధూమకేతూ ! ఇంకనూ ఎవరిమీద నీ
కోపము

సీత : నేను వెట్టిదాన నై పోతున్నాను.

రామ : ఔను - ప్రలాపమే నాది. ఈ ప్రలయము మునుపటిదానివంటిది
కాదు. క్రొత్తది - మతొక విధమైనది

వివిరోపాయములకా వ్యధాపనయ మన్వేషింప భావంబు - వీ
రవిహారోద్యమమర్దనాద్భుతములకా రాగిల్ల లోకంబు - కా
త్రప నిర్మూలము దాక నైచితిని ముగ్ధుడుర్వియోగార్తి - నే
డవునే నైవగ నిష్క్రియానిరవచివ్యగ్రంబు నీ దుఃఖముకా.

సీత : ఆ-నిరవధి ? అంతమే లేదా ! హా ! అపహతనైతిని. మంద
భాగ్యును. (ఏడ్చును)

రామ : కష్టమే

చెలి : నీ వెచ్చట నుంటి పచ్చట ఉదాసించుకా కపిస్వామి ని
శ్చలసఖ్యంబు-స్థవంగవీరుల ప్రతిష్ఠల్ నష్టమా-జాంబవం
తుల ప్రజ్ఞాప్రభ లస్తమించు-హనుమంతుండుకా పరిశ్రాంతుడౌ-
తలకుకా నీలుని నేర్పు-వమ్మగు సుమిత్రాపుత్ర వాలమ్మలకా.

సీత : సరే ! ఆనాటి నావియోగము కూడా మంచికే వచ్చినట్లయింది.

రామ : సఖీ ! వాసంతీ ! రామదర్శనము అతని ఆపులకిప్పుడు దుఃఖమే
యగును-ఎంత దూరము నిన్ని శ్లేడిపింతును ఇక నన్ను పోనివ్వు.

సీత : (ఉద్రిక్తమోహముతో తమననుకొని) ఆర్యపుత్రుడు -
ఇట్లు-ఈ యవస్థలో పెళ్ళిపోవునా ? ఎక్కడికి....(మూర్ఛిల్లును)

తమ : వత్సా ! తమాయించు - ఇంచుక తాలిమి తెచ్చుకో.... మనము
కూడా ఆయుష్మంతులు - కుశలపులకు వర్షవర్షనమంగళ మార్జింప
వలసి యున్నది. కావున గోదావరీపార్శ్వ సమీపమునకే పోదము
రమ్ము.

సీత : భగవతీ ! ఊమింపుము. ఈ దుర్లభమైన ఆర్యపుత్రుడర్చనము
క్షణమాత్రము అనుభవింపనిమ్ము....

రామ : అగుగాక.... ఇప్పుడు ఆశ్వమేధమునకై నాకు సహధర్మచారిణి
ఉన్నది గదా !

సీత : (పణకుచు) ఆర్యపుత్ర ! అది ఎవతె ?

వానం : పెండ్లి చేసికొంటివా యేమి ?

రామ : నహి-నహి-సీతాదేవిప్రతిమ-హిరణ్మయమ్....

సీత : (ఇంచుక ఓర్పుతో - కన్నీరు కాఱగా)

ఆర్యపుత్ర ! నీవు నీవే ! అబ్బా - ఇంతరాలమునకు, నాడు నాటిన
పరిత్యాగలజ్జాశల్యమును ఊడతీసితివి.

రామ : కానిమ్ము. ఆ - సీతా ప్రతిమను చూతును దానితో బాష
బాధితములైన నా కన్నులకు కొంత వినోదము కాగలదు.

సీత : నిజమ్. ఆర్యపుత్రుని మన్ననకెక్కిన ఆ ప్రతిమా మానవతి ధన్యు
రాలు. ఎందుకంటే, ఆయనను వినోదింపజేసి ఈ జీవలోకమున
కంతకు ఆశలు పోసినదైనది.

తమన : (నవ్వుచు - స్నేహాశ్రువులతో సీతను కౌగిలించుకొని) పత్నా !
నిన్ను నీవే పొగడుకొందువో

సీత : (సిగ్గుతో) భగవతిపరిహాసమునకే పాలయితిని

వానంతి : దేవా ! ఇప్పుడు - ఈచోట - నీరాకయే అనిచ్చా ప్రసాదమ్.

ఇక నీవు వెళ్లవచ్చును. కార్యాంతర భంగము కాకూడదుగదా !

రామ : తథాస్తు

సీత : ఆహా ! నాకీనమయమున నఖి వానంతీప్రవృత్తమే ప్రతికూలముగా
పరిణమించినది.

తమన : ఇక - బిడ్డా ! మనము వెళ్లుము - రా -

సీత : అట్లే చేసెదములే

తమన : ఎట్లు - విడచిపెట్టి వెళ్ళగలవో

తృప్తిచే దీర్ఘ దీర్ఘ చారితము లయిన
నీదుచూపులు ప్రియునిపై నెలపు కొనుచు,
తెగి మరలిరావు బిడ్డ ! యత్నింతు వెంత
ఏతదనుబంధమర్మము లెడపుటకును.

సీత : నమస్కారము - సాంగనమస్కారము బహుజన్మ సుకృత
ఫలితముగా పుణ్యాత్ములకు మాత్రమే దర్శనయోగ్యమైన ఆర్యపుత్రుని
చరణారవిందములకు నమస్కారము. (మూర్ఛిల్లును)

తమన : పట్టి ! ఓపిక చిక్కపట్టుము.

సీత : (తెలివి తెచ్చుకొని) మలగిపోవు మబ్బునందులలో పున్నమ
చందమామను ఎంతదూరము చూడగలమ్ ?

తమస : ఆహా ! ఏమి ! ఈ సంవిధానకమ్

కరుణ మొక్కటియే రసస్మరణ కెక్కు
భిన్న మట్టు రాశ్రయరతి వేటు వేటు
వికృతు లయ్యు; బుద్ధ్యుడములై - వీచికలయి-
సుళ్లయి తిరిగి-తుది-వయస్సుగనె నిలుచు.

రామ : విమానరాజమా ! ఇటు - ఇటు. (అందఱుగవేది నిలుతురు)

తమసా : }
వాసంతులు: } (సీతారాములవై పు చూచుచు)

మహియు-దివ్యవాహినియు-అస్మాదృశులును.

పుదమి చందస్సులను తొల్ల నడిపినట్టి
కులపతి-అరుంధతీ వశిష్ఠులును-ముసులు-
మిమ్ము దీవింతు నిభిలకుభమ్ము లొదవ.

(అందఱును నిష్క్రమింతురు)

ఛాయానాను తృతీయాఙ్కమ్.

చ తు ర్థాం క ము

..

(ఇరువురు తాపన శిష్యులు ప్రవేశమే)

ఒకడు : సాధాతపో! చూడు. ఈ దినము అతిథిజనము అధికాధికంగా వచ్చింది. వీరికోసము ప్రారంభమయిన సంనాహముతో భగవంతుని ఆశ్రమపదము ఎంతో రమణీయముగా ఉన్నది. అదిగో లేడిబాలెంత క్రోలిన వేడిపాలు రవ్వనివ్వరి గుఱిని త్రావు మృగము; రేగుబండ్ల గుఱ్ఱాను కల్పి ఘృతముతోడ శాకములు పాకమగు సువాసనలు సుడియు.

సాధాతపో : స్వాగతముచెప్పుచున్నాను. రా ఈ ముసలి గడ్డాలకు - విచ్చేసినవారికి-రానున్న వారికి - ఇంకా ఇతర పౌరులకూ - అందఱికి ఎందుకంటే వీరిరాకవలన చునకీదినము పాతములేని అట విడు పయింది.

ప్రథమ : (నవ్వుచు) సాధాతపో! గురుజన స్వాగతమునకు నీవు వెతకిన కారణం అపూర్వంగా ఉన్నదోయ్.

సాధా : ఓయీ! దాండాయనా! ఈవృద్ధనారీయూధానికి అధినాయకుడుగా నారచీరలుకట్టి వేంచేసిన ఆ అతిథి మహాత్ముని పేరేమిటి ?

దాండా : ఛీ - పరిహాసాలు కట్టిపెట్టు. ఆయన భగవాన్ వశిష్ఠుడు. ముందున్నది దేవి ఆరుంధతి. దశరథ మహారాజ ధర్మదారలను వెంటబెట్టుకొని ఋష్యశృంగాశ్రమమునుండి విచ్చేసినాడు. ఏమిటీ ప్రలాపము....

ఉత్తరరామచరిత

సౌధా : ఆహా ! పశిష్టుడా ? ఆయన

దాండా : అవును. ఏమీ !

సౌధా : మఱేమీలేదు. వ్యాఘ్రమో తోడేలో అనుకొన్నాను నేను.

దాండా : ఏమంటివీ !

సౌధా : ఎందుకన్నానంటే - నాడు ఆయనవచ్చి రాకముసపే - పాపమ్
నా అవుపెయ్య అల్లకల్లోలంగా తల్లడిల్లింది.

దాండా : ఓ - ఆవిషయమా ? అతిథికి అర్పించే మధుపర్కము మాంస
మిళితమై ఉండవలెనని వేదవాదమున్నది. శ్రోత్రీయులైన అతిథులు
వచ్చినప్పుడు అవుపెయ్యను గాని ఆబోతునుగాని చింబోతునుగాని
మేళించి గృహస్థులు వండిపెట్టుదురు. ఈ అచారము ధర్మమని
సూత్రకారులు స్మరించిరి.

సౌధా : ఆ - ఇప్పుడు చిక్కిపోయినావులే

దాండా : అదెట్లు ?

సౌధా : ఎలాగంటే విను. వశిష్టులు వచ్చినప్పుడు అవుపెయ్యను అహుతి
యిచ్చినారుగదా ! ఇప్పుడు రాజర్షి జనకుడు విచ్చేసినాడు; కాని
భగవాన్ వాల్మీకి దధి మధు మిళిత మాత్రంగా మధుపర్కమిచ్చి -
అవుపెయ్యను వినర్జించినాడేమ;

దాండా : ఇదియో ! మాంసవిసర్జనము చేయనివారిపట్లనే ఆ కల్పము
ఋషులు విధించిరి. జనకుడు మాంసమును పరిహరించినాడు.

సౌధా : ఎందుకోసమో

దాండా : విను - ఆనాడు సీతాదేవికి తగిలిన దైవ దుర్విఘాతము
విన్నతోడనే ఆయన వైఖానసవ్రత మవలంబించెను. అదిమొదలు

చంద్రదీప్తివమందు, తపోవనములో, ఎన్నేండ్లుగానో శపస్సులో
తపించు చున్నాడు

సాధా : అయితే ఇప్పుడు ఇక్కడికి వచ్చింది ఎందుకు ?

దాండా : ఆయనకు బహుకాల ప్రియమిత్రుడు వాల్మీకులు, వారి దర్శనార్థమై

సాధా : ఇప్పుడైనా ఆయన తన వియ్యవృథాండ్రను దర్శించినా లేదా ?

దాండా : ఆ - ఇప్పుడే పూజ్యుడైన వశిష్ఠుడు భగవతి అరుంధతిచేత
కౌసల్యాదేవికి ఈ సందేశము పంపించినాడు. " నీవు స్వయముగా
వెళ్ళి జనకపాదులను సాదరముగా సందర్శింపుము " అని.

సాధా : అలాగయితే - ఈ మహావృద్ధులందఱు ఒకరి నొకరు కలిసి
తొన్నట్లే. మనముకూడా వటువులతో కలిసి ఆనద్యయన భేరినలకు
పోదము రా. (ఇద్దరును పరిక్రమించి)

అయితే ఇప్పుడా రాజర్షి ఎక్కడ ఉన్నాడు ?

దాండా : ఇదిగో - ఆబ్రహ్మవాది - పురాణ రాజర్షి - జనకుడు, వశిష్ఠ
చాత్మీకులతో ఏకాంతము లాడుచు ఆశ్రమము బయట వృక్షమూలము
నందు కూర్చొని ఉన్నాడు.

ఇట్లే కదా !

కానరాక పాతుకొని లోలోన రగులు

మైథిలీ శోకమున మగ్ని మరగు నితడు-

అంతరంతరి మందున నంటుకొన్న

దహనుడే కాలు తీర్ణపాదపము పగిది.

(ఇద్దరును నిష్క్రమింతురు)

మిశ్రవిష్కంఠము.

[జనకుడు ప్రవేశించును]

కఠోరంబై అత్మవ్రణగతిని బీజ్జంబయిన ఆ
కుమారీ దుష్ప్రప్తిక తగిలె - నది వేధించెడి ననున్
చిరంబయ్యున్ తత్కౌపం బెడలకయె ధారాభినవమై;
తెగన్ కోయున్ మర్మచ్ఛదములను అంపంబు పగిదిన్.

అహా! కష్టమ్. వార్ధకవిషాదములచేత - సాంతపనపరాశాది బహు
దుస్సహవ్రతములచేత - నాలోని జీవరసము ఎండిపోయినది. అయినా
పనికిరాని ఈ దగ్ధదేహము ఇంకను రాలిపడకున్నది - నేడు - అత్త
హత్యకు ఒప్పుదునన్న - అట్టివారికి అదిత్యు డగపడని అంధతా
మిశ్రాది సరకలోకములు విధించినారు ఋషులు.... సంవత్సరములు
జరిగిపోయినవి; కాని నా నైశము లేకపైసను శమింపలేదు. పైగా
అనుక్షణసంస్మరణ పలన అది అనుభవమందు స్ఫుటమై - ప్రత్యగ్ర
దారుణంగా ఆవేగించుచున్నది.

అయి! దేవయజ్ఞన సంఘాతా! సీతా! సీ జన్మభాగధేయ మిట్లు
పరిణమించినదా. ఇచ్చవచ్చినట్లు ఏడ్చుటకు కూడ సిగ్గుచే శత్రుము
కాకున్నది నాకు. హా పుత్రీ!

తడబడు నవ్వులు - వెడవెడ నేడ్పులు -
వెడలీ వెడలని విరి పలు మొలకలు -
కలిసీ కలియని కమ్మని పలుకులు
చిలికెను తావక శిశుముఖ కమలము.

భగవతీదాత్రీ! సత్యమ్; నీవు అత్యంత దృఢశీలపు

సీవుకా-వహీ-వశిష్టపత్ని-మునుఁకా-త్రిప్రోతయున్-రాఘవ
శ్రీవంకాద్యగురుం-దెఱుగుదురు మా సీతామహత్వోన్నతుల్: -
ఆ విద్యకా-త్రయివోలె-రాంచితిని నీ వాదిష్ట - నెట్లోర్చినా
దో! వై దేహికి-నీదు పుత్రకి-అరణ్యోద్వాసనం బా గతిన్.

(నేపథ్యమున)

ఇటు-ఇటు-ఆర్యా! మహాదేవీ-ఇటు.

జనన: (పరికించి) అదే కంచుకి-ఆర్యగృష్టి, భగవతి అరుంధతికి
త్రోవ చూపుచున్నాడు. (లేచి) మఱి....మహాదేవీ! అన్నాడే గృష్టి-
ఎవరినై యుండును (నిరూపించి) ఏమీ మహారాజు దశరథుని
ధర్మదార-నా ప్రియసఖి-కౌసల్య. ఈమెను ఆ మహారాణియని
భిన్నుడు ఎవరు గుర్తించగలరు....

దశరథునియింట శ్రీప్రోక్కి తనరె సేయె -

పోలిక లవేల శ్రీయనకాబోలు; నిపుడు

దైవవశమున కష్టముల్ తాక-దుఃఖ

భూతమయ్యె-నహో! కర్మముల విఘాత.

ఇచియును ఒక స్త్రీశివకారమే.

ఇష్టమయిన యుత్సవమె రూపెత్తినట్లు

ఏ సతీ సంముఖము తనియించె నన్ను -

ఆమె సందర్శన మసహ్యా మయ్యె నేడు -

పుండయిన గాయమున ఉప్పు పోసినట్లు.

[అంతట అరుంధతి కౌసల్యలు-కంచుకితో ప్రవేశింతురు]

అరుంధతి: దేవీ! నేను చెప్పుచున్నాను విను. స్వయంగా వెళ్ళి రాజుని
పొదులను చూడవలసినదని మీ కులగురువుల ఆదేశము. అందు

ఉత్తరరావచరిత్ర

కోసమే గదా నేన పచ్చినది. ఇక - మాటిమాటికీ ఈ ప్రాక్కులాట
తెండుకమ్మా :

కంచుడి : మహారాజీ ! మనసు చుడుట పఱకుకొని గుంటుల ఆదేశము
నాచరించుటకు సిద్ధమగుము - అని విన్నవించుకొనుచున్నాను.

కోసల్య : అకటా ! ఇటువంటి కష్టకాలములో మిథిలాధిపతి చూడవలసి
పచ్చినది. ఒక్క త్రుళ్ళిన మఃఖము లన్నియును ముసరి మీద
పడుచున్నవి. ఇట్లు మూలబంధమే సమృద్ధిగా హృదయమును
విలువరించుట నాచేతగాదు.

అరుం : సలవేహమే లేదు. ఆయవస్థ యట్టిదే.

అర్జునుడు వియోగజాయితమైన
నరుల మఃఖము ధార చంచమున తెగ
ఉరుకు నిష్టజనంబుల నోలగించు
సప్పుడు సహస్రయుధులు - అపరేము.

కోసల్య : ఇస్సీ ! నా కోడలు - సత్పుల - అలాటి అనర్థకావస్థ పాలయి
పోగా - ఇప్పుడీ రాజర్షి ముఖమును నే నెట్లు చూతును.

అరుం : క్లాఘనీయుడైన సంబంధి - జనకకు
లోద్వహుడు - పురాణయోగవేత్త -
యాజ్ఞ్యవల్క్యముని ముఖానుగ్రహ బ్రహ్మ
వాదవైదుషీ ప్రధాని యితడు.

కోసల్య : ఈయన మహారాజునకు హృదయానందదాత. వత్స-కోడలికి
పితృపాదులు - రాజర్షి - కటా ? కళ్యాణోత్సవము ప్రవర్తిల్లిన ఆ
దినము జ్ఞప్తికి వచ్చుచున్నది. హా ! దైవమా ? అది యంతయు
అంతరించిపోయినదా !

జనకుడు : (సమీపించి) భగవతీ! అరుంధతి! వైదేహుడు-సీరధ్వజుడు
అభివాద మర్పించుచున్నాడు.

పురాణాచార్యరాధనపదుము - పావిత్ర్యనిధి - సీ
విభుండెంచుకా సీ సన్నిధిని పూతుండ ననుచున్;
త్రిలోకీకళ్యాణీ! అవనితిపై మోపి శరణున్ -
జగన్వంద్యోషస్సున్ - బలె నిను భజింతుకా భగవతీ!

అరుంధతి: అక్షరమునకందని జ్యోతి నీకు ప్రకాశమానమగుగాక - రజః
పారమున విరాజిల్లు పరమాత్మ నిన్ను పునీతుని చేయుగాక.

జనకు : ఆర్యగ్రద్ధి-ప్రజాపాలకుని తల్లికి - ఈమెకు కుశలమే గదా.

రంచుకి : (స్వగతము) అబ్బా - నిష్ఠురంగా - నిశ్చేషంగా - వెదలిన ఈ
పలుకులు మర్మములు కాక ముమ్మి అవమానించుచున్నవి. (ప్రకా
శముగా) రాజ్షి! ఇటువంటి కోపముతోనే ఈమె ఎప్పుడో ఎంత
కాలము క్రిందటనో రామభద్రుని ముఖము చూచుట మానివేసినది.
అతి దుఃఖములోనున్న దేవిని మఱింత దుఃఖపెట్టుట మీకు అర్హము
రాదు. నాడు రామభద్రుడుకూడా ఏవో మర్యాదగమునకు పాతై నాడు.
అది దైవికము. ఏమన-ఇటు పొరులన్ననో అంతటను బీభత్సముగా
అపవాదులు విస్తరింపసాగిరి. అటు అగ్ని శుద్ధిపల్లి అల్పజనులకు
నమ్మకము లేకపోయినది. అట్టి క్లెష్టయరవస్థలో ఈ దారుణము
జరిగినది.

జనక : (రోషముతో) ఎవ డీ అగ్ని? నూ సంతానమును పరిశోధించు
టకు.... జనులలో-ఇలాటి అశిష్టవాదులున్నారు కష్టమే. మొదట
రామభద్రుడు చేసిన పరిభవము - ఇప్పుడు తిరిగి ఈ అవమానము.

అరుంధతి : (సిట్టూర్పు విడుచుచు) ఇది సజమ్, అగ్ని - అగ్ని అని
పలుమారు ఈ విషయమున తడవుట ఆమెను చిన్నబుచ్చుటే. సీతా
పదమే సమస్తవిచుద్దికిని సమాజసీను. హా ! వచ్చా !

చిలుకదా శిష్యురాలవో వచింపగ నేటికి : నాకు నీయెడన్
పెరిగెను భక్తి రాదకవపిప్రసువృత్తి విశుద్ధిసిద్ధి - సం
బంధమున నీకు మ్రొక్కును ప్రపంచము-స్త్రీత్వ శిశుత్వమేది? స్త్రీ
పురుషవయస్సు లేమిటికి? -పూజ్యత-కౌక్కు గుణంబె స్థానమౌ.

కౌసల్య : అబ్బా ! ఆత్మలోని వేదనలు అగతి పైకుబికి వెల్లువ అగు
చున్నవి. (ఝూర్చుపోవును)

జనక : హా ! కష్టమే ! ఏమి - ఈ గతి....

అరుం : చుడేమున్నది

ఆ రాజోర్తము - డాసుఖంబు - తదపత్యవ్రాత - మా వాసరా
చారంబుల్ స్మృతికెక్కె నన్నియు - నభీష్టస్నేహితుకా నిక గనన్;
మోరంబై తదరిష్ట కష్టనిహతికా కూలెక భవన్మిత్ర మి
ట్లో రాజర్షి! నవీనహున మృదువుల్ యోషిజ్జనస్వాంతిముల్.

జనక : ఇస్సీ ! అన్నిటను నేను మాతుకుడనుగా మాటితిని. చిరకాల
మునకు చూడవచ్చిన మిత్రమును-మిత్రుని కళత్రమును-ప్రసన్నంగా
పలుకరింపలేకపోతిని గదా.

అతం-డత్యంత శ్లాఘ్యుడు - సఖుడు - సంబంధియును - ఆ
స్మదానందం - బాప్తుండు - తనువును - జీవాత్మయును -- జీ
విత ప్రాప్యంబుకా-సర్వము నతడు నా జన్మకిర - ఆ
చుహారాజశ్రీ - శ్రీ దశరథుడు - కా దెయ్యది యికన్.

కష్టమ్ - కౌసల్యయును అట్టి దురవస్థలోనే ఉన్నది. అక్కటా!

అలుకలవేళ నర్మవిషయంబుల దంపతు లొక్కొక్క రె
గ్గులు వచియింప నే నొకడ కూర్తును వారికి - చక్కపెట్టు తీ
ర్పులు తరువాత నా వశమే - రోషమొ తోషమొ - యేని ! ఆ తలం
పులు తలపోయ నాహృదయము దహియించును దారుణంబులై .

అరుంధతి : అయ్యో ! అతికాలము ఆగిపోయిన ఈమె గుండె గడ్డ
కట్టుచున్నది.

జనక : హా ; ప్రియసఖీ ! (అని కమండలాదకమును కౌసల్య మీద
చల్లును)

కంచు : కొలుత నేకముగా ననుకూలమై
చెలివిధాన సుఖంబునె కూరుచున్
తుది - నకారణ దారుణభారమై
విధి - రగుల్చు మనోవ్యథలకై కటా !

కౌసల్య : హా ! వహ్నా ! జానకీ ! ఎక్కడ ఉన్నావో నిన్ను తలచు
కొనుచున్నాను. ఆనాడు పెండ్లికళ ఒక్కటే ఆభరణంగా నిన్ను
అందగించెను. అప్పుడు ముదితమైన నీ నవ్వుమొగము శుద్ధశుక్లార
విందము వలె శోభించినది. చంద్రచంద్రికా సుందరములైన నీ
మంగళాంగములు నా యొడి నిండగా ఇంకొకసారి కూర్చుండువా ?
అప్పటి సౌభాగ్యమును గూర్చి మహారాజు పలుమాఱు తలచుకొను
వాడు. “ ఈమె రఘుకుల రాజశేఖరులకు కోడలగును గాక,
ఐనను జనకబాంధవము వలన మనకు కూతురే యగును - అని.

కలదు: బామకు రేవురై న హూర్పు రాజునకు. ను

దాహం లోగొనిన ప్రభావచాలి—

కలదు ప్రీతి యల్లె నలుపురు కోడండ్ల—

కూతు శాంత పగిది— సీతమీది.

జనక : హా ! ప్రియసభా ! మహారాజ దశరథా ! అన్నివిధములను సీపు
మనఃప్రియుడవు. ఎట్లు మఱువవచ్చును....

అల్లకబట్టి భజింతు వియ్యముల కన్యాబాంధవుల్ - తద్విధం
బెల్లక వ్యత్యయమయ్యె నియ్యెడల నక నీ వర్పితుల్ జేయగా:
చెల్లక తావకకాల-మట్టులె నశించెక యుష్మదస్త్రద్యశో
వాలభ్యాంకుర-మింక నీ నరక జీవక్షేత్రమే నా కగున్.

కౌసల్య : పట్టి ! సీతా ! ఏమి చేయుచును. గట్టి పజ్రలేప మేదో
నన్నిక్కడ కదలకుండా బిగించినది. ఈ దగ్ధజీవితము నన్ను
వదలిపెట్టదు ఎంతటి భాగ్యహీననో....

అరుం : రాజపుత్రీ ! ఊరటతెచ్చుకో. కన్నీళ్ళుకూడా కొంత విశ్రాంతి
కావలెను గదా ! కానిమ్ము. జ్ఞాపకమున్నదా ! మీ కులగురువులు
ఋష్యశృంగశ్రమములో పలికిన పలుకు. “కాపలసిన కారణార్థము
జరిగిపోయినది. కట్టకడకు కల్యాణమే అగును” అని గదా....

కౌసల్య : తల్లీ ! అది యెట్లు కాగలదు. ఆ మనోరథములన్నీ మునిగి
పోయినవి. చాల కాలము గడిచినది.

అరుం : రాజపుత్రీ ! గురువచన మబద్ధమగు ననుకొంటివా ! నహీ,
క్షత్రియాన్వయా ! అన్యథా భావింపవద్దు. అది భవితవ్యమే.

అక్షీరామంబుల్ చభస్మావకంబుల్
జ్యోతిస్సంక్రాంతంబు నా బ్రాహ్మచోష్టుల్
సందేహింపన్ రాదు రాజస్యపుత్రీ !
ఏత్తార్థంబుల్ కావుగా వారి పట్కురే.

(నేపథ్యమున కలకలము - అందరును ఆలకింతురు)

జనక : శిష్టుల రాకచే నేడు అనధ్యయనము. ఉత్సర్జన మందిన బ్రహ్మ
చారుల ఆటలనందడి యిది.

కౌసల్య : చిన్నతనములో సుఖములు సులభములు గదా.

(ఒకదిక్కు నిహపించి)

వీరి నడుమ - ఇతడొకడు - మా రామభద్రుని వాలకముతో శోభిల్లు
చున్నాడు. మృదుముగ్ధము లైనను గర్వపర్యములై కుమారుని
అంగములు నా కన్నులను చల్లగా తనుపుచున్నవి.

అరుంధతి : (అపవారితముగా - హర్షబాష్పములతో) కర్ణకామితంగా
భాగీరథి నాకు వినిపించిన రహస్య మీదే కావలయును - అయితే -
కవలబిడ్డలయిన ఆ కుశలపులలో ఈ చిన్నవాడెవడో స్పష్టమగుట
రేదు.

జనక : నవనీలోత్పలకాంతు రీసుచు, శిఖండస్నిగ్ధశృంగారమున
మివులకా; త్రిమ్మరు బ్రహ్మచారిసభ స్వామికాబోలె - రాజిల్లు వీ
డెవడో ? నేత్రసంధాంజనం బటుల స్నేహించుకా తనూశ్రీరుచిన్
అవునో మా రఘునందరుం డిటు కుమారాచ్ఛాదనకా రాడుగా.

కంచురీ : ఇతడు క్షత్రియబ్రహ్మచారి యని తలచుచున్నాను.

జనక : అది నిజమే ! ఏమన

ఈకలు సిగముడికా దాక జంటగ పొదుల్

వీవున కిరుపంక మోపినాడు,

భస్మలాంఛనములు థాసిల్లు వజ్రన

అజినో త్రరీయంబు హత్తినాడు,

మొలత్రాడుగా నారి మెలయించి యెఱ్ఱిని

చెడ్డిని కటిసీమ చెక్కినాడు,

అశ్వత్థదండంబు సక్షమాలయు వ్రేల

బాదాననము చేత పట్టినాడు.

భగవతీ ! అరుంధతీ ! ఇతిడు ఎపరివా డనుకొందువు ?

అరుం : మేముకూడా ఈ దినమే ఆశ్రమము చేరితిమి.

జనక : ఆర్యగృహ్తీ ! నాకు మిక్కిలి వేడుక యగుచున్నది. సీపువెళ్ళి
స్వయంగా భగవాన్ వాత్మికినే అడుగుము ఇంకా అపిల్లవానితో
ఇట్లు చెప్పము. “ వీరు ఎవరో పయోవృద్ధులు నిన్ను చూడ
వేడుకపడుచున్నా ” రని.

కంచుకి : దేవర ఆజ్ఞాపించినట్లే. (నిష్క్రమించును)

కౌసల్య : మీరేమనుకొనుచున్నారు. ఇట్లు చెప్పినంతనే ఆతడు వచ్చునా ?

అరుం : బ్రహ్మనిర్మాణములో ఇటువంటి రూపసౌష్ఠ్యపమునకు ఋజు
విసీతి వేలుపడియుండదు.

కౌసల్య : (పరికించి చూచి) ఏమిదీ ! గృహ్తీమాటలు సవినయంగా విని
ఆ బాలుడు తోడి పిల్లలను వదలి ఇటుమొగమై కదలినాడు.

జనక : (పరకాయించి) ఓహో ! ఆశ్చర్యమ్ !

పసితనపు నిగారమును - భద్రవిసితములై న ధీర రా
 జనముల నెన్న కోవిదులె చాలరికనన్ముల నేమి చెప్పగా,
 వనమఱియున్న నా జడమనందును గూడ బలాత్కరించు లా
 లనముగ - సూదితాతుసుక లాగు అయశ్శకలంబు బోలికన్.

లవుడు : (ప్రవేశించి) పీఠందఱు పూజ్యులే. అయినను - పేరు పెద్దరిక
 ములు తెలియక ఈ యభిజనమునకు ప్రణమించు క్రమమెట్లో
 (అలోచించి) ఈ పద్ధతి అవిరుద్ధమని పూర్వలవలన వింటిని.
 (సవినయంగా నమీపించి) ఇవే లవుని ప్రణామపర్యాయములు.

అరుంధతీ }
 ఆనగుడు } కళ్యాణమతీ ! అనంతాయుష్మంతుడ వగుము.

కౌసల్య : చిరంజీవి వగుము.

అరుంధతీ : ఓయీ ! ఇలా రా ! (అని ఒడిలో కూర్చుండబెట్టుకొని -
 అపవారింది) ఆ - నా ఒడి నిండింది. దీనితో - చిరకాలమునుండి
 మెదలుచున్న నా మనోరథముకూడ పండింది.

కౌసల్య : బిడ్డా ! కొంచెము ఈ ప్రక్కకు కూడా రా (అని ఒడిలో
 ఎత్తుకొని) అహో ! ఇతడు రామభద్రుని పుణికిపుచ్చుకొన్నాడు.
 ఇంకుక విచ్చివ నల్లకలువల నవకముతో నిగ్గులు తేలు చేహబంధము
 చేతనేకాదు - కంఠస్వరము నైతము - కమలకేసరములు కొఱికిన
 కషాయకంఠముతో కూయు కలహంస నినాదమువలె - కీర్తన స్వరితంగా
 రామభద్రు ననుకరించుచున్నది. ఇంకా - శరీరరుచి మాత్రమే కాదు,
 దాని స్పర్శనము కూడా - కఱకులేని తామరపువ్వు లోపలి కోమలదళ
 ములవలె - మెత్తగా, ఆతని తాకినట్లే ఉన్నది. బిడ్డా ! కొంచెము నీ

ముఖము చూడసి : (గడ్డము నెత్తిపట్టి - సబాష్టుముగా) రాజర్షి !
 నీకు కనబడుటలేదా ? పరికింపగా ఈ శిశుముఖము - వత్సల - నా
 కోడలి వదన చంద్రబింబము పలెనే ఉన్నది.

జనక : చూచుచున్నాను. మైత్రేయీ చూచుచున్నాను.

కౌసల్య : ఓహో ! ఏమిది. పిచ్చిపట్టినట్లు నా హృదయ మీతనిస్పర్శతో
 ఏమేమో తలవని తలంపులతో తలమున్నగలవుచున్నది.

జన : కూతురి భాగ్యరేఖలు రఘూద్వహం పోలిక లచ్చుపోసి న
 ట్లేతనియందు కానబడియెఁగ ప్రతిబింబములై - సురూప వా
 చాతను కాంతులుఁ - సుకృతినంస్కృతులుఁ - తలపోయ నయ్యవే
 పాతఁజాలాడుచుఁ మనసు పైపయి పర్విడు నేటికో విధి —

కౌస : బాలికా ? నీకు తల్లి ఉన్నదా ? తండ్రిని ఎఱుగుదువా ?

లవ : నహి

కౌస : బాబూ ! అలాగయితే నీకు ఎవరున్నారు ?

లవ : భగవాన్ వాల్మీకి.....

కౌస : చిన్నవాడా ! చెప్పవలసినదంతా చెప్పుము.

లవ : నేను ఇంతే ఎఱుగుదును.

(నేపథ్యమున)

ఓ నై నికులారా ! కుమార చంద్రకేతువు ఇట్లు అజ్ఞాపించుచున్నాడు-
 ఇవి అశ్రమారణ్యభూములు. ఎవ్వరును అక్రమింపరాదు.

అరుందత్తి యాగాశ్వ రక్షణము నిమిత్తంగా కుమార చంద్రకేతువు
 జనకులు) వచ్చుచున్నాడు. అతని నిపుడు చూతుము. ఇది సుదినము.

కౌసల్య : అహో ! “కుమార లక్ష్మణునిపుత్రుడు - ఆజ్ఞాపించుచున్నాడు”.

ఈ వలుకులు ఆమృతబిందువులు చిందునట్లు సోకుచున్నవి.

లవ : అయ్యా ! ఈ చంద్రకేతు వెవరు ?

జన : ఎఱుగుదువు గదా ! దశరథపుత్రులను రామలక్ష్మణులను.

లవ : ఎందుకెఱుగను - వారు రామాయణకథాపురుషులు.

జన : అటులైన ఇతనినేల యెఱుగవు ? - అందు లక్ష్మణుని పుత్రుడు - ఇతడు చంద్రకేతువు.

లవ : అలాగా - అంటే ఊర్మికాకుమారుడు - మిథిలాధిపతియైన రాజర్షికి మనుమడు....

అరుం : (నవ్వుచు) బాగు - బాలుని కథాప్రావీణ్యము తేటపడుచున్నది.

జన : (ఆలోచనతో) వత్సా ! నీకు కథాభాగము బాగా జ్ఞాపకమున్నట్లున్నది. మేము అడిగినది చెప్పెదవా ? ఆ దశరథపుత్రులలో ఏపేర్లు గలవారికి - ఏయే దారల వలన - ఎవ్వరెవ్వరు పుట్టిరి ?

లవ : కథలోని ఈ యంతర్భాగమును మేమిదివఱకు వినలేదు. ఇతరులు కూడా ఎఱుగరు.

జన : ఏమీ దానిని కవి రచింపలేదా ?

లవ : రచన జరిగినది. కాని ప్రకాశనము కాలేదు. అందులోని ఒకానొక భాగమును అభినయార్థమై వేఱొక ప్రబంధముగా రచించెను. దానిని మహర్షి స్వయముగా లిఖించి నృత్య గీత వాద్య సూత్రధారి యగు భగవాన్ భరతునకు పంపించెను.

జన : ఎందుకొఱకు ?

లవ : వారు దానిని అప్పరసరిచే ఆడించుటకై

జన : ఇది యంతయు మాకు అబోధ కాతుకమును కలిగించుచున్నది.

లవ : భగవంతునకు దానియెడలగల ఆస్థ మహత్తరమైనది. ఆపుస్తకమును ఏ శిష్యులచేత భరతాశ్రమమునకు పంపినారో వారికి తోడుగా ప్రమాదనివారణకై చావధారి యగు నా సహోదరుని చూడా పంపిరి.

కౌసల్య : నీకు ప్రాతికూల కలదా ?

లవ : కలదు. ఆర్యుడు కుశుడు.

కౌసల్య : నీకు అన్న కలదని చెప్పినట్లయినది.

లవ : ఆవును. జననక్రమమునుబట్టి అతడు నాకు జ్యేష్ఠుడు.

జన : చిరంజీవులు కవలవిడ్డలా ?

లవ : మఱి యేమగుదుము.

జన : వత్సా ! చెప్పము--ప్రకాశితమైన కథాప్రబంధము ఎంతపఱకు వచ్చినది.

లవ : అబద్ధజనాపవాదమునకు పరితిపించి దేవయజ్ఞసంఘాతము సీతసురాముడు విసర్జించెను. కాసువు నొప్పులు పడుచున్న ఆమెను — ఏకాకినిగా — అరణ్యమున విడిచి లక్ష్మణుడు తిరిగిపోయెను. ఇంత పఱకు....

కౌసల్య : హా ! వత్సా ! చంద్రసుందరముఖీ ! ఒంటరిదాన వైనప్పుడు దైవదుర్విలాసముచే పువ్వువంటి నీ శరీరమునకు ఏమిగతి పట్టినదో గదా !

జన : పరిభవమంది. కారణవిపాలయి, అందు కఠోర వేదనల

తెరల ప్రసూతికాలమున - దిక్కటి - క్రూరమృగంబు లంతటన్
పరికొన గుంపులై, వెఱచి, పాలనయాలనలేమి ఎన్నిసా
ర్లఱచి స్మరించినానొ జనకా యని నన్ను కుమారికామణి !

లవ : (అరుంధతివైపు తిరిగి) అమ్మా, వీరెవరు ?

అరుం : ఈమె తొనల్య - ఆయన జనకుడు.

లవ : (గౌరవభేద లాతుకములతో చాలిని చూచుచున్నాడు).

జన : ఆహా ! పౌరుల దుర్మర్యాద - రాజైన రాముని ఆతురత.

ఈ పరుషాశని ప్రహతి నేల తపింపగ రేల్చపల్ల - నా
చాపమొ శాపమో రగుల శాంతిలు కోపము....

కౌసల్య : (భయకంపములతో అరుంధతిని చూచి) భగవతీ ! రోషముతో
నున్న రాజుని శాంతపఱచుము.

లవ : ఇది తగు ప్రాయశ్చిత్తము

ముదిత మనస్విజనము పరిభూత మగునెడన్ :

అరుం : కద నీకు సుతుడు రాముడు —

సుగయాపాత్రలు - కృపణులు - సుమి ప్రజలు ఋషీ :

జనక : కాని రెండును

పాపమె - యెట్లు ? పుత్రకులఖండము రాముడు నాకు - లోకమో

పాపలు, స్త్రీలు - వృద్ధులు - వివన్న జనద్విజపాళి నిండెడి.

[సంక్రాంతులై వటులు పరివేశింతురు]

వటులు : కుమారా ! కుమారా ! గుఱ్ఱం - గుఱ్ఱం - అనే జంతువిశేషము
జనపదములలో ఉండునని వినుచుంటిమే - అది ఇప్పుడు - సాక్షాత్తుగా
మాకంట పడింది.

లవ : గుఱ్ఱమనేది యాగపశువర్గములోను - సంగ్రామసంనాహములలోను
చదివితిమి. అయితే దాని రూపము ఎట్లున్నదీ —

పటులు : ఓయే - విను.

నిడు వాలుం గురు లూగు తోక వెనుకకావ్రేలంగ నాడించెడున్
మెడ దీర్ఘంబగు - నాల్గిట్టలమరుకా - మేయుకా తృణగ్రాసమున్
విడుచుకా మామిడికాయలంతలు శకృత్పిండంబు - లల్లల్ల ప
ర్విడు - నీ వాదులకేమి ! దూరమగు - రం దీక్షింత మా జంతువున్.

(అని అతని అడినోత్తరీయమును చేతులను పట్టి లాగుదురు)

లప : (కౌతుకమును వినయముతో అణచుకొని) చూడండీ - పెద్దలు !
నన్ను వీరు ఎలా లాగుతున్నారో - (అని త్వరగా పరిశ్రమించును)

అరుంధతీ }
జనకులు } వత్సా ! నీ చేడుక తీచుకో !

కౌసల్య : భగవతీ ! ఈ బాలుని చూడక నా ప్రాణములు నిలుచునట్లు
తోచదు. మనము పటువులు లాగికొని పోవుచున్న గర్వపోతమును
చిరంజీవిని ఆ యెత్తయిన చోటునుండి చూతము.

అరుం : పరువులెత్తుచు - అతి దూరము దాటిపోయినాడు - ఆ చపలుడు -
మనకింక ఎక్కడ కనబడును.

కంచుకి : (ప్రవేశించి) భగవాన్ వాల్మీకులు ఇట్లనిరి.

“దీనిని అవసరమైనపుడు మీ రెఱుగగలరు.”

జనక : ఇది ఏమో - అగోచరంగా ఉన్నది. భగవతీ ! అరుంధతీ ! నభీ !
కౌసల్యా ! అర్యగృష్టి ! మనమే స్వయంగా వెళ్ళి భగవాన్ ప్రాచేత
సుని చూతము. (నిష్క్రమింతురు)

[వటువులు ప్రవేశింతురు]

వటు : కుమారా ! చూడు. ఇది ఆశ్చర్యము.

లవ : చూచితిని. తెలిసినది. ఇది అశ్వమేధము నందు విడిచిన
యజ్ఞాశ్వము.

వటు : అది యెట్లు తెలియనగును ?

లవ : మూర్ఖులురా మీరు ! ఆ రామాయణకాండ మీరుకూడ చదివినదే.
చూడండి. వందమంది దండధరులు — ఇక అంతమంది తూణీర
బద్ధులు - రక్షకబలముగా వెంట కనబడుచున్నది. దీని నమ్మరేని —
వెళ్ళివారినే అడుగుడు.

వటు : ఓహో నై నికులారా ! ఎందుకోసము ఈ గుఱ్ఱము పరివారసమే
తంగా తిరుగుచున్నది ?

లవ : (నస్పృహపై తనలో) అశ్వమేధము.... ఈ పేరుతో విశ్వ
విజయము కావించిన క్షత్రియులు స్వోత్కర్షను ప్రకర్షింతురు. ఇది
సకల జ్ఞాత్రలోకమునకును అవమాన కాననము — శౌర్యధారకు ఇది
పెద్ద ఖాతి సాన.

(నేపథ్యమున)

ఇది మహాశ్వమతల్లిక - అదె పతాక —

ఇదియగు సమస్తసప్తలోకైకవీరు

వీరఘోషణ - దశకంఠవైరియాజ్ఞ —

ఎఱుగుదీ దిగ్విజయ యాత్ర నెల్లరిట్లు.

లవ : (బాధతో) ఈ అక్షరాలు మంటలెత్తించునట్లున్నవి.

వటు : ఏమనవచ్చును. ప్రాజ్ఞుడు కదా రాజకుమారుడు !

ఉత్తరరామచరిత్ర

లవ : ఓహో ! ఎందుకీ అంతెలు ! పృథివీమండలమే అక్షత్రయమై
దీరహస్యమైపోయినదా !

(నేరభ్యమున)

అరే ! మహారాజుని కెదురు క్షత్రియు కెచటరా ?

లవ : ఛీ ! చూడుచురా !

అట్టివాడున్న ఉండని ప్కూంచె యెంతో
ఎందుకో ఈ బెదురుగుడ్డ ఇంక నొకటి;
ఏటికీ వట్టి బింకాలమాట ! లిదిగో
అవహరించితి నీ వైజయంతి నేను.

పటువులారా : ఈ గుఱ్ఱమును చుట్టుముట్టి రాక్షసువ్వండి - మరలించి
మన ఆడులేళ్ళమందలో తోలండి. అక్కడ చేబిరించుచూ ఉండని.

[క్రోధముతో ఒక పురుషుడు ప్రవేశించును]

పురుషుడు : ఛీ ! చపలుదా ! ఏమంటివీ ! పసివాడవని చారుణ దండ
చారులైన ఆయుధీయులు నీ కనరు మాటలను సహింపరు. మా
రాజపుత్రుడు - చంద్రరేతువు - ఉదాత్తకులీనుడు. అపూర్వమునైన
ఈ సౌమ్యారణ్యములు అకట్టగా కుతూహలహృదయముతో ఆరిసించి
నాడు. అతిథు రాకముందే - తొందర తొందరగా - ఈ చెట్లగుంపుల
పెంబడి పాటిపొమ్ము.....

పటులు : కుమారా ! ఈ గుఱ్ఱమునంగతి కట్టిపెట్టు. చారు-విండ్రెక్కు
పెట్టి బాష్లతీర్చి ఈ ఆయుధధారులు పసివానిని భయపెట్టుచున్నాడు.
మన అశ్రమపదము ఇక్కడికి చాల సూరమందున్నది. అందువలన
రా - లేడిచాట్లతో పరుగెత్తిపోదము.

లవ : బలే ! ఎందుకోసమో ? వీరు ధనుస్సు లెక్కుపెట్టి - శరాలు
యుళిపించుచున్నారు.

ధనురగ్రంబుల ద్రష్టృలఁ బిగియ విల్త్రాచుగ్రజిహ్వగ్రమై
త్వణదంభోధర మోషభీషణరటత్ గర్జాసముద్ధారమై
హననోద్యుక్తరుషాదురంతక విహాస్యద్వక్త్ర యంత్రోదరం
జన నీ రాయ్మక జృంభితావరణ మధ్యంబుల్ విడంబించుతన్.

(యథోచితముగా పరిక్రమించుచు అందఱును నిష్క్రమింతురు)

కౌసల్యా జనకయోగ మను చతుర్థాంకము

పంచమాంకము

14-10-1900

ఓహో! నైనికులారా! ఇదిగో, మన ఊత - ఇదే మన ఉద్ధారము.

కోవిదారధ్వజప్రభల్ కావరింప

అరిదివడి నూకు గుఱ్ఱాల అరచుమెక్కి

తోలగ సుమంత్రు దాహప మాలకించి

చంద్రకేతు విదే వచ్చె బలము చఱచి.

[సారథితో రథారూఢుడై - విల్లు చేతఱుని హర్షసంత్రుడుములతో
చంద్రకేతువు ప్రవేశించును]

చంద్ర: ఆర్య, సుమంత్రా! అటు చూచు.

ముఖమిది యెఱుపెట్టెకా నుంత కోపము చూచు

శిఖ లయిచుచు చిందాడంగ మ్రోగించు వింటిర్,

రణముఖమున సారించుకా తుషారాస్త్రధారల్

మన బలములపై నీ వీరపోతం బెవండో.

అశ్వర్యమ!

మునిజాలుం దొకరుం డనేరబలముల్ మూగంగ పోరాడు: ఈ

తని నజ్ఞాత రఘుక్రమాంకురము కాదా యంచు కామించెదన్,

అనిలోద్గార శరప్రసారణ ధనుర్వ్యాంధ టికార మీ

డనతో బ్రద్దలువాలు మత్తగజ గండగ్రంథి సందిష్టలుల్.

సుమం: ఆయుష్మంతుడా!

నేప దానకు విక్రమాధిక మనస్వి,
 శిశువు నితని నీ పోలికల్ చిలుకు వాని
 సరయ - తలపించు కొలికు యజ్ఞానుండు
 దనువు నెత్తు రఘుకుల నందనుడు నాకు.

చంద్ర : ఈత దొక్కనితో అనుభవాకులము పోగు ప్రారంభించుటకు
 మనసు సిగ్గుపడుచున్నది.

శిశు వీతం చొకరుండు - చుట్టై బల మాజికా మొత్తమై - శత్రు దు
 ర్జితతత్వాల ఆటాప్రవాళజటిదార్పిః క్రూరమై, కింకిజీ
 భృశనికృతా ముఖంబుజాయిత రభక్రీడాటనంబై, నిరం
 కుశ మాతంగ మదాంబుదాంధకమమై ఘోరాహవాందోళనన్.

సుమం : వత్సా : ఇంతమంది కలిసి ఏకమై ఎత్తినా అతని నేమి చేయ
 గలరు ? ఇక విడివిడిగానయితే చెప్పవలసినదేమి ?

చంద్ర : ఆర్య : త్వరపడుము - త్వరపడుము. ఈతడు మా బలమును
 ప్రబంధముగా పరిమార్చసాగినాడు

రావరై పో మన దుందుభున్ - తన దనుర్హృద ప్రకర్షార్పణన్
 పొదలన్ కొండల నున్న యేనుల చెవుల్ పోచె త్తి గి పెట్టగా,
 కదనంబెల్ల నృముండఖండములతో గప్పెన్ కృతాంతక్రూరా
 పదనోద్ధరకరాల మాంసకబలవ్యాఘాత భీతంబుగన్.

సుమం : (తనలో) ఇట్టి భూయనితో కుమార చంద్రకేతువు ద్వంద్వ
 యుద్ధము చేయుటకు ఎట్లంగీకరింతును ? (ఆలోచించి), మేము
 ఇశ్వైకులయిందల్లో గదా పెరిగి వృద్ధులమైతిమి. అదికాక యుద్ధము
 సన్నద్ధమైనప్పుడు వేలుగతి మేమి ?

చంద్ర : (విస్మయలజ్ఞానంభ్రమములతో) చీ ! నా నైన్యము సమస్తమును వెనుక తిరిగినది.

సుమం : (రథమును త్వరగా తోలుచు) ఇదిగో ! ఆ వీరుడు కూతివేటు చూరమునకు వచ్చినాడు.

చంద్ర : (మఱపు నఖి నయించి) ఇతని పేరు వారేదో చెప్పినారే.

సుమం : లపుడని....

చంద్ర : ఓహో ! లవ ! మహాబాహూ !

హోరేల నీకు సేనతో

నే నుంటిని రమ్మిటులకా

తేజంబుకా తేజం బణచుకా.

సుమం : కుమార ! చూడు — చూడు.

నీదు పిలుపున హఠాతె అనీకీసీని

భూతమును చూచి ఈ వీరబోత మదియె

వారిదరవంబు విని గజమారణంబు

పదలెడి నగర్వ సింహశాబకము చాయ.

[అంత, త్వరతో ఉద్ధతుడైన లవుడు ప్రవేశించును]

లవ : మేలు రాజపుత్రా ! మేలు. సత్యముగా నీవు ఇఁకొకకులీనుడవే ! ఇదిగో నేనును వచ్చినాను.

(నేపథ్యమున పెద్ద కోలాహలము)

లవ : (వేగముగా తిరిగి చూచి) ఆ - వెన్నిచ్చి పలాయితులై — మఱల భంగపడి ఈ నేనావతులు యుద్ధాభిముఖులై నన్ను వెంబడించ సాహసించుచున్నారు చీ ! శీఘ్రులారా :

“తయదాహార్య విమథ్యమాన ఇదబాపహ్నిచ్చహర్షిత
క్రియ తీంద్రించెడి మామకీన సమరక్రీడాక్రూధాధారకుఁ
లయకాలానిలహతవార్తిజలవేలఁ జోలు నీ క్షుద్రసం
చయ కోలాహల నై న్యసంరథన మీషద్గానమై పోయెడిఁ.

ఇటు నటు తిరుగుచున్నాడు.

చంద్ర : టీయీ ! సుమారపీఠ :

ప్రియము పెనంచె నీ సుగుణవృత్తి నిజాతిశయంబు: దాన నా
రయితవిగా నఱుండవు - యథార్థ మిదిట్లగుటఁ నుహ్యన్మణీ !
పయిదాని యేటి కాత్మపరివారబలంబుల నిగ్రహించ : నీ
జయవదుదాత్త దర్పనికషంబును నే నిదె చంకికేతువుఁ.

లవ : (హర్ష సంభ్రమములతో మఱి) ఆహా ! ఈ మహానుభావుని
పలుకులు ఎంత ప్రసన్నములో అంత కర్కశమునై. వీర వచన
ప్రయుక్తములుగా ఉన్నవి. సూర్యవంశ ప్రసూతుడితడు. ఈ
దండుతో నేమి ! ఇతనినే గౌరవింతును.

(తిరిగి నేపథ్యమున కలకలము)

లవ : (కోరిధనిశ్చేదములతో) ఇస్సీ ! ఈ పాపిష్ఠులు వీరసంవాదము
నకు విఘ్నము కల్పించి - నన్ను పెడతోరవకు లాగుచున్నారు.

(అని చాకిపై పు తిరుగును)

చంద్ర : ఆర్య సుమంత్ర ! చూడ తగినది. అదె చూడు.

కుతుకము దర్పమునఁ పెనచికో తన లక్ష్మము నిల్పి నాపయిఁ
ప్రతీతబలంబు వెన్న పొదువఁ ధనువెత్తిన యీ కుమారు డు

ధృతపవనంబు రాక ఇరుదండను పంగెడి ఇంద్రచాపరం
జిత రమణీయతోయదరుచిఁ తలపించు మనోహరంబుగఁ.

సుమం : కుమార ! నీవే యీతని చూడనేర్తువు. నేను విస్మయముతో
అస్వాధీనుడనైతిని.

చంద్ర : ఓహో ! రాజయోధులారా !

అరదము తెక్కి సామజహాయంబుల మీద ననేకు! లేదైరన్
పిరికొన పాదచారి నొకనిఁ; కవియఁ కవచాస్తులై న పో
టరు లజినోత్తరీయు నొకటఁ; వయసారిన జ్యేష్ఠులొక్కలై
పరిగొన పాలు గారు పసివానిని; మీకును మాకు సిగ్గుగున్.

లవ : (విసుపుతో) ఏమిది ! ఇతడు నన్ను కనికరించుచున్నట్లున్నది.
(అలోచించి) కాలయాపన కాకుండ జ్ఞాంభకాత్మముతో ఈ సైన్యమును
స్తంభింపజేయుదును. (ధ్యానము నటించును)

చంద్ర : ఇదేమి ? హఠాత్తుగా మనసైన్యసంమర్ద మొగిపోయినది.

లవ : ఇక నీతనిప్రగల్భము పరికించెదను.

సుమం : వత్సా ! ఈకుమారుడు జ్ఞాంభకాత్మమును అభిమంత్రించి విడిచె
నని తోచుచున్నది. (ఊహింతును)

చంద్ర : అందుకేమి సందేహము. చూడు —

మెఱుపు లెగయు పెంజీకట్లు క్రమ్ముఁ జగంబుఁ
కనుగవ మిఱుమిట్లఁ వ్రాలు విచ్చుఁ బెడందన్
ప్రతిమలగతి నిశ్చేష్టించి నిల్చెఁ బలంబుల్
నిజ మివియ మహావీర్యాత్మమల్ జ్ఞాంభకంబుల్.

ఆశ్చర్య-మాశ్చర్యమ్....

సుమంత్ర :

బలిపద్మాంతర గర్భకోశముల తెప్పల్ గట్టు చీకట్లనన్
కొలిమికాగిన క్రొత్తయిత్తడి మెఱుంగుల్ కృక్కుచున్, జృంభక
జ్వలరేఖల్ మినుముట్టె-చుర్విలయరుంధూవాతధూతాంబుదా
నిల విద్యుత్ కపిలచ్చవీకృతదరీ వింద్యాశిఖాగ్రింబులై .

ఇతని తీ జృంభకాస్త్రములు ఎట్లు లభించియుండును.

చంద్ర : మహర్షి వాల్మీకిప్రసాద మనుకొందును.

సుమం : వత్సా : ఆయనకు పీనితో ప్రమేయము లేదు. విరేషించి
జృంభకాస్త్రవిషయము ఈయన యెఱుగడు. ఏమన :

మున్ను కృశాశ్వతపోనిధి

కన్య వి యీ జృంభకములు-కౌశికువశమై

యున్న తదస్త్రముల - నతం

దెన్నడో రామున కనుగ్రహించెను ప్రీతిన్.

చంద్ర : అన్యథా నై తము పరమపరిపాకము పొందిన సత్వప్రకాశులు
స్వయముగా మంత్రద్రష్టలు కానోపుదురు గదా !

సుమంత్ర : వత్సా : అదిగో ! వీరును సమీపించుచున్నాడు. సాపదాన
ముగా నుండుము.

ఇవ్వరును : (స్నేహానురాగములతో చూచికొని ఒండొరులను గూర్చి)-

కనంగా కామ్యంబై హృదయ మవధానించు ప్రియతన్

హఠాదాకర్షణలో సుగుణగణ పుణ్యాతిశయమో !

చిరస్యానే రాయాత జనన సుహృద్వృంత ఫలమో !

నిజాత్మస్నేహంబయ్యును తెలియదా దైవవికృతిన్.

సుమంత్ర : లోకములో ఒకరి నొకరు చూచినప్పుడు ప్రాయికముగా-
ప్రేమ సంఘార మగుట ప్రాణిధర్మము. దీనినే లోకీకులు తారామైత్రి

యనియు చఱురాగమనియు అందురు. ఇది అనిబద్ధమును అహేతు
కమును. ఐనను ప్రేమ యనియే భావింప తగును.

హేతువులు లేని ఈలాటి హృదయపక్ష
పాత మెందు ప్రతిక్రియాపశము కాదు ;
స్నేహ మొక ఆత్మతంతువు స్నిగ్ధరచన
నకుకు నంతఃకరణముల నన్నితముగ.

దమారులు : (ఒకరొకరిపట్ల)

మన్మథరాజపట్టాంశుకమ్రదిమ మెఱయు
ఇతని మేన నారాచము లెట్లు లేయ ?
నా తనువు పులికించి ప్రస్థితమగును
అతని చూచిన పరిరంభడాభిలాష.

అధికాక్రాంతునిముం దికేది గతి శస్త్రాస్త్రప్రయోగంబు గా
క ? ధనుర్విద్య లికేల యుక్తపురుషైకస్థానముల్ తప్పినన్;
రథినై కార్ముకదారిన్ వైముఖినై నకా పోర ? ఏమాడు నీ
బుధుడిస్సీ ! వ్యధియించు వీరసమయంబుల్ స్నేహధర్మంబులన్.

సుమంత్ర : (లవుని లక్షించి కన్నీళ్ళతో స్వగతమ్.) హృదయమా :

ఏటికిట్లు ఆదియాసలు కల్పింతువు :

ఏది మనోరథ బీజం

బో దాని నడచె విచి ఆదయుండయి మునుపే :

ఆది మొదలంటి కోసిన

పాదున తీవియ కికేటి పృసవఫలంబుల్.

చంద్ర : ఆర్య : సుమంత్ర : రథము దిగుచున్నాను.

సుమం : అది ఏకారణమున

చంద్ర : ఈ రూపముగా ఈ వీరపురుషుని పూజించుట యగును. అది గాక.. ఆర్యుల జ్ఞాత్రిధర్మమును పాలించుటయు తగును. రథస్థుడై పాదచారితో యుద్ధమాచరింపరాదని వేత్తలు వబ్బుచురు గదా !

సుమంత్ర : (తనలో) హా ! కష్టమ్. అపత్తిలో పడితిని.

మే మనుష్టించిన ధర్మసాచుయికము
లెట్లు నేన సిప్పేడింతు - అట్లు గాక
అనుచుతింతు నెబ్బంగి సాహస విపత్క
రాశ భవితవ్యమునకు ? చుష్కాల మకట.

చంద్ర : మా తాతలకు మీరు ఆప్తమిత్రులు. మా తండ్రులు కూడ సందేహస్థానములలో మీ ఉపదేశమునే పొందుచుండెడివారు. అట్టి మీరేల ఇప్పుడు ఏదో ఆలోచించుచున్నారు.

సుమం : ఆయుష్మంతుడా ! రాజధర్మమెట్లో అట్లే నీవు ప్రవర్తించితివి.

ఇదె సాంగ్రామిక పురుషుల
నిదేశము - సనాతనీ వినీతస్మృతి యి
య్యదియే ! రఘుకుల సింహాలు
వదలని మా వీరచరిత పద్ధతియు నిదే.

చంద్ర : ఆర్యా ! ఎదురులేనిమాట పలికినావు.

ఎఱుగుదు వితిహాస పురా
ణ రహస్య ప్రవచనము, రణకృమ ధర్మా
చరణ, మెఱుగు దీపస్మృత్
వర రఘుకుల వీర సంప్రదాయము లెల్ల.

సుమంతరి : (న్నేహాబాష్పములతో కౌగిలించుకొని)

సీతండిరి లక్ష్మణకుమారుడు - ఇంద్రిజిత్తుకా

పోకార్ప పుట్టిన దినాలవి యెన్ని వత్సా !

ఆతండిరి పుత్రుడపు పట్టితి వీర ధర్మా

చారం బిటుల్ - దశరథేంద్రి పృథిష్ఠ నిర్వేక.

చంద్రి : (కష్టముతో)

రాఘవజ్యేష్ఠునకు కుమారపృథిష్ఠ

లేక మాకులం బెట్లు నిర్వేడి పృథిష్ఠ.

ససుచు దుఃఖాన తపియింతు రన్మదీయ

పితలు మువ్వరు దైవోపహతికి మిగుల.

సుమం : కట్టా ! చంద్రికేతు పలుకులు అంతరాశతోశములను కోయు చున్నవి.

లవ : హంత : రః తీపిచేదులు రలిసీ కలయవు.

ఇందుకా పొందిన తెల్లకల్వవలె నా దృష్టిప్రసారంబు ఆ

నందిం చీకనిముండు. దుర్వ్రాటకిణన్యస్తాంక మీ హస్తమో

అందకా సాచు జిహ్వానతో యుగరుజాయాతక్వణచ్చింకితి

బృందిష్ఠంబును కూరెర కామృతము నాభీలాహవప్రీతిమై.

చంద్రి : (రథముదిగి) ఆర్య : సవిత్తుకుల సంజాతుడను. చంద్రదేవుడను. అభివాదము చేయుచున్నాను.

సుమంత్ర:

అజిత - మూర్ధన్యలమ్ము - పుణ్యాధ్యక్షుల

ముజుమహస్సు సీ భుజ మావహించుగాక,

తొల్లి యిక్ష్వాకులకు బోలె నెల్ల శుభము

లక్షయ పరాహరేవత యనుభవించు.

మఱియు.

“తనియింపంగ త్వదీయగోత్రవతి మార్తాండుండు సంగ్రాహపీ
థిని, మైత్రావరుణుం డెలర్చి అభినందింపగా, మధుర్వాహుడ
వనముల్, వైష్ణవ-మైంద్ర-మాగ్నిమహిమల్ ప్రాపింపగా, దిగ్విజయ
ర్జనమౌ నీ కిట రామలక్ష్మణ ధనుర్వ్యాధ్యానమంత్రక్రతున్.

లవ : కుమార : నీవు రథస్థుడవై మిక్కిలి శోభించుచున్నావు. ఇది
అత్యంతమైన ఆదరము - నాకు చాలు.

చంద్ర : అటుచైనచో మహాభాగుడుకూడ వేటొకరథమును అలంకరింప
నగును.

లవ : ఆర్య ! రాజపుత్రుని రథముమీది తెక్కింపుము.

సుమం : నీవు కూడ మా వత్స చంద్రరేతుమాటను మన్నింపుము.

లవ : మా సామగ్రిని గుఱించి ఎందుకీ విచారణ. అరణ్యవాసులము
ఆరదముల నడకలకు మేము అలవాటు పడలేదు.

సుమంత్ర : దర్పసౌజన్యములకు చాలిన అనువర్తనము నీవెఱుగుదువు.

వత్స ! ఇట్వేకు కులీనుడైన మా రాజు - రామభద్రుడు - ఇటువంటి
వానిని చూచినచో ఆయన హృదయము కరిగిపోవును.

లవ : తెలుసును. ఆ రాజుని సుజనుడని విందును. (లజ్జించినట్లు)

క్రతువిద్యేషము లేదు - వాని చెఱువంగా నై జముగా కాదు, మా

కతి సౌజన్యనిధాన - మా స్పృహతి నీహారాంకు - మన్నింపడే

కీతవుండేనియు; అశ్వరక్షకుల వాగ్దేవీరుతుల్ జెత్త్రో

క తిరస్కారములై ధ్వనింప - హృది ఉగ్రజ్జ్వలమయ్యెగా క్రుధన్.

చంద్ర : (నవ్వుతో) ఏమీ! పితృపాదుల పౌరుషోత్కర్షణకే మచ్చరింతువా?

లవ : మచ్చరిమపునో-కాచో. అది అట్లుండనీ, ఒక్కమాట అడుగుదును. రాఘవుడైన ఆ రాజన్యుడు నిరహంకారి యని వినికెడిది. ఆ ప్రభువు గర్వి కాదు. ప్రజలకును గర్వ ముండదు. కాగా ఆయనమనుష్యులు రాక్షసభాష నాడనేల ?

ఋషులందుర్తి రాక్షస మని క
లుషోన్మదుని. గర్వితుని - పలుకు - నది యాపత్
విషమ కలహమూలము - మా
నుష నిష్కృతియు - నదియె యగును విచారింపన్.

ఇట్లు నిందించిరి కదా దీనిని - వారే తదితరమును కొనియాడిరి.

తీర్చున్ వాంఛల్, దూరగించున్ అలక్ష్మిన్,
కూర్చున్ కీర్తిన్, పోకడంచున్ అకీర్తిన్,
మాతం టోలెన్ మంగళంబుల్ ముటించున్
పాలావట్టుల్ మాన్యతం బార్యభంగిన్.

సుమంత్ర : ఇతడు పరిపూతమయిన స్వభావము కలవాడు. వాల్మీకి శిష్యుడు కదా ! ఋషులిచ్చిన సంస్కారము వలన ఛక్కగా పలుకు చున్నాడు.

లవ : మఱి - చంద్రికేతూ ! "మాతాతాపాదుల ప్రతాపోత్కర్షల పట్లనే మచ్చరమా" అని అంటివి కదా ! దాన నడుగుచున్నాను. చెప్పుము. "క్షత్త్రధర్మము ఏకత్ర నిష్ఠమా ?"

సుమంత్ర : వత్సా ! దేవునివంటి ఇశ్వైకు కులీనుని సే వెఱుగవు. అది అధికప్రసంగము. దానిని కట్టిపెట్టు....

పై నికవయంబు నోర్చి ఓజస్వివై ప్ర
కాశమందితి. సత్యమే కాని - అట్లు
జామదగ్గుర్య జయించిన రామభద్రు
చౌర్యధృతి నీనడింపగా చాల చీపు.

లవ : (నవ్వుతో) ఆర్య! పరశురాముని పరాభవించెనని? ఆ రాజు
నెంతో గట్టిగా పొగడితివి.

బ్రాహ్మణులకు వాచాసరస్వతి బలంబు ;
క్షత్రియులకు బాహదండ చండశక్తి,
శస్త్రమంటిన పాముడు జామదగ్గుర్య
దతని గెలిచిన నృపునేటి కంత పొగడ.

చంద్ర : (మనోబాధతో) ఆర్య! ఆర్యసుచంద్ర! చాలు చాలు మాటలు
పెరుగుచున్నవి.

ఎవడో యీ పురుషావతార మిటు లెంతే నీరసాలాడు భా
గ్యపు; నాభీలకుతార ఘోరతరధార - సప్తలోకాంతరా
శవివద్భీతి తొలంగి పో - అభయలీలారక్షణ దక్షిణా
కవచం బిచ్చిన రామ శైశవ పరాక్రాంతి వికర్షించెడిన్.

లవ : రఘునాథుని చరితమునుగాని, మహిమను గాని ఎఱుగని దెవడు?
అది చెప్పవలసినది కొంచెము కలదు. కాని ఎందుకులే

వారల్ పెద్దలు - రాదు వారి చరితల్ వాదాడ - అట్లుండనీ -
పేరుం బొందిరి సుందసుందరివధ - చెన్నాడి మూడంగ లా
పోరాటన్ ఖరు నోర్వ - చాటు గొవి రూపు మాపి రావానరు
హూరుల్ - వారల కొశలం బెఱుగు నీ క్షణీజనం బంతయు.

చంద్ర : టీయీ : పెత్తనూషణతో మర్యాదనతిక్రమించి - ఏమో ప్రేలు చున్నావు.

లవ : అయి : బొమ్మలుముడిచి-నావై పుతిరిగి ముఖము చిట్టించుచున్నాడు!

సుమంత్ర : అహా : ఇరువురను క్రోధము క్రిక్కిరించుచున్నది. అదే :

సడలెక ముందల కేశబంధము జయేచ్చల్ త్రుళ్ళ-చెంగల్వ పెం
పడలెక కన్నులయం, దకాల నటన వ్యత్యాసమై భూతలతల్
ముడినేయక కనిపించు మోము-భ్రమరంబుల్ లేగు పద్మంబుకై
వడి - నీలాంక కలంకమైన శశిబింబం - బిల్లపూర్వాకృతిన్.

లవ : కుమారా : రమ్మ - రమ్మ - పోరాటమునకు తగిన పొలివాటము నకు పోదము.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

కుమార విక్రమ మును పంచమాంకము.

షష్ఠాంకము

—o—o—o—

[ధగధగలాడు విఘ్నము మీద విద్యాధరమిథునము ప్రవేశించును]

విద్యాధర : ఓహో ! ఇది సూర్యవంశకుమారుల ప్రచండ భండనము ఆకస్మికముగా అంకించినది. ఉద్బంధమయిన ఈ జ్వలంత్రీకాండవ మునకు దేవదానవులు కూడా దిగ్భ్రంతులై పోవుచున్నారు. సద్భీ ! చూడు — ఈ వీరకుమారుల మధ్య

“ధనూరణిత కింకిణీభ్రమణ కంకణక్వాణముల్
గుణానురటన ప్రగాఢఘటనా కరాళధ్వనుల్
పెనంబిడ, శరప్రయోగరభసా సిగల్ త్రుళ్ళగా
ప్రవర్తిలు రణం బభూత జగతీ భయోత్పాతమై.”

మఱియు,

ఉభయ సుమంగళముగ దుం
దుభులను మ్రోయింతు సురలు దుంభుంభుమ సం
రభసం బానందముగా
నభోఘనకలాపమంద్ర నాదానుగతిన్.

లేత కెంపుల వంటి దేవతరు ముకుళ వికురమును — తరిపి తేనె
లతో తడిసిన బంగారు తామర పూవులను - కలియబోసి పుష్పవర్షము
కురిపింతము.

విద్యాధరి : ప్రియుడా ! ఏమిది. హఠాత్తుగా అకాశమంతా మిట్టాడు
చున్న మెఱుపుల చెఱగులతో పసుపు పూసినట్లయింది.

విద్యాధర : ఔను. ఇప్పుడిదేమైయుండును.

విశ్వకర్మ యంత్రమున త్రిప్పించి త్రిప్పి
సాన బట్టిన మార్తాండు జ్వాలల వలె
మెండుకొన్నవి - శూలి ప్రచండ ఫాల
పుటము పగిలిన కాలాగ్ని జటక ? యేమి.

(కొంచె మాలోచించి) ఆ - తెలిసినది. కుమార చంద్రకేతువు అగ్నే
యాస్త్రమును విడిచెను. దాని జ్వాలాచ్ఛాయలవి. అట్లే....

రంగు రంగుల కాలురథాంగకేతు
చామరముల విమానముల్ జరిగె నవల;
ధ్వజములకు కట్టిన వననాంచలము లాయె
నిమున మాత్రము కుంకుమ చమిరినట్లు.

ఇప్పుడీ రణప్రవర్తనము ఆశ్చర్యంగా ఉన్నదే? ఓహో! అత్యుగ్రంగా లేచినాడు అగ్నిదేవుడు. పగిలి బ్రద్దలైన పిడుగుల ముక్కల లాగా మండు నిప్పుకలు వినరుచున్నవి. త్రాళ్ళయెత్తున లేచిన కోడెత్రాచుల వలె ఆభీలజ్వాలలు నాల్కలు సాచుచున్నవి. ఆ ప్రచండదాహము ఇక్కడికి కూడా దుస్సహంగా తగులుచున్నది. కాబట్టి—ప్రియురాలిని నా అంగములతో ఆచ్ఛాదించి చూరముగా తొలగిపోవుదును. (అట్లే చేయుచున్నాడు)

విద్యాధరి : ప్రియుడా! మంచి ముత్యాలదండ వేసికొన్నట్లు నీ దేహ స్పర్శ నాకు స్నిగ్ధ శీతలాప్యాయమాన మైనది. ఈ ఆనందములో ఉద్భ్రమించిన నా కన్నులు ఇంచుక వ్రాలుచున్నట్లున్నవి. అంశ స్పృతాపము కూడా అంతరించినది.

విద్యా : సఖీ! నేను చేసినదేమున్నది ?

ఏమి చేయరున్నను మనోభీష్టసముఖ
మాత్ర సుఖముచే దుఃఖము మాపగలుగు;
తత్ ప్రయజనంబుకంటె సాంత్యన మొసంగు
!పియమయిన ద్రవ్యమేది జీవితమునందు.

ద్యాధరి : అయి ! ప్రియా ! ఇదేమిటి ? ఆకాశమండలమంతా మదిం
చిన నెమిలికంతము కాగా శ్యామలములైన మేఘము లావరించినవి.
తెంపులేకుండా మెఱుపుతీగెలు త్రుళ్ళి తెగి చెల్లాట లాడుచున్నవి.

ద్యాధర : లవకుమారుడు వారుజాస్త్రము పఠియోగించినాడు. దాని
ప్రభావమిది. సందులేని సహస్రధారాపాతము వలన ఆగ్నేయాస్త్ర
మెంతలో చల్లారిపోయినదో చూచితివా :

ద్యాధరి : ఇది నాకు సంతోషము.

ద్యాధర : హంత ! హద్దు దాటినదంతా దోషమే అగును. ప్రపంచ
వాతఘాతకు ఊబిల్లి పెనబడి గణగణగర్జించు నీళ్ళమబ్బులతో నిండి
నిబిడమై అంధకార మతిసీరంద్రమయింది. అందువలన ప్రాణిలోక
మంతా మొత్తంగా అడ్డగింపబడి - జగద్భక్షణకై నోరు విప్పిన కాళ
రుద్రుని ఖరకంతబలమున చిక్కుబడినట్లు - యోగనిద్రాకాలమున
అన్ని వాకిళ్ళను మూసికొన్న నారాయణ మహోదరములో ఇరికికొ
న్నట్లు-ఉక్కిరిబిక్కిరి యగుచున్నది. బాగు-చంద్రకేతూ ! వత్సా !
స్తానమెఱిగి వాయవ్యాస్త్రమును వదలితివి.

తెలివి నేసినట్టి దివ్యాస్త్రమరుతుల
విలయమయ్యె మేఘవితతి యెల్ల.
బ్రహ్మమందు వివిధ బహుళ ప్రపంచక
సంచితము శమించు చందముగను.

విద్యాధరి : నాథ ! ఈయన ఎవరో ? అతి సంభ్రమముతో స్వహస్త
తోదండము త్రుళ్ళింత లాడగా చూరమునుండియే తియ్యనికంతముతో
వీరి పోరాటము నాపివేయుచు — వీర కుమారుల నడుచు దివ్య
విమానమును దిగుచున్నాడు.

విద్యాధర : (చూచి) ఓహో ! ఈయన రఘువతి ! శంబూకపథ సలిపి
మఱి వచ్చుచున్నాడు. ఆహో !

అలించి మహాపురుషు హి

తాలాపమును, లపు డాలమాపె : సతుండై

వ్రాలె నటు చంద్రకేతువు;

చాలి శుభం బొదపు సుతులసరస విభునకున్.

రాపున - నీ విటురమ్ము - చెప్పుదము.

[విద్యాధరమిశునము నిష్క్రమించును]

విష్కంఠము

[లవ చంద్రకేతులు వ్రణతులుగా— రామభద్రుని చరిత్రము]

రామ : (విమానము దిగి)

నవితృకుల రాజచంద్రమా : చంద్రకేతు !

రమ్ము శీఘ్రము కౌగిలి నిమ్ము నాకు

అఱుగాక నా చిత్తదాహమ్ము నీదు

హిమశకల శీతలామలాంగములు సోకి.

(స్నేహాశ్రువులతో కౌగిలించుకొనును) అలాకిరాస్త్రములు సహించిన
నీ శరీరమునకు కుశలమా ?

పంద్రీ : కుశలమ్. అదృష్టవశమున అద్భుతప్రీతిస్థానమయిన ప్రియ వయస్యుడు లభించినాడు. అతనిని మీరు నన్ను వలెనే లేక అంత కంటె విశేషముగా మంగళ వీక్షణములతో చూడమని, విన్నవించు కొనుచున్నాను. ఇతడే ఆ మహావీరాంకురము.

రామ : (లవుని పరికించి చూచి) వత్సకు సంస్కృత్యమయిన ప్రియ మిశ్రుని ఆకృతి అతి గంభీరముగా నున్నది....

తనువు రాల్చిన అస్త్రవేదమొ జగత్రాణార్థమై : రూపమం దిన సుక్షత్రియ ధర్మమో నిలువ శాంతి బ్రహ్మకోశంబు : దే పనసామర్థ్య నమస్తసంస్కృతియై : యావత్సద్గుణామ్నాయమో యన నావిర్భవమందనోపు నిటు పుణ్యప్రాప్యసాకల్యమై.

లవ : (స్వగతమ్) ఈ మహాపురుషుని సందర్శనము బహుపుణ్య బహు చూసముగా స్ఫురించుచున్నది.

న్నేహ విశ్వాన భక్తివిశేషములకు
నిలువ యెకాయతన మిటు వెలయనోపు,
జగదుదాత్త ధర్మప్రసాద గరిమంబు
మూర్తిమంతము కానోపు భూతలమున."

ఆశ్చర్య - మాశ్చర్యమ్ :

విరోధంబుల్ విశ్రాంతిగొనె - సరసప్రీతి తొణకె,
మనోద్వేగత్యుబెందో సురిగె - వినయాభావ మెననె,
పరాధీనం బయ్యెఁ గుడితి హృది - ఈ ధీరు నరయఁ
మహత్త్వం బేదో యొప్పు బుధులకడఁ తీర్థములటుల్.

రామ : ఏమిది ! ఒక్క మాటగా నా దుఃఖము దూరమైనది. ఏదో నిమిత్తము ఉండనోవు. అంతరాత్మ కూడా స్నేహించుచున్నది. కాదు - స్నేహోదయమునకు నిమిత్తమక్కరలేదు.

అంతఃకారణ మేదో ప్రాణులను అన్యోన్యము సంధించు. ఆ వంతై నకా పయి రూపురంజనలు స్నేహాలంబనల్ కావు. ధా స్వంతుకూచిన విచ్చు పద్మిని శుభాస్యచ్ఛాయ, శీతాంశు ధా సంత స్పర్శమునకా ద్రివిండు నధిలాషకా చంద్రగంతాశియున్.

లవ : చంద్రచేతూ ! ఈయన ఎవరు ?

చంద్ర : నెచ్చెలీ ! ఈయన మా తాతపాదులు.

లవ : నన్ను 'ప్రియపయస్యా' అంటివికదా ! రావుననాకుగు వీరు పితృ పాదులగుట ధర్మము. అయితే, రామాయణ కథాపురుషులు నలుగురున్నారకదా నీకు పితృపాదులు. వారి అంతరవిశేషములు చెప్పెదవా!

చంద్ర : ఆ-అందఱిలో ఈయనయే మా పెదనాయన.

లవ : (ఉల్లాసముతో) ఏమీ ! ఈయన రఘునాథుడా ! ఎంతభాగ్యుడు. ఈ దేవుని దర్శన మయినది. ఇది సుప్రభాతమ్. (వినయకౌతుకము లతో రామచంద్రుని చూచి) తండ్రీ ! ప్రాచేతనశిష్యుడు - లవుడు అభివాద మర్పించుచున్నాడు.

రామ : ఆయుష్మంతుడ వగుము. రా - రమ్మ ! (ప్రీతితో కౌగలించు కొని) ఆయి, వత్స ! చాలు - చాలు - వినయ మత్యంతమ్. నన్ను గట్టిగా కౌగిలించుకొనుము.

‘ పూచి పొదలెడి తెలితమ్మి పుష్పలోని

తల్లి తే కట్లు మెత్తనై తనువు నీదు

మేను సోకి ఆనందించు లోని యాత్మ

చంద్ర చందనసారముల్ చల్లినట్లు.

లవ : (తనలో) “ఈయనకు నామీద ఇలాటి అకారణ స్నేహమున్నది.

నేనో - అజ్ఞానుడ నై - ఇట్టివారికి అపచారము కావించితిని. ఆది నుండి ఆయుధమెత్తువఱకును నాచర్య దుర్యోగము. ఇది ధ్రువమ్.”

(ప్రరాశముగా) పూజ్యులగు తండ్రులు ఈ లవుని బాలిశత్వమును శ్రమింపవలెను.

రామ : దిడ్డా! నీవు చేసిన అపరాధమేమీ!

చంద్ర : అశ్వరక్షకులు తాతపాదుల ప్రతాపప్రకర్ష కావింపగా ఈతడు వీరావేశముతో లేచెను.

రామ : ఓ ఇది జైత్రమున కలంకారము.

ఒక తేజస్వి సహించబో దితర తేజోత్థాపనావ్యాప్తి. జై
త్రికులాచార-మకృత్రిమం బది స్వభావం. బా దినస్వామి ధీ
రకరజ్ఞానల తాపము నెఱవ నశ్రాంతి శుచిగ్రావముల్
నికృతిం బొందిన యట్లు నిప్పుకలు వాంతిం జేయగా నేటికో.

చంద్ర : తాత! ఈతని అసూయ కూడ అలంకృతమే అయినది.

చూడుడు. ప్రియవయస్యుడు విక్రమించి ప్రయోగించిన జృంభ రాస్త్రముతో నా సర్వనై న్యనంతానమును స్తంభితమై పడియున్నది.

రామ : (చూచి) వత్సా! లవ! అస్త్రము నుపసంహరింపుము. చంద్ర

కేతూ! నీవు కూడ - కదలమెదలరేక తాటియపడుచున్న బలములను ఓదార్చుము.

లవ : (ఆనతిచ్చినట్లు అని అభినయించును.)

చంద్ర : అజ్ఞాపించునట్లే. (అని నిష్క్రమించును)

లవ : తండ్రీ ! అస్త్రము కాంతించినది.

రామ : (స్వగతం) జ్ఞాంభకాస్త్రముల ప్రయోగసంహారరహస్యములు ఈ బాలునకు తెలుసును. (ప్రరాశముగా)

బ్రహ్మతోత పురాణదేవతలు మున్ను
వేలవేలేండ్లు తపసు గావించి దీక్ష
వేద సంరక్షణార్థమై వీని గనిరి :
అత్యతేజస్సులు తపోమయములు గాగ.

ఉపనిషత్ప్రాయమైన ఈ అస్త్రముల మంత్రపారాయణమును భగవాన్ కృతాశ్వుడు - తనకు వేయేండ్లుగా శుశ్రూష చేసిన విశ్వామిత్రునకు - చెప్పెను. ఆ మహనీయుడు నా కనుగ్రహించెను. ఈ మహాస్త్రక్రమ మిది. ఇక కుమారుని సంప్రదాయ మేదో తెలియ నడుగుచున్నాను.

లవ : ఈ యస్త్రములు మాకు తమంతట తామే ప్రరాశించినవి.

రామ : (సాలోచనుడై) ఏల రాకూడదు - పరమపుణ్యపరిపాక మేదో ఒక మహిమాసిద్ధి ఉండవచ్చు. కుమారా : 'మే' మని ద్వివచన మేల పలికితివి ?

లవ : మేము ఇద్దఱు మన్నదమ్ములము. కవలము.

రామ : అట్లైన రెండవవాడెక్కడ ?

(నేపథ్యమున)

కవియ౯ రాజచమూసమూహము లనేకంబుల్ - చిరంజీవి మా
లవు డాయోధనమం దెదిరెన్నె నఖండా ! చెప్పు మా మాట ! ఈ
భువనంబందున రాజశబ్ద ముడి వోవు౯ నేటితో - జెత్త్ర శా
త్రవ శస్త్రాస్త్ర దవానలప్రకర మాద్యంతంబు చల్లారెడిన్.

రామ : ఎవరీ బాలకు డిండ్రసీలమణిమ వృంగారముల్ తేలు - ప
 ల్కువినక పుల్కులుక్రమ్మి కౌతుకముజాలుల్ వాఱునర్వాంగముల్,
 నవసీలాంబుద మందరస్తనిత సందానోత్సవాభోగ ప
 ల్లవమై కన్నుల విందుగా కదలులీలాబాలసీపాకృతిన్.

లవ : రాయన మా జ్యేష్ఠసోదరుడు - కుశుడు. భరతాశ్రమము నుండి
 తిరిగి వచ్చుచున్నాడు....

రామ : (కౌతుకముతో) వత్సా ! ఆ చిరంజీవిని ఇటు పిలుపుము.

కుశ : ఆలాగే - (పరిక్రమించును)

(హార్షదైర్యోల్లాసములతో వింటిని మ్రోయించుచు ప్రవేశించును)

కుశ : అరి వై వన్వతు డాదిదై వతకులాధ్యజ్ఞభయం బిచ్చి, మాం
 సల దర్పోద్ధతులక దహించి సహజజైత్రిప్రతాపాగ్ని - శో
 భిలి రాదిత్యులు - వారిని డైదిరి, నా విల్లింక ధన్యంబగున్;
 లలిత జ్యోజ్వల దప్తదీధితుల మాలల్ నిండు నివ్వళిగాన్.

(ఉద్ధతితో పరిక్రమించును)

రామ : ఓహో ! ఏ మీక్షత్రియపోతమునందున్న పౌరుషము ! అనిత
 రంగా, అతిరేకంగా తోచెడిని. అట్లే

ముల్లోకంబుల వీరసత్వము తృణీభూతం బగు చూపులక,
 పల్లంబై భువి క్రులగు ఉద్ధతపదాపాతంబు భారంబునక,
 అల్లారుం బసిప్రాయమందె గిరికాయస్ఫుర్తిమై వచ్చెడిన్
 త్రుళ్ళుంటో తయినట్టి వీరరసమో ! దుర్దాంత దర్పంబొకో.

లవ : (కుశుని సమీపించి) అన్నగారికి జయము.

ఉత్తరరామచరిత్ర

కుశ : చిరంజీవీ ! ఎక్కడిదీ యుద్ధవార్త.

లవ : అది అంతపాటిది కాదులే - సోదరులు ఇంచుక రు దర్పణావము నవసరించి - వినయ మూనవలెను.

కుశ : ఎందుకోసము ?

లవ : దేవునిపంటి రఘుకులపతి ఇక్కడ ఉన్నాడు. ఆయన చున ఇరువురిమీదను పూర్ణమైన స్నేహభావము చూపుచున్నాడు. నిన్ను సన్నిహితంగా చూడవలెనని వేగిరపడుచున్నాడు.

కుశ : (సవితర్కంగా) ఓ — ఆయన రామాయణ రథానామకుడు. బ్రహ్మకోశ పరిచిత్.

లవ : షటి — ఇంచేయ్.

కుశ : ఆ మహనీయుని దర్శనమే పుణ్యర్యతము. కాని చారి నేప్రకారము సమీపింపవలెనో యని ఆలోచించుచున్నాను.

లవ : గురువులదగ్గరవలె ఉపచరింప నగును.

కుశ : ఓయీ ! అదెట్లు సంగతయ్.

లవ : ఏమన ! ఉదాత్తుడు - సుజనుడు - చంద్రకేతు - ఓర్మికాతసూజును నన్ను 'ప్రియవస్యా' అని పిలిచి సంభావించుచున్నాడు. ఆ సంబంధము వలన ఈ రాజర్షి మనకు తాత యగుట ధర్మము.

కుశ : అలాగయితే — రాజన్యుడైన ఆయనను వినయముతో భావించుట నింద్యము కాదు.

లవ : అర్య ! చూడుము. ఈ మహాపురుషుని సౌమ్యదర్శనముచేత - గంభీరానుభావముచేత - రాయన వివిధలోకోత్తరచరితు డనిపించును.

కుశ : (లక్షించి చూచి) —

ఓహో! రూపు వ్రసన్నము
 నోహరము, ప్రభావము లభినుకపావనము
 నోహదమై రామకథా
 వ్యాహృతికి మునిముఖ భగవతి నందిరొనెన్
 (నమీపించి) తాత! ప్రాచేతసశిష్యుడు కుశుడు అభివాదమర్పించు
 చున్నాడు.

రామ : చిరంజీవీ! రమ్మ - రమ్మ.

అమృత పరిపూర్ణ జీమూ
 తమువలె స్నిగ్ధపతవగు నిను తనివారగ ప్రే
 మముతో కవుంగిలింపగ
 సముత్కటముగ నిపుడు మనసా కాంక్షింతున్.

(కొరిట చేర్చికొని - తనలో) ఏమిది! ఈ చిన్నవాడు —

అంగంగంబుల జాలువాటె నిజదేహన్నేహసారంబు - ఉ
 ప్పొంగెన్ బై టికి జీవధాతువులు రూపుంగొన్నయిల్లై - యెడం
 ధం గాఢోన్మథనన్ జనించిన సుధానందాపగన్ బోని ఈ
 మంగల్యాంగుని కొరిలెంత తడుపున్ మంపిల్లి నన్నియ్యెడన్.

లవ : తండ్రీ! నడియెండకు ఫాలధాగములు కాలుచున్నవి. ఇంచుక
 ఈ మద్దిచెట్టు నీడను రాతపాదులు కూర్చుండనగును.

రామ : వత్సా! నీ కిష్టమెట్లో అట్లే....

(కొంచెము నడచి యతోచితముగా కూర్చుండును. (స్వగతం)

నడకలు - ప్రవేశములు - ఆసనక్రమములు
 ఈ కుశునివల్లను - లపునియెడను కాను

పించు - వినయప్రయుక్తి నొప్పిదము లగుచు:

పూర్ణసామ్రాజ్యలక్షణములు స్ఫురింప.

సహజమగు తనూకాంతుల్ ప్రకర్షించుకోభల్

నిముస నిముస మున్నేషించు నెమ్మేని నిగ్గుల్.

విమలమయిన పన్నెల్ విచ్చురత్నంబు లీలన్ -

విరియు కమలమంచుబొప్పింపు క్రొంచేనెలట్టుల్.

వీరితో రఘుకుల కుమారుల చాయలు పుష్కలంగా చూచు
చున్నాను. (అగవడుచున్నవి)

పడుచు పాపురాలమెదవోలు తనుకాంతి,

కోడెమూపురముల కొడురారు సంసములు,

చేరచూపు స్తిమిత సింహావలోకనము

కంతరుతి చ్చుదంగ కమనీయ కలరపము ॥

(పరకాయించి చూచి)

నిపుణముగా గణించి గమనించిన వీరల వాలకంబునన్.

విపులముగాస్ఫురించు అవసీనుత కప్పనమైన పోలికల్.

బిపుడును గోచరించెడిని ఎల్లైదుటన్ ప్రయురాలి శ్రీముఖం

బవచితమై ఉషస్సుభగమైన సరశ్వతపత్రకోభలన్.

ముత్తైములట్టు లచ్చమయి మొల్కలు తేటిన దంతపండ్లుబున్.

మెత్తని మోవితీగెరుచి మేల్మియు. మంగళ కర్ణపాశమున్.

ఎత్తిన యట్టులున్న 'వవియే యివి' నాతగి భాగ్యలాంఛనల్;

పొత్తయి కావికాటుకల పోజిమి రేఖలు మీటు కన్నులన్ ॥

(దీర్ఘముగా చింతించుచు)

ఇది వాస్తవికత మహర్షి నివసించు అరణ్యము. ఈ సమీపముననే కదా : దేవి సీత పరిత్యక్త అయినది. ఈ వసివారి రూపరేఖలును అవియే. ఇర అత్తములమాట. అవి కమకు స్వతః ప్రకాశములనిరి వీరు. అయితే, మునుపు చిత్ర దర్శనకాలమున అత్తప్రాప్తికి నే నిచ్చిన అభ్యసంజ్ఞ కలదు. అదేమైనా సిద్ధించియుండునా! అనంప్ర దాయకముగా అత్తప్రాప్తి యైనట్లు పూర్వకాలమునందును విసము. ఇప్పుడు సుభద్రాఃభాతికయములో మునిగి తేలుచున్న హృదయము నన్నెట్లో నమ్మించుచున్నది. ఇది ఇట్లుండగా - దేవి గర్భభారము రెండుగా ఉన్నట్లు తొలుతొలుత నేనే గమనించితిని.

చిరచేతోరతి మేలనంబయిన మాన్మేహంబు నంచొక్కత
త్పరవేళ నిమరంగ తోచెనట గర్భగ్రంధి రెండైన యు;
ట్లవలలుంగనుదోయితోడ సతి లజ్జాదీనయై యుండె - ఆ
తెలు గంతంత నెఱింగె తానును విధాతృప్రేషణాధారణ.

(ఏచ్చుచు) ఏదేని ఉపాయంతరమున వీరిని అడిగిమాతును.

అచ : తండ్రీ, ఇదేమి.

త్రిభువన పుంగళ మగు మీ
ప్రభువదనము బహుళ బాష్పబాధితమగుచు
రథసించి - మంచుముంచిన
ప్రభాతరాసారపద్మభరము చూపించె.

కుశ : తమ్ముడా!

ఎది దుఃఖార్థముకాదు రాఘవునకిస్సీ! దేవి దైదేహి లే
నిది - చగ్ధావి యయ్యె సర్వజగము సీరావినాశంబుతో.

చుదిలే దీయెడబాటు - కా చెందిమిలోక్ష చెప్పగా భాష కం

దదు. రామాయణము పఠింప వొకొ వత్సా ! ఇట్లు ప్రశ్నింపగఁ.

రామ : (స్వగతం) బాబుని పలుకుబడి అప్రసర్తంగా ఉన్నది. ఇక ప్రశ్న
లెందుకు ? దగ్ధహృదయమా ! ఎందుకీ ఆకస్మిక వికారములో ఈదు
లాట ! భగ్నహృదయుడైన నాదుఃఖాదేగమునకు ఆర్భకులు కూడ
అసుకంపితు లగుచున్నారు. కానీ ! దీనిని లోలో నడచుకొందును.
(ప్రకాశముగా) పత్సలారా ! వాల్మీకి ముఖభారతి రామాయణచీర్తన
మాలపించెనని విందుము. అది ఆదిత్య వంశీయుల చరితము.
అందులో ఏదేని విసుగుకూ వేడుక పడుచున్నాను.

కుశ : ఆగ్రంథమంతయును మేము వల్లించితిమి రాని ఈ నిమిషమున
రెండు పద్యాలు మాత్రమే స్మృతికి వచ్చుచున్నవి. అవి బాలరాండు
చరమ స్తవలోనివి.

రామ : వానినే పఠింపుము.

కుశ : ప్రకృతిచే సీత ప్రియచుయ్యె రాఘవునకు
రూపగుణవృత్తి నా ప్రీతి రూఢి నెదిగె -
అల్లె రాముడు సీతకు ప్రాణవదముః
ఎఱుక తత్ప్రీతియోగము హృదయములకె.

రామ : కష్టమే ఈఘాత హృదయమర్మముల కతిగాఢముగా తగులు
చున్నది. హా దేవీ ! ఆనాడు ఇట్టి ఘోరమే జరిగెను గదా ! అహో.
ఈ సంసార వృత్తాంతము లన్వయింపరాకున్నవి. ఎంత విషయాన
ములో అంతవిరసముచై శోక వర్యవసానములై దహించు చున్నవి.

కడలేనట్టి కడాని నచ్చికల చక్కెరిబడ్డ అనందమె

క్కడ ? అన్యోన్య సరాగమేడ ? కుతుకా గాఢమృతాస్వాదమె

రక్కడ ? ఎందా సుఖ దుఃఖ భాగహృదయైకస్థాయి ? పాపాలరా
వడు నీప్రాణము లిప్పుడేవియు కటా! స్పందించు స్తంభింపనే.

కటా ! అతికష్టమ్

ప్రియురాలి రూపగుణసము
దయము కృమకృమముగా పొదలికొను పమియో
దయములు నాస్మృతికిఁ త
ట్టియు నివుడు స్మరింప నతికఠినములగు కటా.

నవనవలాడుచుఁ దినదినంబు మృగేక్షణ కన్నెప్రియముఁ
ప్రవిలసనంబునై బిగువుపాట, స్తన ద్వయమంతకంత కె
క్కువ విగి విస్తరింప - మరుకోలలతో ననె స్నేహకామనల్
తవిలెను లోన, మీద ముగుదంబలె శేతరికంటె నిల్వగన్.

కుళ : ఇది రఘుపతి సీతాదేవి సుద్దేశించిన శ్లోకము. అప్పుడు వారు
మందాకినీ తీరమున చిత్రకూట వనవిహారములో నుండిరి.

నలువైపుల జంపుల పు
ప్పులు చల్లగ పొగడ చెట్లు, పొలుపారెడి రః
తెలిరాతి పలక, నీ కను
గలముగ నమరిచిన తిన్నెగా నగపట్టుక॥

రామ : (లక్ష్మణ - స్మిత - స్నేహ కరుణాత్మకుడై)

వీరు అభము శుభము నెఱుగని అతిముగ్ధులు. పైగా అడవిలో
పుట్టిన బిడ్డలు. అహా ! దేవీ ! తలచుకో గలవా ! ఆ ప్రదేశమును
ఆతరుణ తన్మయ ప్రసంగమును - అందున్న సాక్ష్య చిహ్నములను-
కష్టమ్ - కష్టమత్యంతమ్ - హా !

అలంతల చెమర్చి చల్లబడి - అల్లమందాకినీ
సమీరచలితాలకాలికతలీ మృగాంకాంకమై,
నిరాభరణ కర్ణపాశమున మించు నీ యాస్యమున్
స్మరించెదను లుప్తకుంకుమముచైన చెక్కిళ్ళతో.

(నిశ్చేష్టితుడై - దుఃఖముతో)

అహో! ఏమిదీ.

అతిదీర్ఘంబుగ నిర్వికల్పరతి నధ్యాసించి ధ్యానించి రః
స్థితభూయంబును పొందరేమో విధుచల్ ప్రేయః ప్రవాసంబులన్
హతమైపోవ కళత్ర మీ జగతి శూన్యారణ్యమై మాటె - బి
ట్టు తపించున్ హృది దాలిలోనుడుకు నట్టుల్ మెల్లగా మ్రగ్గుచున్.

(నేపథ్యమున)

అదె వాల్మీకి వశిష్ట లా దశరథ ప్రాచేశ్వరుల్ వెంటరా
ముదిమిన్ సోలు చరుంధతీ జనకులున్ ముందాడ - విచ్చేతు ర
ల్లదిగో బాలుర కయ్యమున్ విని భయానానత్వరణచిత్తముల్
అదరన్ పల్ల జడల్ తడంబడ నుదూరాధ్వశ్రమల్ సై చుచున్.

రామ : ఏమీ! భగవతి అరుంధతి - వశిష్ట గురుపాదులు - మా మాతృ
దేవతలు - పూజ్యుడు జనకుడు కూడా - అహో! వీరందఱును ఇక్కడ
ఉన్నారా! వారిని చూచుట ఎట్లు? (వారిపై పు విషాదముతో చూచి)
అ - తండ్రి జనకుడు సై తము వచ్చుచున్నాడు. హా! మందభాగ్యు
డను. వజ్రహతమే తగిలినది.

తగువియ్యంబని మెచ్చ చుట్టములు - గోత్ర జ్యేష్ఠులన్ గూడివం
డుగుగా పెండిలిచేసి రా జనకు లట్టుల్ వారలన్ చూచియున్;

తగునం చీ దురితాత్యయంబయిన మీదఁ జూతు నేమోముతో
పగులఁబోదు సహస్రధా హృదయమోపన్ లే చి కే ఘోరముఁ.

(నేపథ్యమున)

అహా - కష్టమ్ - కష్టమ్.

నిజసముజ్జ్వల శోభల నిగ్గుమాసి
చూఱురూపై న రఘుపతి చాఱ చూచి
మూర్ఛిలిరి వారు - జనకుడు ముందు లేచి
తేర్ప తల్లులున్ క్రమ్మఱ తెరచి పడిరి.

రాచు : జనక రఘుకుల గోత్ర ప్రసన్న హర్ష
మంగళజయంతి యెడ జాలిమాలి విడిచి
పాపి నైనా డ, ఇప్పుడీ సతితుపల్ల
కృప తలంచుట అస్థాన కృతముకాదె॥

పోయి వారిని సంభావించును. (లేచుచున్నాడు)

కుశ లిపులు : తండ్రీ! ఇటు - ఈలాగు -

(దుఃఖివ్యాకులములతో నడచుచు అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

కుమార ప్రత్యభిజ్ఞానము.

సప్తమాంకము

[అక్షయిడు ప్రవేశించును.]

ఓహో ! ఎందుకోనమో ! ఈ భగవాన్ వాల్మీకి ఆ మంత్రబ్రహ్మ. బ్రహ్మ క్షత్రియ పౌర జానపదులైన యావత్ప్రజాసమాజమును పిలిపించినాడు. అంతేకాదు. దేవరాక్షస నాగలోకమంతయును తమ నాయక సహితముగా సాక్షాత్కరించినది. పశుపక్షి సంతానము కూడా వచ్చి నిలిచినది. ఇదీ అదీ అననేల సృష్టిలోని సకల చరాచర ఘాత బంధమును ఇప్పుడు - ఇచ్చట - ఉపసృతమై యున్నది. ఆహా ! మహర్షి పలుకుబడిప్రభావము.

అందుకే అన్నగాని నన్నట్లు ఆక్షాపించినారు. “పత్నా ! మహర్షి వాల్మీకి స్వయంగా రచించిన కృతిని అప్పరసలు నే డధి నయింప నున్నారు. ఆయన మనల నాహ్వానించిరి. రావున - సీపు ముందు వెళ్ళి ఛాగీరభీతీరమున మంచి మైదానమునందు సామాజిక లకు ఉపవేశస్థానముల నేర్పాటుచేయుము.” ఆ ప్రకారమే నేను మానవులకును - ఇతరులకును - ఆయా తావు లేర్పాటు చేసితిని.

అదిగో -

రాజ్యమున పనించెయును ఆశ్రమమునపలె
సంభవంబగు మునుల కష్ట వ్రతంబు
ఆరుపు - నార్యుడు - రఘుపతి అరుగు దెంచు
కవలి వాల్మీకి పైగల గౌరవమున.

(రాముడు ప్రవేశించును.)

రామ ! పత్నా ! రంగప్రేక్షకులు వారి చారి స్థానములలో కూర్చుండిరా ;

లక్ష్మి : ఆ మచేమి.

రామ : ఈ బాలకుల నిద్దరినీ మన చంద్రచేతువుతో సమానముగా ఆసీనుల కావింపుము.

(లక్ష్మణుడు వారిని కూర్చుండపెట్టును.)

లక్ష్మి : ప్రభువాత్సల్యమునకు అనుగతముగానే వారిని సంభావించితిని.

ఇదిగో - రాజాసనము అమరియున్నది. రాము ఆసీనుఁడు రాదగును.

రామ : (కూర్చుండును.)

లక్ష్మి : నటీనటులు ఇక ప్రారంభింప వచ్చును.

సూత్రధారి - (ప్రవేశించి)

భూతార్థవాచి భగవాన్ ప్రాచేతసుడు సమస్త చరాచర జగత్తుకు ఇట్లు ఆదేశించు చున్నాడు. వినుడు. "నేను ఆర్ష చక్షుస్సుతోచక్కగా చూచిన ఇతివృత్తము ఇది కరుణ అద్భుత రసములతో కందళించు పవిత్ర ప్రబంధము. దీనిని మీరు గౌరవముతో అవధానింపవలెను"

రామ : ఈ జాగ్రద్వాచకము సమంజసంగా ఉన్నది. ఏమన - మహర్షులకు ధర్మార్థ విశేషము స్వయంగా ప్రకాశించును. వారి వాక్కులు అమృత ప్రవాహములు. అవి రజోమలినముగాని భూమికనుండి అవతరించును. దేశకాల ప్రతిబద్ధములవలె వానిని శంకింపక స్వీకరింప వగును.

(నేపథ్యమున)

హా ! అర్యపుత్రా ! కుమార లక్ష్మణా ! నేను ఒంటరి దానపై తిని మంచిభాగ్యము. ఇది మహారణ్యము. శరణ్యమగపడదు. ఆశలదగ్గి సన్నగిల్లినవి. ఆసన్నమైనది ప్రసవవేదన. ఈ దుర్దశాభర మోప లేక భాగీరథీ గర్భమున దాగుచున్నాను.

లక్ష్మ : కలుకటా ! ఈ కష్టసంకటములో మాకు మఱొక కఠోర పాతమ్.

సూత్ర : విశ్వంభరాత్మజ, జగద

దీశ్వరి రఘువతి త్యజింప నేకముగ పనికా.

నిశ్వాసించుచు పడె. గం

గాశ్వేతధునికా ప్రసూతి కష్టవ్యథతో.

(నిష్క్రమించును.)

రామ : (అవేగముతో) హా దేవీ ! హా ! వై దేహీ ! లక్ష్మణా ! చూచు-
చూచు.

లక్ష్మ : ఆర్య ! మీరు చూచుచున్నది నాటకము.

రామ : హా ! దేవీ ! దండారణ్య ప్రియనభీ ! ఇది రామసాహచర్యము
వల్ల నీకయిన దుర్విపారము

లక్ష్మ : ఆర్యపుత్ర ! ఓపికపట్టి - చూడుడు. ఈ ప్రబంధార్థమును పరిశీ-
లింపుడు.

రామ : అలాగే నేను పాషాణమునై పోతిని. అన్నిటికిని సిద్ధమ్.

(అపుడు కుష్మించిన సీతతో - వృథిపీగంగలు చెరియొక బిడ్డనై త్రి-
కొని ప్రవేశింతురు.)

రామ : వత్సా ! లక్ష్మణ ! కాలిడరాని కఠినాంధకారములో చొరపడి
పోతున్నాను. కారణము రానరాదు. ఆకస్మికమ్. ఇదివఱకెఱిగినది
కాదు. నన్ను పట్టుకో

ధైవతలు :

ఓపిక పూనుము కళ్యా

ణీ ! పండెను నీ యదృష్టమెల్ల - కొడుకులకా

అపః పూతుల కంటివి

దీవకు లీకవలు - రఘుకులంబునకుకా.

సీత : (తెప్పరిల్లి) అబ్బా - ఈ చిడ్డలు పుట్టిరి.

హా ! ఆర్యపుత్ర -

లక్ష్మణ : (రాముని పాదముదబడి)

అనందమ్ - అనంగ! మన యదృష్టము పరిచినది. వంశమున కళ్యాణము మోలెత్తినది. (పరికించిచూచి) హా! ఏమిది? ఆర్యుడు - పొర్లుచున్న బాష్ప పీడాభారముతో - షోభిల్లి మూర్ఛిల్లినాడు. (విసరి)

దేవతలు : విడ్డా! ధైర్యము తెచ్చుకొనుము.

సీత : (తెలివి తెచ్చుట - నిట్టూర్పుతో)

భగవతీమతలారా! మీరిద్దఱును ఎవరో తెలియదు. నన్ను వదలండి

పృథివి : ఈమె గీరధి మీమామగారి కులదేవత

సీత : భగవతీ సందనము.

భాగీరథి : నీ స్ఫురిత మిచ్చిన కళ్యాణముతో పచ్చగిల్లుము.

లక్ష్మ : అనుహింప బడితిమి

భాగీరథి : ఆమె నీజనని. విశ్వంభరాదేవి.

సీత : హత్సర్! ఇలాటి దిక్కుమాలిన దశలో నిన్ను చూడవలసి వచ్చినది.

పృథివి : శ్రీ! పుణ్యవలీ! ఇటురమ్మ

(ఒకరి నొకరు కౌగిలించుకొని మూర్ఛిల్లుదురు.)

ఉత్తరరామచరిత

లక్ష్మణః అహో! మా వదించెగారు. ఆమెను పృథ్వీభాగీరథు లిద్దరును
ఆచరించినారు.

రామ : అబ్బా ! ఈదృశ్యము గుర్చరమఃఖమయంగా ఉన్నది.

భాగీరథి : అహో ! క్షమారాశి ఈ భూతధాత్రి. ఆమెకూడా వ్యధతో బాధ
పడుచున్నది; కాదు—అపత్యస్నేహమే జయించినది. అవును. చేతన
జాతమునకెల్ల సర్వసాధారణమే ఈమోహగ్రంథి. అంతర్నాడులతో
పెనగొన్న సంతాన తంతువు తెంపరాని దనుట నిజము. పట్టి
వై దేహీ ! దేవీ ! ధాత్రి ! మీరు ఆశ్వసింప నగును.

పృథివి : దేవీ ! సీతను కన్నండుకు ఏమి సంతోషపడితిని.

(ఇంచుక తెలివితో) ఈ సీతను ఇట్లు చూచుచు - ఈబడిల్లుబెట్లు :

చిరము దైత్యులనడుము గాసిలుట మొదల.

పతిపరిత్యాగ పరిభవాపత్తి ఏదప;

విధివిపాకాభి ముఖమగు చేళ దాని

ద్వారములు మూసిపెట్టి నేప్రాణి కగును.

పృథివి : భగవతీ ! భాగీరథీ ! ఈ లాటిప్రవర్తన మంతయును రామునకు
యుక్తమే యందువా !

బాల్యమందున బాలికా పాణిపీడ

నప్రమాణంబు తలవడు - నన్నుగాని-

జనసునేని - మహాగ్నినయిన కనండు.

శీల సంతానముల మాట చెప్పనేల?

సీత : హా ! అర్యపుత్రుడు నా స్మృతికి వచ్చుచున్నాడు.

పృథివి : ఆ - పుత్రీ ! ఇంకనూ నీకు అర్కపుత్రుడెవడు

సీత : (లక్ష్మణాష్టములతో) మాయమ్మ పలికినట్లే

రామ : తల్లీ ! ధాత్రీ : నీవన్నట్లే. అట్టివాడనే ఆయితిని నేను.

భాగీరథి : భగవతీ ! వసుంధరా ! క్షమింపుము. లోక సంసారమునకు నీవే
శరీరముగదా ! అట్లయ్యును ఎఱుకలేనిదానివలె అల్లునిపై ఎందు
కిట్లు ఆగ్రహింతువు

క్రమేణ లోకమునెల్ల దుర్యశము ఘోరంబై. విరుద్ధి క్రియ
నమ్మకలేదు జనంబు దూరమగుట లంకాపురం - బాత్మ ధ
ర్మమిక్విక్కులకు సమస్త జనసంధావ్యక్రమం - బా అగ
మ్యమై నట్టి యపస్తవ తప్ప యెటు మీమాంసిండు నాగాములక.

లక్ష్మణ : ప్రాచీలోకములో జరుగు సత్యము దేవతలకు అవ్యముగా
తేట పడును. అందుచే భాగీరథి విరేషణ్ణురాల ! దేవీ ! నీకు
అంజలిపట్టి ప్రణమిల్లుచున్నాను.

రామ : తల్లీ ! మాది భగీరథ కుటుంబమని మఱచిపోలేదు. నీదాత్పల్య
ప్రసాదమును పంచిపెట్టితివి

పృథివి : దేవీ ! నేనెల్లప్పుడును మీదాననే. బనను - గర్భలోకముదుస్సహ
భేదకంగా - ఆవేగంతో తాకింది. కాని ఎఱుగనా నేను రామభద్రునికి
సీత యెడలగల స్నేహము.

దర్శహృదయముతో మశ్చుతా త్యాగమునకు
దైవచోదన నొప్పియు - జీవములను
తాల్చు నితడు లోకోత్తర ధైర్యమునను -
తన ప్రజల పుణ్యబలమున - ధరణీయందు.

ఉద్ధరవాచనం

రామ : గురుజనము ఎల్లప్పుడును తమ గర్భరూప కులముపట్ల కరుణా
చీక్షణ పరులుగదా.

సీ త : (ఏడ్చుచు చేతులు పిసికికొనుచు) నన్ను మఱిల నీలో లయము
చేసికొనుము.

రామ : ఇంతకన్న మదేమి చెప్పగలదు ...

దాగీరథి : అమంగళమంతరించు గాక - విలయముచేక వేయెండ్లు విల
సిల్లుము.

వృత్తివి : పుత్రీ ! నీకు పుత్రులున్నారు. వారిని జాగ్రత్తగా సా? సం
రక్షింపుము.

సీ త : అనాథనైతిని నేను. ఇకనాచేల ఈ పాపము ?

రామ : హృదయమా ! నీవు శిలపుగదా !

దాగీరథి : నీవు ననాథవే. అనాథ చెల్లగుదువు.

సీ త : ఈమందభాగ్యురాలికి ననాథత్వ మెక్కడ ?

దేవతలిదండ్రు :

భువనత్రయ మంగళ సం

గవు నిందించుకొననేమి కారణ మిట్టుల్.

భవదీయ సంగతిని మా

పవిత్రతయు పరిమళించి భాసించెనుగా !

లక్ష్మ : ఆర్య ! ఆలకింపుము

రామ : లోకము - ఆలకించునుగాక (ఆలకింపనిమ్ము)

(నేపథ్యమునకలకలము.)

రామ : మిక్కిలి అద్భుతముగా నున్నది. ఇదియేమై యుండును.

సీత : ఏమిదీ ! అంతరిక్షమంతయును అతిప్రవృద్ధిలమానమై - కలకలము
పిక్కటిల్లినది.

దేవతలు : ఓహో ! తెలిసినది.

అల కృశాఘ్నడు - కౌశికు డవల రామ
భద్రుడందురు సురువరంవరగ వేని
కా మహాశస్త్రములు విధాయకము గాగ
ఇవె యవతరించెడి - సమంత్ర జ్ఞంభకములు.

(నేపథ్యమున)

దేవికి సీతకు ప్రణతులు
సీతత్పలు మాకు నయిరి నిత్య శరణ్యు
కావించెను దత్తము రఘు
దేవుడు చిత్రావలోక దీక్షపేక్ష.

సీత : ఎంత అదృష్టమో ! అత్తదేవతలు అవిష్కరించుచున్నారు.

లక్ష్మణ : అర్య ! అర్యతో మీరు చెప్పియుంటిరి. “సర్వజ్ఞ ఈ యత్త
ములు సీపుత్రుల నాశ్రయించు”నని

దేవతలు : పరమాత్మంబులకు నమ

స్కరణములు - పరిగ్రహణము కతనా మేము
చరితార్థుల - మీవత్పలు
స్మరియింపగ రండు - మీకు మంగళములగున్.

రామ : విస్మయానంద సందర్భ వికల శకల
రథస మయిన నాదుఃఖ తరంగ భంగి
నెట్లుచున్నది పూర్తిగా నిట్లు లిపుడు
కానరానట్టి సంక్షిప్త గహన దశకు.

దేవతలు: నందినీ! ఆనందింపుముదు. ఈమహాస్త్రములకు ఆకాలంబు నురై నీవుత్రులు రఘునందనతుల్యులైరి.

సీత: మాతలారా! ఈ బిడ్డల కిర క్షత్రియోచిత విద్య లుపదేశించి అధికారులను చేయువారెవరు?

రామ: అనఘముగ వశిష్ఠుడు నడి
పిన రఘుకుల విభులకెల్ల వెన్నెలయగు నం
దిని సీత; అమె సుతులగు
వసీతులను చేయ గురువు ప్రాప్తింప జహా!

భాగీరథి: పట్టి! ఎందుకు నీరీ వృథా చింత. పాలువిడిచిన పిమ్మట ఈ శిశువులను భగవాన్ వాల్మీకికి అప్పగింతును. ఆయన పీరిని క్షత్ర కృత్యములలో తీర్చి చెప్పును. అమ్మా!

ఎటులాంగిరస వశిష్ఠులొ
అటులనె ప్రాచేతనఋషి అగును గురుం డీ
స్ఫుటయశులు - జనక రఘుకుల
పటిష్ఠల కుభయులకు - నిజవాత్సల్య రతిన్.

రామ: భగవతి బాగుగా ఆలోచించినది.

లక్ష్మణ: ఆర్య! సత్యముగా చెప్పుచున్నాను. అయా నిమిత్తముల వలన ఈ వత్సలు మన కుశలపులని అనుమానించు చున్నాను. ఏచునగా -

జన్మతో ప్రాప్తమయిన అస్త్రములు - మౌని
సత్తముండు వాల్మీకి ఆచార్యకంబు-
రూఢలక్షణములును ఆర్యునివి - ఇంక
వయసుకూడ పన్నెండేండ్లు - వారలేదు.

రామ : వత్సా ! అట్లే నేనును వీరే వారని ఊగితూగుచున్న హృదయముతో ముదితుడ నగుచున్నాను.

పృథివి : బిడ్డా ! రమ్ము. ఇక రసాతలము పూతము చేతువు గాక.

రామ : హా ప్రియా ! లోలాంతరమునకు పోవు చున్నావా !

సీత : అమ్మా ! నన్ను నిలోకలిపికొనుము. బ్రతికియుండి ఇట్టి లోకాంతర పరివర్తనమునకు ఓపలేను. నాకు సమర్థత చాలదు.

రామ : తల్లి దీనికేమి చెప్పనో....

పృథివి : బిడ్డా ! పాలు విడుచువఱకును నివు నా నియోగమున ఈశువులను పెంచుము. తరువాత - నీయిచ్చవచ్చినట్లు చేయవచ్చును.

ధాగీరవి : ఇదే - కర్తవ్యము.

(అంతట పృథ్వీగంగలు. చక్రలతో నిష్క్రమింతురు)

రామ : ఏమీ ! అట్లే నిశ్చింతమా ! హా ! దండకారణ్య ప్రియసఖీ ! చారిత్ర చేవలా ! లోకాంతరములో వసింప నేగితివా - (మూర్ఛిల్లును)

లక్ష్మణ : ఛా భగవన్ ! వాల్మీకీ ! రక్షింపుము. రక్షింపుము. నీకావ్యాధ్మమిదియా ?

(నేపథ్యమున)

నృత్తగీత వాద్యములను అవల పెట్టుడు. ఓహో ! స్థావర జంగమములారా ! ప్రాణధారులారా ! మానవులారా ! అన్యజీవులారా ! ఇది చూచుడు. మహర్షి వాల్మీకి ఆనుజ్ఞచే సంధానమయి పవిత్రమైన ఆశ్చర్యమును....

లక్ష్మణ : (పరికించి చూచి)

గంగజలంబు గుబ్బటిలు కవ్వముతో ముఖించినట్టులన్.

నింగియు సంతరిక్షమును నిండెను దేవఋషింద్ర బృందముల్.

మంగళదేవతన్ బలె జలంబులు వెల్వడివచ్చె దేవియే.

గంగయు ధాత్రియున్ నగు మొగంబుల పార్వ్యములందుతోడురాన్.

(మఱిల నేపథ్యమున)

త్రిభువనారాధితారుంధతీనవిత్రీ :

కొలిచెదము మహిభాగీరథులము మేము.

సిరుకోడలిన్ - పుణ్యపునీత - సీత

చేకొనుము సమర్పింప తెచ్చితిమి భక్తి.

లక్ష్మ : ఆశ్చర్యమ్ - ఆశ్చర్యమ్ : ఆర్యా : ఇటు చూడండి. (లక్షించి)

అయ్యో : అర్యున కింకను ఉచ్చాసమాడుట లేదు.

(అంతట అరుంధతి సీతతో ప్రవేశము)

అరుంధతి : త్వరపడుము బిడ్డ : వై దేహి : తావర స్వ

భావమైన శాలీన సాధ్వసము వదలి

రమ్ము. బ్రదికింపు మావత్స రామభద్రు

నీదు పాణిప్రియ స్వర్ణనాదరమున.

సీ త : (సంత్రమముతో రాముని స్పృశించు చున్నది) ఆర్యపుత్ర :

ఊరడిల్లుము - చెమ్ము.

రామ : (మూర్ఛితేఱి - ఆనందముతో) ఓహో : ఏమి యీ విశేషము.

(చూచి - అద్భుత హర్షములతో) అహో : దేవి - జానకి (లజ్జితో)

ఎట్లా : అంబ - అరుంధతి - మఱి-ముత్యశృంగాశ్రమమునుండి పెద్ద

లండలునూ శాంతాసమేతముగా తిరిగి వచ్చినట్లున్నదే.

అరుంధతి : వత్సా : ఈమె భగవతి భాగీరథి. మీరాఘపులకు కులదేవత.

నీయెడ సుప్రసన్నురాలు.

(నేపథ్యమున)

జగత్పతీ : రామభద్ర : చిత్రదర్శనకాలమందు నన్ను సంభాదించి ఇట్లు పలికితివి.

“అరుంధతి తనకోడలియందువలె నీవును నీవుత్రివల్ల మంగళధ్యాన వగుము.” ఆ పలుకులు స్మరించుకొనుము. ఆముణమును తీర్చుకొంటిని.

అరుంధతి : బాలరా : ఈమె నీయత్తగారు విశ్వంభరాదేవి.

(మఱల నేపథ్యమున)

ముందు నాబిడ్డను పరిత్యజించు నప్పుడు చిరంజీవి రాముడు ఇట్లు నుడివెను. “ భగవతీ : వసుంధరా : ద్వామనీయ : నీకూతురు — జానకి ఈమెను రాపాడుము ” అని. బాలుడూ ప్రభుపూ - అయిన రామ భద్రుడు నాడు కోరినట్లు చేసితిని....

రామ : ఇది ఎట్లో ఊహింపలేను. మహాపరాధము లాచరించిన నావల్ల ఈదేవతలిరువురును అనుకంపవహించుచున్నారు. (నమస్కరించును)

అరుంధతి : ఓయీ ! పౌరజానపదులారా : భగవతీ మతల్లులు-జాహ్నువీ వసుంధరలు ప్రశంసించు చున్నారు. సమర్పించుచున్నాను నేను అరుంధతిని - ఇంతకుపూర్వమే దేవుడు వైశ్వానరుడు పుణ్యచారిత్ర యని నిర్ణయించి యున్నాడు బ్రహ్మప్రముఖులు దేవతలు సంస్తుతించిరి. ఈమె సవిత్వకులీనుల ఇంటి పెద్దకోడలు. దేవతల యజ్ఞము ఈమెకు వుట్టిల్లు - సీత - ఈమెను రామభద్రుడు దేవిగా పరిగ్రహింప వలెను. మీ రందఱును ఈ విషయమున ఏమందురు :

లక్ష్మణ : అర్య : ఇట్లు దేవి అరుంధతి కనరికొని పలుకగా - పౌరులు-జానపదులు - శేషించిన యావజ్జీవ గ్రామమును - అర్యకు - సీతకు

నమస్కరించుచున్నారు. ఎనిమిదిమంది చిప్పాలకులును - ఏడుగురు మహర్షులును పూలవాన కురియుచున్నారు.

అరుంధతి : జగత్పతి : రామభద్ర :

క్రతువున హిరణ్మయప్రతి

కృతికిఁ ప్రకృతియగు ప్రియసఖి, నఖిలపుణ్య

ప్రతను యథా ధర్మముగా

ప్రతిష్ఠిత మొనర్చుము రఘుపంశ శ్లోకీ :

సీ త : ఆర్యపుత్రుడు నాడఃఖమును తుడిచివేయునని ఎఱుగుదును.

రామ : భగవతి-అరుంధతి-ఆదేశించినట్లే....

లక్ష్మ : కృతార్థుడనై నాను.

సీ త : జీవములు వచ్చినవి చుఱల

లక్ష్మ : దేవీ - లఙ్ఘింపక లక్ష్మణుడు ప్రణమిల్లు చున్నాడు.

సీ త : వత్సా ! ఇట్లే చిరంజీవి వగుము.

అరుంధతి : హే ! భగవత - వాల్మీకీ ! సీతా గర్భసంభవులగు కుశలపు
లను రామభద్రున కందింపుము.

(అరుంధతి నిష్క్రమించును)

రామ, లక్ష్మ : అంతకంటె సంతోషమా !

సీ త : నాబిడ్డలెక్కడ :

(వాల్మీకి కుశలపులతో ప్రవేశించును.)

వాల్మీకి : బాలకులారా : కుశలపులారా : ఈయన మీతండ్రి రఘువతి-
ఇతడు లక్ష్మణుడు మీ పెనతండ్రి. ఈమె - సీత. మీతల్లి-ఈరాజ్యర్థి
జనకుడు మీకు మాతామహుడు.

సీత : (హర్ష - ఉత్సుకయై చూచి) నాతండ్రి యేడీ ! నాకన్నబిడ్డ
కెక్కడ ?

కుశలపులు : ఓహో ! మా నాయనగారు - మాయమ్మ - మాతాతగారు.

రామ : (సంతోషముతో వారిని కౌగిలించుకొని) చిరంజీవీ! కుశా! లవా!
మా పుణ్యములు పండినవి. మిమ్ముపొందుభాగ్య మింతకాలమునకు
అబ్బినది మాకు.

సీత : రమ్మ - వత్సా ! కుశా ! రా - చిన్నవాడా లవా ! పునర్జన్మతో
నున్న నన్ను - మీయమ్మను, ఇద్దరునూకలిసి - శీఘ్రముగాకౌగిలింపుడు.

కుశలపులు : (అట్లే తల్లిని కౌగిలించుకొని) ధన్యుల మయినామమ్మా !

సీత : భగవాన్ : ప్రణమిల్లుచున్నాను.

వాత్మీకి : బిడ్డా ! నీవిట్లే చిరవర్తని వగుదువు గాక.

సీత : ఆహో ! ప్రేమ పరాయణుడు. మా నాయనగారు. కుల గురు
వులు - వాత్సల్య మూర్తులు పెద్దలు. సభర్తృక. పాధ్వి శాంత -
అందఱును ఇక్కడనే ఉన్నారు. ఆర్యపుత్రుడు కుశలపులతో కూడ
దర్శనీయుడు అహో పరిమితి లేని ఈ యానందములో పరవశనగు
చున్నాను.

(నేపథ్యమున కలకలము)

వాత్మీకి : (లేచి - పరికించి) ఓ ! ఇదియూ ! లవణాసురుని లంఘించి
లాగివేసిన మథురాచీశ్వరుడు వచ్చినాడు.

లక్ష్మీ : ఔను. మంగళ సంసర్గ మెప్పుడునూ - ఒంటరిగా రాదు.

రామ : ఆయానంద మంతయూ అనుభవించు చున్నాను. అయినను
నమ్మ లేకున్నాను. కాదు. లోకములో అభ్యుదయ స్వభావమే
ఇట్లుండును.

వాల్మీకి : రామభద్ర : ఇంతకంటెనూ నీకు ఏమి ప్రియమో అడుగుము దానిని ఇత్తును.

రామ : ఇంతకంటెను ప్రియమింకొకటి ఉండునా ! అయినను ఇట్లు సును గాక.

(ధరత వాక్యము)

మాతలబోలెను గంగచాలున జగన్మంగల్యమై. రమ్య మై
ప్రీతిఃప్రేయము లిచ్చి పాపముల బారికా తేర్చు వాల్మీకి వా
నైతిహ్యంబిది రూపకాభినయశయ్యకా వాసిరెకాః శబ్దసం
లేత బ్రహ్మ మెఱుంగు ధీర కవినూత్తికా చూడనా కోవిదుల్.

సంమేళనమను నప్తమాంకమై.

స్వస్తి.

ఏరా తడు త్రే భము

(మహాకవి మేఘమాతకు తెనుగు)

సఖుడా ! ఇంచుక జాణు నా తలకటి నీలాంకురేలందు చే
తనశాఖాకర మూది పట్టుకొన, దానికా పట్టి పైకొచ్చి, పై
బడి వేరిలాడుచునున్న నీపయనమెట్లో సాగు : భోగం తెలి-
గిన వాడెప్పు డనావృతాంబరనితంబకావీడి పోనోపెనో !

- I పసుపసులు
- II పలుపుడు
- III అదేక్ష
- 12 దేవతలు
- 18 ముందు
- 23 చంపనంపు
- 25 గృహిణి - నంబిదీయ
- 30 అదియే
- 37 నిర్మలం
- 44 వత్సాంగిని
- 54 పింఛమెత్తి కులుకుచు
- 57 శ్రీరాముడీవన
- 62 నైకతంబుల
- 68 బుద్ధున
- .. సీతాదేవి ప్రతిమ
- 80 నన్నీ పర్చితుడేయ
- 81 రాజన్యపుత్రీ
- 119 సమయోదయములు
- .. ప్రవిలసనంబుతో

